

ПРВИ ДЕО - Пречишћени текст - одредбе Правилника и део Наставног програма за осми разред основног образовања и васпитања - Обавезни наставни предмети: Српски језик, Матерњи језик припадника националних мањина - Албански, Бугарски, Мађарски, Румунски, Русински, Словачки, Хрватски и Босански језик, Српски као нематерњи језик, Страни језик, Ликовна култура, Музичка култура, Историја, Географија, Физика и Математика

Други део - Пречишћени текст - Биологија, Хемија, Техничко и информатичко образовање, Физичко васпитање, Обавезни изборни наставни предмети: Верска настава, Грађанско васпитање, Страни језик, Физичко васпитање (изабрани спорт), Изборни наставни предмети - Свакодневни живот у прошлости, Цртање, сликање и вајање, Хор и оркестар, Информатика и рачунарство, Матерњи језик са елементима националне културе: Бошњачки, Бугарски, Мађарски, Ромски, Румунски, Русински, Словачки, Украјински и Хрватски језик, Буњевачки говор са елементима националне културе, Чешки језик са елементима националне културе, Шах, Домаћинство, Здравствено васпитање и Хор и оркестар

Трећи део - Основни текст - одредбе Правилника и део Наставног програма за осми разред основног образовања и васпитања - Обавезни наставни предмети: Српски језик, Матерњи језик припадника националних мањина - Албански, Бугарски, Мађарски, Румунски, Русински, Словачки и Хрватски језик, Српски као нематерњи језик, Страни језик, Ликовна култура, Музичка култура, Историја, Географија, Физика и Математика

Четврти део - Основни текст - Биологија, Хемија, Техничко и информатичко образовање, Физичко васпитање, Обавезни изборни наставни предмети: Верска настава, Грађанско васпитање, Страни језик, Физичко васпитање (изабрани спорт), Изборни наставни предмети - Свакодневни живот у прошлости, Цртање, сликање и вајање, Хор и оркестар, Информатика и рачунарство, Матерњи језик са елементима националне културе: Бошњачки, Бугарски, Мађарски, Ромски, Румунски, Русински, Словачки, Украјински и Хрватски језик, Шах, Домаћинство, Здравствено васпитање и Хор и оркестар

Пети део - Измене и допуне

Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања

Правилник је објављен у "Службеном гласнику РС - Просветни гласник", бр. 2/2010, 3/2011, 8/2013, 5/2014, 11/2016-I и 7/2017. Напомена Редакције: Измена 11/2016-II није интегрисана у пречишћени текст - примењује се од школске 2019/2020. године.

Члан 1.

Овим правилником утврђује се наставни програм за осми разред основног образовања и васпитања.

Члан 2.

Наставни програм за осми разред основног образовања и васпитања одштампан је уз овај правилник и чини његов саставни део.

Члан 3.

Наставни програм за осми разред основног образовања и васпитања примењује се почев од школске 2010/2011. године.

Члан 4.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Просветном гласнику".

НАСТАВНИ ПРОГРАМ ЗА ОСМИ РАЗРЕД О (В АСПИТАЊА

1. СВРХА, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ПРОГРАМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Сврха програма образовања

- Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.

- Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју друштва.

Циљеви и задаци програма образовања су:

- стицање знања о језику, књижевности и медијима релевантним за будуће образовање и професионални развој;
- оспособљавање ученика да користи стандардни матерњи језик, ефикасно комуницира у усменом и писаном облику у различите сврхе;
- оспособљавање ученика да комуницирају у усменом и писаном облику на теме из свакодневног живота на страном језику;
- развијање свести о значају вишејезичности у савременој вишекултурној заједници;
- разумевање повезаности различитих научних дисциплина;
- разумевање и сналажење у садашњости и повезаности друштвених појава и процеса у простору и времену (Србија, Европа, свет);
- прихватање и уважавање другог/друге без обзира на националну, верску, родну и друге разлике;
- разумевање појава, процеса и односа у природи на основу знања физичких, хемијских и биолошких закона, модела и теорија;
- правилно формирање математичких појмова и стицање основних математичких знања и вештина;
- стицање способности за уочавање, формулисање, анализирање и решавање проблема;
- овладавање информационо-комуникационим технологијама;
- развијање вештина и техника уметничког изражавања;
- познавање различитих техника, стилова и медија уметничког изражавања;
- познавање вредности сопственог културног наслеђа и повезаности са другим културама и традицијама;
- развијање одговорног односа према сопственом здрављу и здрављу других.

2. ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА

А. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК

(4 часа недељно, 136 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за

предметне садржаје, као и да овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине и савремене уметности.

Задачи наставе српског језика:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе српског језика сврха, циљеви и задачи образовања, као и циљеви наставе српског језика буду у пуној мери реализовани;
- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- описмењавање ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;
- увежбавање и усавршавање гласног читања (правилног, логичког и изражајног) и читања у себи (доживљајног, усмереног, истраживачког);
- оспособљавање за самостално читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно, систематично и доследно оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;
- развијање потребе за књигом, способности да се ученици њоме самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

Оперативни задаци:

- даље овладавање знањима из граматике, стилистике, лексикологије, историје књижевног језика, дијалектологије;
- развијање позитивног односа према дијалектима (свом и другима), као и потребе да се усваја, негује и развија књижевни језик;
- даље усвајање ортоепске, ортографске, граматичке, лексичке и стилске норме српског језика;
- развијање критичког односа према језику и садржини текстова из свакодневног живота; развијање осетљивости на манипулацију језиком (нарочито у виду бирократског језика и језика реклама);
- формирање критеријума за самосталан избор, анализу и процену уметничких дела приступачних овом узрасту;
- ситематизација знања о књижевнотеоријским појмовима;
- овладавање расправом као обликом усменог и писаног изражавања;
- обнављање и систематизовање знања из свих подручја.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Грамматика

Српски језик међу другим словенским језицима. Дијалекти српског језика (основни подаци). Народни језик (језик као скуп дијалеката) и књижевни језик. Појам нормирања.

Развој српског књижевног језика: српкословенски, рускословенски, славеносрпски, Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас (основни подаци). Развој лексике српског језика (основни подаци).

Језици националних мањина (основни подаци).

Језик свакодневне комуникације - говорени и писани. Главне особине типичног говореног језика: ослањање на контекст и говорну ситуацију; функција гестова и мимике; кратке, елиптичне и недовршене реченице, емоционалност, неформалност. Главне особине типичног писаног језика у јавној комуникацији: експлицитност, потпуност реченица, интелектуалност, формалност. Фокусирање реченичних чланова помоћу реченичног акцента (у говореном језику) и помоћу реда речи (у писаном језику). Главне особине писаних стилова јавне комуникације - публицистичког, научног, административног.

Синтагме - придевске, прилошке, глаголске.

Зависне предикатске реченице: обележја (зависни везници, везнички спојеви и др.); врсте: изричне (изричне у ужем смислу и зависноупитне), односне, месне, временске, узрочне, условне, допусне, намерне, последичне и поредбене; конституентска функција у оквиру више реченице (независне или зависне) или синтагме. Интерпункција у вези са зависним реченицама. Напредни односи међу зависним реченицама (саставни, раставни, супротни).

Исказивање реченичних чланова зависном реченицом и предлошко-падежном конструкцијом. Изражавање помоћу глагола (*Очекивали су да авион полети; Авион је полетео иако је била магла*) и глаголских именица (*Очекивали су полетање авиона; Авион је полетео упркос магли*). Преимућства именичког начина изражавања (у неким случајевима оно је прецизније и економичније) и њене мане (сликовитост се губи, а реченица теже прати).

Основне функције и значења глаголских облика (обнављање и проширивање знање). Употреба глаголских облика у приповедању.

Грађење речи - обнављање; комбиновано грађење, грађење претварањем. Гласовне промене у вези са грађењем речи (само скретање пажње на нормативна решења).

Једнозначне и вишезначне речи; хомонимија. Приказивање полисемије и хомонимије у великим једнојезичним речницима. Метафора и метонимија као начини да реч стекне нова значења (*крило (птице) → крило зграде - метафора; Моја школа је близу → Цела школа иде на излет - метонимија*).

Главна правила стандардне акценатске норме и систематизовање знања о акцентима из претходних разреда.

Обнављање и систематизовање градива из претходних разреда ради припреме за завршни испит.

Ортоепија

Проверавање правилног изговора самогласника и сугласника. Интонација просте и сложене реченице. Варирање интензитета, темпа и пауза у говору и у текстовима различитог садржаја.

Правопис

Прилагођено писање имена из страних језика. Писање полусложеница.

Генитивни знак.

Систематизовање садржаја из правописа: употреба великог слова, интерпункција, спојено и растављено писање речи; писање скраћеница; растављање речи на крају реда.

КЊИЖЕВНОСТ

ЛЕКТИРА

Лирика

Народна песма: *Српска дјевојка*

Љубавне народне лирске песме (избор)

Ђура Јакшић: *Отаџбина*

Јован Јовановић Змај: *Ђулићи* (избор), *Светли гробови*

Франческо Петрарка: *Канцонијер* (LX сонет)

Десанка Максимовић: *Пролетња песма* или *Опомена*

Милош Црњански: *Ламент над Београдом* (одломак)

Васко Попа: *Очију твојих да није*

Оскар Давичо: *Србија*

Сергеј Јесењин: *Писмо мајци*

Рајнер Марија Рилке: *Љубавна песма*

Избор из савремене српске поезије

Епика

Народна епско-лирска песма: *Женидба Милића барјактара*

Народне епско-лирске песме (избор)

Народна песма: *Почетак буне против дахија*

Народне епске песме новијих времена (тематски круг о ослобођењу Србија и Црне Горе)

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник* (избор); *О народним певачима*

Народна приповетка: *Немушти језик* или *Усуд*

Теодосије: *Житије светог Саве* (одломак)

Прота Матеја Ненадовић: *Мемоари* (одломак)

Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (избор кратких одломака)

Љубомир Ненадовић: *Писма из Италије* (одломци)

Симо Матавуљ: *Пилипенда*

Лаза Лазаревић: *Све ће то народ позлатити*

Петар Кочић: *Кроз међаву*

Милош Црњански: *Сеобе I* (одломак)

Иво Андрић: *Мост на Жепи*, избор приповедака о деци

Добрица Ћосић: *Деобе* (одломак)

Исидора Секулић: *Царско достојанство језика* (одломак) или есеј по избору

Избор из савремене српске прозе

Драма

Бранислав Нушић: *Сумњиво лице*

Данило Киш: *Ноћ и магла*

Вилхем Шекспир: *Ромео и Јулија*

Молијер: *Грађанин племић* (одломак)

Допунски избор

Борисав Станковић: *Увела ружа*

Растко Петровић: *Африка* (одломци)

Гроздана Олујић: *Гласам за љубав*

Милорад Павић: *Предео сликан чајем* (одломак о путовању Атанасија Свилара на Свету гору)

Матија Бећковић: *Прича о Светом Сави*

Душан Ковачевић: *Ко то тамо пева*

Борислав Михајловић: *Бановић Страхинђа*

Избор из антологија српске љубавне лирике

Роберт Гревс: *Златно руно* (одломци)

Џон Селинџер: *Ловац у житу*

Дејвид Гибинс: *Атлантида*

Ернест Хемингвеј: *Старац и море*

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Петар Влаховић: *Србија - земља, људи, живот, обичаји* (избор)

Миодраг Поповић: *Вук Стефановић Караџић* (одломци)

Ева Кири: *Марија Кири* (одломак)

Ш. Кулишић, Ж. Петровић, Н. Пантелић: *Српски митолошки речник* (избор)

Д. Срејовић, А. Цермановић: *Речник грчке и римске митологије* (избор)

Миле Недељковић: *Годишњи обичаји у Срба* (избор)

Драгомир Антонић: *Обичајни бонтон* (избор)

Јасминка Петровић: *Бонтон* (или одломци из овакве књиге неког другог аутора)

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу и омладину.

Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.

Тумачење текста

Оспособљавање ученика за самосталну анализу књижевноуметничког дела (лирска и епска песма, лирско-епска песма, приповетка, роман, драма и књижевна научне врсте) уз помоћ развијеног плана и теза. Процењивање идејно-естетских, језичко-стилских и других вредности уметничког дела.

Стисање поузданог критеријума за избор, анализу и процену књижевног текста. Упућивање ученика у коришћење одабране и приступачне литературе о делима и писцима. Подстицање и развијање критичког односа у проблемском приступу делу и писцу.

Систематизовање знања о народној и ауторској књижевности (на примерима из лектире).

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

Стилска средства: метонимија, рефрен, антитеза, асонанца и алитерација.

Лирске врсте: љубавна народна лирика; љубавна народна и ауторска песма.

Сонет.

Епика

Епско-лирске врсте: поема, балада, романса.

Спев.

Путопис. Мемоари.

Есеј.

Драма

Трагедија. Трагично (појам).

Протагонист и антагонист.

Разрешење сукоба. Катарза.

Сценски знакови. Режија.

Телевизијска драма.

Систематизације књижевнотеоријских појмова

- Систематизација књижевних родова и врста у народној и ауторској књижевности.

- Систематизација облика казивања (форми приповедања) у књижевноуметничким текстовима: нарација (приповедање у 1. и 3. лицу); хронолошко и ретроспективно приповедање; дескрипција (портрет, пејзаж, појам ентеријера и екстеријера), наративна дескрипција; дијалог; монолог, унутрашњи монолог.

- Језичкостилска изражајна средства (систематизација).

- Структура уметничког текста (композиција, однос фабуле и сижера, драмски елементи: експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расplet).

- Врсте карактеризације (социолошка, психолошка, језичка ...).

- Мотиви: динамички, статички, наративни, описни, интернационални...).

Функционални појмови

Подстицање ученика на схватање и усвајање *функционалних појмова*:

- романтичарско, романтично, реалистично, реално;

- документовано, рационално, теза, чињеница;

- етичко, естетско;

- рефлексија, меморија;

- креативно, доживљајно, сугестивно, пластично;

- апсурд, провокација, противуречност, доследност;

- самокритичност, самоиницијатива;

- агресивност, себичност (егоизам), лицемерје, опортунизам;

- независно, самостално, зависно, завидно.

Читање

Усавршавање изражајног читања (са захтевима као у претходним разредима). Развијање личног тона при читању и казивању напамет научених прозних и поетских целина.

Вежбање у "летимичном" читању познатог текста, ради налажења одређених информација и увођења ученика у "летимично" читање непознатог текста, да би утврдили да ли их текст интересује и да ли ће га читати у целини (новински чланак, непозната књига и сл.).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Причање о доживљају са ефектним почетком и завршетком.

Интерпретативно препричавање књижевноуметничког текста.

Расправа (аргументативни текст) и пропагандни текст. Објективно и пристрасно приказивање чињеница.

Рекламе као врста пропагандних текстова. Језичке особине рекламе. Манипулативност рекламе.

Попуњавање различитих образаца.

Репортажа као новинарски жанр.

Усмена и писмена вежбања

Вежбања у причању о доживљајима (са ефектним почетком и завршетком).

Вежбања у интерпретативном препричавању књижевноуметничких текстова.

Вежбе на аргументативном тексту. сажимање текста, писање резимеа, проналажење кључних речи у тексту. Разликовање става аутора од других ставова изнесених у тексту. Издавање из текста аргумената у прилог некој тези (ставу) и аргумената против ње; извођење закључака заснованих на тексту. Давање наслова тексту и поднаслова деловима текста.

Усмене и писане *расправе* на задате актуелне теме из савременог живота.

Критички приказ нове књиге, филма, радијске, телевизијске емисије и концерта.

Синтаксичке вежбе: изражавање помоћу зависних реченица и помоћу средстава реченичне кондензације (глаголски прилози, глаголске именице: *Док се враћао кући, размишљао је о свему - Враћајући се кући...; Обрадовао их је тиме што је пристао - Обрадовао их је својим пристанком*). Замена глаголима неумесно употребљених глаголских именица.

Препознавање бирократског језика као облика манипулације људима помоћу језика (да би се прикрила информација, истакла сопствена ученост, ублажиле непријатне чињенице). "Превођење" са бирократског на обичан језик.

Лексичке вежбе: прикладна употреба апстрактних речи и речи из интелектуалног речника ради прецизног и ефикасног изражавања током расправе. Употреба сликовитих речи ради ефектног изражавања у репортажи. Коришћење речника српског језика.

Коришћење индексом, појмовником и библиографијом.

Читање и разумевање нелинеарних елемената текста: дијаграми, графикони.

Летимично читање (ради брзог проналажења важних информација).

Ортоелске вежбе: увежбавање правилног изговора самогласника и сугласника, реченичног (логичког) акцента. Проверавање степена усвојености српског књижевног акцента и организовање акценатских вежби. Коришћење речника с акцентованим речима. Правилан изговор ијекавског рефлекса дугог јата (*ије*) и преношење акцента на проклитику у изражајном читању књижевних текстова (посебно у вези с дијалекатском осномом).

Осам домаћих писаних задатака и њихова анализа на часу.

Четири школска писмена задатка (један час је за израду и два за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

ДОДАТНИ РАД

Језик и језичка култура

Синтаксичка анализа компликованијих реченица.

Усмено расправљање на теме из свакодневног живота. Писање аргументативних текстова с коришћењем литературе.

Вежбе у говорништву. Кратко, садржајно и језгровито излагање о одређеној теми за одређено време, пред аудиторijумом.

Анализа реклама с телевизије, из новина и часописа, с рекламних панова.

Самостално проналажење примера бирократског језика и његово "превођење" на обичан језик.

Самостално састављање дијаграма и графикона.

Проучавање локалног говора. Самостални радови ученика о локалном говору (читање одговарајуће литературе; сакупљање грађе; писање рада и његово објављивање у школским гласилима).

Књижевност

Карактеризација ликова увидом у форме приповедања.

Језичкостилска анализа као интеграциони чинилац интерпретације књижевноуметничког текста.

Истраживачки рад на речницима (*Српски рјечник* Вука Стефановића Караџића, Речник МС, (вишетомни или једнотомни), Речник књижевних термина, Речник симбола...).

Обједињујући и поредбени чиниоци у обради одабраних књижевних текстова (компаративни приступ).

Драматизација прогног текста.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ЈЕЗИК (граматика, правопис и ортоепија)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција. У I и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именовања, да би се од III до VIII разреда у концентричним круговима и континуираним низовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.

Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање, систематизација и другима. Указивањем на ниво програмских захтева наставницима се помаже у њиховим настојањима да ученике не оптереће обимом и дубином обраде језичке грађе.

Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.

Таквим приступом језичкој грађи у програму наставници се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на њиховој функцији коју су ученици у претходним разредима учили и њоме, у мањој или већој мери, овладали у језичкој пракси. Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од I до VIII разреда. Исти принципи су, међутим, доследно спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласник **к**, **г**, **х** ученици ће прво запажати у грађењу речи и деклинацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VIII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.

Елементарне информације из морфологије почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке већ и у синтаксичке законитости (разликовање лица код глагола - лични глаголски облици - предикат - реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице, у којој се запажају њихове функције, значења и облици.

Програмске садржаје из акцентологије не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да чују правилно акценатовану реч, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента.

Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).

Настава **ортоепије** обухвата следеће елементе говора: артикулацију гласова, јачину, висину и дужину, акценат речи, темпо, ритам, реченичну интонацију и паузе.

Артикулационе вежбе односе се на правилан изговор гласова: **-ч, -ћ, -ц, -њ, -ж, -х**, као и **-е** (често отворено). Ученици с неправилним изговором **-р, -с, -з** упућују се логопеду. Гласови се најпре вежбају појединачно, а онда у говорном ланцу, у тексту.

Ортоепске вежбе, обично краће и чешће, изводе се не само у оквиру наставе језика него и наставе читања и језичке културе. Треба указивати на правилност у говору, али и на логичност и јасност.

Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистиче из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу - говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика. Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

У настави граматике треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:

- подстицање свесне активности и мисаоно осамостаљивања ученика;
- сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;
- заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;
- уважавање ситуационе условљености језичких појава;
- повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;
- откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;
- коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;
- систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;
- што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;
- неговање примењеног знања и умења;
- континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;
- остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;
- побуђивање учениковог језичког израза животним ситуацијама;
- указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;
- коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави граматике изразито су функционални они поступци који успешно сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност ученика, што појачава њихов истраживачки и стваралачки однос према језику. Наведена усмерења наставног рада подразумевају његову чврсту везаност за животну, језичку и уметничку праксу, односно за одговарајуће текстове и говорне ситуације. Због тога је указивање на одређену језичку појаву на изолованим реченицама, истргнутим из контекста, означено као изразито непожељан и нефункционалан поступак у настави граматике. Усамљене реченице, лишене контекста, постају мртви модели, подобни да се формално копирају, уче напамет и репродукују, а све то спречава свесну активност ученика.

Савремена методика наставе граматике залаже се да тежиште обраде одређених језичких појава буде засновано на суштинским

особеностима, а то значи на њиховим битним својствима и стилским функцијама, што подразумева занемаривање формалних и споредних обележја проучаваних језичких појава.

У настави језика нужно је посматрати језичке појаве у животним и језичким околностима које су условиле њихово значење. Ученике ваља упутити на погодне текстове и говорне ситуације у којима се одређена језичка појава природно јавља и испољава. Текстови би требало да буду познати ученицима, а ако пак нису, треба их прочитати и о њима разговарати са ученицима.

Наставник ваља да има на уму и то да упознавање суштине језичке појаве често води преко доживљавања и схватања уметничког текста, што ће бити довољно јак подстицај за наставника да што чешће упућује ученике да откривају стилску функцију (изражајност) језичких појава. То ће допринети развијању ученикове радозналости за језик, јер уметничка доживљавања чине граматичко градиво конкретнијим, лакшим и применљивијим. Кад ученицима постане приступачна стилска (изражајна, експресивна) функција језичке појаве, прихватају је као *стваралачки поступак*, што је врло погодан и подстицајан пут да знања о језику брже прелазе у *умења*, да се на тај начин доприноси бољем писменом и усменом изражавању, али и успешнијој анализи књижевних текстова.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских вежбања, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења - *применљивост и стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакој погодной прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.

Практичност и применљивост знања о језику и његово прелажење у умења и навике посебно се постиже неговањем *правописних и стилских вежби*.

Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава на тај начин постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.

Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и сам наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.

Целовити сазнајни кругови у настави граматике, који започињу мотивацијом, а завршавају сазнавањем, резимирањем и применом одређеног градива, у савременом методичком приступу, поготову у проблемски усмереној настави, отварају се и затварају више пута током наставног часа. Такав сазнајни процес подразумева учестало спајање индукције и дедукције, анализе и синтезе, конкретизације и апстракције, теоријских обавештења и практичне обуке.

Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.

Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:

- Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе краћи уметнички, научнопопуларни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.
- Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.
- Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.
- Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новог градива. (Обично се користе примери из познатог текста.)
- Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.
- Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају*.
- Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).
- Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта*, њихово упоређивање, описивање и класификовање.
- Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.
- *Дефинисање језичког појма*; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.
- Препознавање, објашњавање, примена сазнатог градива у новим околностима и у примерима које наводе сами ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).
- Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).

Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхронној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја градиво из граматике буде раније упознат, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неспорна.

Паралелно и здружено, у наведеном сазнајном путу теку све важне логичке операције: запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, дефинисање и навођење нових примера. То значи да часови на којима се изучава граматичко градиво немају одељене етапе, односно јасно уочљиве прелазе између њих. Нешто је видљивији прелаз између индуктивног и дедуктивног начина рада, као и између сазнавања језичке појаве и увежбавања.

КЊИЖЕВНОСТ

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура, већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Лектира

Укинута је непотребна подела на домаћу и школску *лектиру*, па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.

Дата је лектира за одређен разред, разврстана по књижевним родовима - *лирика, епика, драма*, да би се кроз све програме могла пратити одговарајућа и разложна пропорција и имати увид у то. Подела је извршена према основној разлици везаној за стих и прозу. Лектира је обогаћена избором научнопопуларних и информативних текстова.

Текстови из *лектире* представљају програмску окосницу. Наставник има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне усмене књижевности и тзв. некњижевних текстова - према програмским захтевима.

Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Наставнику је дата могућност и *допунског избора* дела у складу са наставним потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива са којим остварује програм.

Читање од III до VIII разреда

Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. При томе је квалитет доживљавања и разумевања текста и непосредно условљен квалитетом читања. Зато су разни облици усмереног читања основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела.

Изражајно читање негује се систематски, уз стално повећавање захтева и настојање да се што потпуније искористе способности ученика за постизање високог квалитета у вештини читања. Вежбања у изражајном читању изводе се плански и уз солидно наставничко и ученичко припремање. У оквиру своје припреме наставник благовремено одабира погодан текст и студиозно проучава оне његове особености које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста, наставник заузима одговарајући став и одређује ситуациону условљеност јачине гласа, ритма, темпа, интонације, пауза, реченичног акцента и гласовних трансформација. При томе се повремено служи аудио снимцима узорних интерпретативних читања.

Пошто се изражајно читање, по правилу, увежбава на претходно обрађеном и добро схваћеном тексту, то је конкретно и успешно тумачење штива неопходан поступак у припремању ученика за изражајно читање. У оквиру непосредне припреме у VI, VII и VIII разреду повремено се и посебно анализирају психички и језичкостилски чиниоци који захтевају одговарајућу говорну реализацију. У појединим случајевима наставник (заједно са ученицима) посебно приређује текст за изражајно читање на тај начин што у њему обележава врсте пауза, реченичне акценте, темпо и гласовне модулације.

Изражајно читање увежбава се на текстовима различите садржине и облика; користе се лирски, епски и драмски текстови у прози и стиху, у наративном, дескриптивном, дијалошком и монолошком облику. Посебна пажња посвећује се емоционалној динамици текста, његовој драматичности и говорењу из перспективе писца и појединих ликова.

У одељењу треба обезбедити одговарајуће услове за изражајно читање и казивање - ученицима у улози читача и говорника ваља обезбедити место испред одељењског колектива, у одељењу створити добру слушачку публику, заинтересовану и способну да критички и објективно проценује квалитет читања и казивања. Посредством аудио снимка, ученицима повремено треба омогућити да чују своје читање и да се критички осврћу на своје умење. На часовима обраде књижевних дела примењиваће се ученичка искуства у изражајном читању, уз стално настојање да сви облици говорних активности буду коректни и уверљиви.

Читање у себи је најпродуктивнији облик стицања знања па му се у настави поклања посебна пажња. Оно је увек усмерено и истраживачко; помоћу њега се ученици оспособљавају за свакодневно стицање информација и за учење.

Вежбе читања у себи непосредно се уклапају у остале облике рада и увек су у функцији свестранијег стицања знања и разумевања не само књижевног дела, већ и свих осмишљених текстова.

Примена текст методе у настави подразумева врло ефикасне вежбе за савладавање брзог читања у себи с разумевањем и доприноси развијању способности ученика да читају флексибилно, да усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста који читају.

Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака, а потом и обавезним проверавањем разумевања прочитаног текста, односно остварења добијених задатака, Информативно, продуктивно и аналитичко читање најуспешније се подстичу самосталним истраживачким задацима који се ученицима дају у припремном поступку за обраду текста или обраду садржаја из граматике и правописа. Тим путем се унапређују логика и брзина читања, а нарочито брзина схватања прочитаног текста, чиме се ученици оспособљавају за самостално учење.

Ученици старијих разреда уводе се у информативно читање које је условљено брзином и стварно прочитаним текстом. Оно се састоји од брзог тражења информације и значења у тексту, при чему се не прочита свака реч, већ се погледом "пролази" кроз текст и чита се на прескок (међунаслови, поднаслови, први редови у одељцима, увод, закључак). При вежбању ученика у "летимичном" читању, претходно се задају одговарајући задаци (тражење одређених информација, података и сл.), а потом проверава квалитет њиховог остварења и мери време за које су задаци извршени. Информативним читањем ученици се такође оспособљавају да ради подсећања, обнављања, меморисања, читају подвучене и на други начин означене делове текста приликом ранијег читања "с оловком у руци", које треба систематски спроводити као вид припремања ученика за самосталан рад и учење.

Изражајно казивање напамет научених текстова и одломака у прози и стиху значајан је облик рада у развијању говорне културе ученика. Ваља имати у виду да је убедљиво говорење прозног текста полазна основа и неопходан услов за природно и изражајно казивање стихова. Зато је пожељно да се повремено, на истом часу, наизменично увежбава и упоређује говорење текстова у прози и стиху.

Напамет ће се учити разни краћи прозни текстови (нарација, дескрипција, дијалог, монолог), лирске песме разних врста и одломци из епских песама. Успех изражајног казивања знатно зависи од *начина учења и логичког усвајања текста*. Ако се механички учи, као што понекад бива, усвојени аутоматизам се преноси и на начин казивања. Зато је посебан задатак наставника да ученике навикне на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вежбања треба створити услове да казивање тече "очи у очи", да говорник посматра лице слушалаца и да с публиком успоставља емоционални контакт. Максимална пажња се посвећује свим вредностима и изражајним могућностима говорног језика, посебно - природном говорничком ставу, поузданом преношењу информација и сугестивном казивању.

Тумачење текста од III до VIII разреда

Са обрадом текста почиње се после успешног интерпретативног читања наглас и читања у себи. Књижевноуметничко дело се чита, према потреби и *више пута*, све док не изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Разни облици поновљеног и усмереног читања дела у целини, или његових одломака, обавезно ће се примењивати у обради лирске песме и краће прозе.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. Значајне појединости, елементарне слике, експресивна места и стилско-језички поступци неће се посматрати као усамљене вредности, већ их треба сагледавати као функционалне делове виших целина и тумачити у природном садејству с другим уметничким чиниоцима. Књижевном делу приступа се као сложеном и непоновљивом организму у коме је све условљено узрочно-последичним везама, подстакнуто животним искуством и уобличено стваралачком маштом.

Ученике треба ревносно навикавати на то да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова према произвољним оценама и закључцима.

Наставник ће имати у виду да је тумачење књижевних дела у основној школи, поготову у млађим разредима, у *начелу предтеоријско* и да није условљено познавањем стручне терминологије. То, међутим, нимало не смета да и обичан "разговор о штиву" у млађим разредима буде стручно заснован и изведен са пуно инвентивности и истраживачке радозналости. Вредније је пројектовање ученика поводом неке уметничке слике и њено интензивно доживљавање и конкретизовање у учениковој машти него само сазнање да та слика формално спада у ред метафора, персонификација или поређења. Зато се још од првог разреда ученици навикавају да слободно испољавају своје утиске, осећања, асоцијације и мисли изазване сликовитом и фигуративном применом песничког језика.

У свим разредима обрада књижевног дела треба да буде проткана решавањем *проблемских питања* која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. На тај начин стимулисаће се ученичка радозналост, свесна активност и истраживачка делатност, свестраније ће се упознати дело и пружати могућност за афирмацију ученика у радном процесу.

Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквири, давање неопходних података о писцу и настанку дела, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. Зато прототипску и психолошку реалност, из које потичу тематска грађа, мотиви, ликови и дубљи подстицаји за стварање, треба дати у пригодном виду и у оном обиму који је неопходан за потпуније доживљавање и

поузданије тумачење.

Методика наставе књижевности већ неколико деценија, теоријски и практично, развија и стално усавршава наставников и учеников *истраживачки, проналазачки, стваралачки и сатворачки* однос према књижевноуметничком делу. Књижевност се у школи *не предаје и не учи*, већ *чита, усваја*, у њој се *ужива* и о њој *расправља*. То су путеви да настава књижевности шири ученикове духовне видике, развија истраживачке и стваралачке способности ученика, критичко мишљење и уметнички укус, појачава и култивише литерарни, језички и животни сензибилитет.

Модерна и савремена организација наставе матерњег језика и књижевности подразумева *активну улогу ученика* у наставном процесу. У савременој настави књижевности ученик не сме бити пасивни слушалац који ће у одређеном тренутку репродуковати "научено градиво", односно наставникова предавања, већ активни субјекат који *истраживачки, стваралачки и сатворачки* у ч у проучавању књижевноуметничких остварења.

Ученикова активност треба да свакодневно пролази кроз све три радне етапе; пре часа, у току часа и после часа. У свим етапама ученик се мора систематски навикавати да у току читања и проучавања дела *самостално* решава бројна питања и задатке, који ће га у пуној мери емоционално и мисаоно ангажовати, пружити му задовољство и побудити истраживачку радозналост. Такви задаци биће најмоћнија мотивација за рад што је основни услов да се остваре предвиђени интерпретативни домети. Наставник ваља да постави задатке који ће ученика подстицати да *уочава, открива, истражује, процењује и закључује*. Наставникова улога јесте у томе да осмишљено помогне ученику тако што ће га подстицати и усмеравати, настојећи да развија његове индивидуалне склоности и способности, као и да адекватно вреднује ученичке напоре и резултате у свим облицима тих активности.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је *сложен процес* који започиње наставниковим и учениковим *припремањем* (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје непродуктивније видове добија у *интерпретацији* књижевног дела на наставном часу, а у облицима *функционалне примене стечених знања и умења* наставља се и после часа: у продуктивним обнављањима знања о обрађеном наставном градиву, у *поредбеним изучавањима* књижевноуметничких дела и *истраживачко-интерпретативним приступима* новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе *процеса проучавања* књижевноуметничког дела у настави јесу *методолошко* и *методичко* з а интерпретације и *њено р в а а ња* њ на наставном часу.

У заснивању и развијању наставне интерпретације књижевноуметничког дела основно *методолошко* опредељење треба да буде *превасходна усмереност интерпретације према уметничком тексту*. Савремена методика наставе књижевности определила се, дакле, за *унутрашње (иманентно) изучавање уметничког текста*, али она никако не превиђа нужност примене и *вантекстовних гледишта* да би књижевноуметничко дело било ваљано и поуздано протумачено.

Уз наведена *методолошка* опредељења, наставна интерпретација књижевноуметничког дела ваља да удовољи и захтевима које јој поставља *методика наставе књижевности*: да буде *оригинална, естетски мотивисана, свестрано усклађена са наставним циљевима и значајним дидактичким начелима*, да има *сопствену кохерентност и поступност*, а да методолошка и методичка поступања на свакој деоници интерпретације остварују *јединство анализе и синтезе*.

О оквиру *основне методолошке оријентације* да наставна интерпретација књижевноуметничког дела ваља у највећој мери буде усмерена *према уметничком тексту*, примат припада опредељењу да се *динамика интерпретације* усклађује са *водећим уметничким вредностима* књижевног остварења, тако што ће оне бити *чиниоци обједињавања* интерпретативних токова кроз свет дела. Једно од најважнијих начела које поштује тако заснована и опредељена наставна интерпретација јесте *удовољавање захтеву да се тумачењем водећих вредности* обухвати, односно проучи, *дело у целини*. Пошто су *обједињена поставка* и односи *свестраних међусобних прожимања природне датости* уметничких чинилаца у делу, тумачењем водећих уметничких вредности обухватају се и упознају и *сви други битни чиниоци* уметничке структуре, међу којима сваки у интерпретацији добија онолико места колико му припада у складу са уделом који има у општој уметничкој вредности дела. У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела *обједињавајући и синтетички чиниоци* могу бити: *уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи* (тема, мотиви, уметничке слике, фабула, сјике, књижевни ликови, поруке, мотивациони поступци, композиција), *форме приповедања (облици излагања), језичко стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми*.

У сваком конкретном случају, дакле, на ваљаним *естетским, методолошким и методичким* разлозима ваља утемељити избор оних вредносних чинилаца према којима ће бити усмеравана динамика наставне интерпретације књижевноуметничког дела. Зато *методолошки и методички прилази* књижевноуметничком делу, које теоријски и практично заснива и развија савремена методика наставе књижевности, *не познају и не признају* утврђене *методолошке и методичке системе* које би требало применити у интерпретацији сваког појединог дела. То значи да нема једном датих и уходаних путева којима се улази у свет сваког појединог књижевноуметничког остварења, већ су ти путеви унеколико увек другачији у приступу *сваком поједином књижевноуметничком делу* - *онолико колико је оно аутономно, самосвојно и непоновљиво* уметничко остварење.

Књижевнотеоријски појмови

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. Тако ће се, на пример, током обраде неке родољубиве песме, а уз поредбени осврт на две-три раније прочитане песме исте врсте, развијати појам родољубиве песме и стицати знања о тој лирској врсти. Упознавање метафоре биће погодно тек када су ученици у претходном и предтеоријском поступку откривали изражајност извесног броја метафоричких слика, кад неке од њих већ знају напамет и носе их као уметничке доживљаје. Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Функционални појмови

Функционални појмови се не обрађују посебно, већ се у току наставе указује на њихова примењена значења. Ученици их спонтано усвајају у процесу рада, у текућим информацијама на часовима, а уз паралелно присуство речи и њоме означеног појма. Потребно је само *подстицати* ученике да наведене речи (а и друге сличне њима) *разумеју и схвате* и да их *примењују* у одговарајућим ситуацијама. Ако, на пример, на захтев да се уоче и објасне *околности* које утичу на понашање неког лика, ученик наведе те околности, онда је то знак (и провера) да је тај појам и одговарајућу реч схватио у пуном значењу.

У усменом и писменом изражавању узредно ће се проверавати да ли ученици правилно схватају и употребљавају речи: *узрок, услов, ситуација, порука, однос* и сл. Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више *особина, осећања и душевних стања* појединих ликова, при чему се те речи бележе и тако спонтано богати речник функционалним појмовима.

Функционалне појмове *не треба ограничити на поједине разреде*. Сви ученици једног разреда неће моћи да усвоје све програмом наведене појмове за тај разред, али ће зато спонтано усвојити знатан број појмова који су у програмима старијих разреда. Усвајање функционалних појмова је непрекидан процес у току васпитања и образовања, а остварује се и проверава у *току остваривања* садржаја свих програмско-тематских подручја.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Овај наставни процес, иако је програмски конституисан као посебно подручје, с посебним садржајима и облицима рада, мора се преносити како на обраду књижевног текста који је најбољи образац изражавања, тако и на некњижевне текстове и на граматику с правописом, која нормира правила и дефинише језичке законе. Исто тако, у повратном смеру, обрада књижевног текста и рад на граматици и правопису књижевног језика, мора укључивати и садржаје за неговање културе усменог и писменог изражавања, јер су својим већим делом том циљу и подређени. Рад на богаћењу језичке културе треба да се интегрише са свим видовима усмених и писмених облика изражавања.

У настави језика и културе изражавања ваља непрестано имати у виду **заједнички основни циљ**: развијање језичког мишљења

и језичке свести уочавањем језичких законитости, па тек на основу такве свести прелазити на нормирање и дефинисање. Отуда језик као средство изражавања треба да буде предмет наставне пажње у свим његовим структурама.

Неопходно је да ученици уоче разлику између говорног и писаног језика. У говорном језику реченице су обично краће. Чести недостаци су незавршене и стилски неуређене реченице и употреба поштапалица.

Настава ће бити очигледнија и ефикаснија ако се користе аудиоснимци (нпр. Звучна читанка) и ако се слуша и анализира снимљен говор ученика.

Лексичке и морфолошке вежбе треба да богате ученичко сазнање о речи као облику, чему служе не само коњугација и деκлинација, него и систем грађења речи (изведене, сложене и сложено-изведене). Вежбе у грађењу изведених речи и сложеница, по угледу на сличне речи у обрађеном тексту, треба да утичу на богаћење ученичког речника.

У старијим разредима лексичко-семантичке вежбе се односе на сложеније садржаје: право и пренесено значење речи, синонимију, хомонимију, антонимију, полисемију, архаизме, дијалектизме, жаргонизме, позајмљенице, фразеологизме. Треба упућивати ученике на служење реченицама: једнојезичним и двојезичним, лингвистичким и енциклопедијским.

Семантичке вежбе се повезују с морфолошким и синтаксичким вежбама и оне треба да развију ученикову свест о одређеној моћи значења речи, на основу чега се једино и може развијати способност и вештина изражавања. У млађим разредима те вежбе обухватају откривање семантичке вредности акцента, и то искључиво на илустрованим примерима (Сунце је село за село хајдмо, селе, на село, итд.).

Синтаксичке вежбе су, као и морфолошке и семантичке, битнији садржаји језичке културе у свим разредима. Тежина захтева, природно, одређује се према узрасту ученика. Те се вежбе могу изводити и пре него што ученик почне да стиче синтаксичке појмове, с тим што се на том нивоу у наставном разговору не употребљавају стручни називи. До упознавања првих синтаксичких појмова, вежбе у обликовању реченице треба да формирају свест ученика о месту и положају појединих реченичних делова у склопу просте реченице. Кад се стекну први појмови о простој реченици, и вежбе ће бити конкретније и богатије. Рад на стилистици реченице конкретно се наставља до краја основног школовања. Он се састоји како у анализи и оцени ученичких реченица из усменог излагања, тако и у анализи и процени реченица у њиховим писменим саставима, а нарочито и посебно - у анализи реченица из дела обеју лектира и говорног језика.

Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току разговора.

Знатан део говорних вежбања има за циљ изграђивање културе усменог изражавања. У низу својих задатака (правилност, лакоћа, јасност, једноставност, природност, прецизност, дикција) те вежбе треба у највећој мери да приближе учеников говор књижевном изговору. С обзиром на велико шаренило и веома приметну дијалектску разноликост говора ученика, а често и наставника, говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава) треба да омогући ученику не само неговање правилне дикције него и да убрза процес приближавања књижевном изговору.

У свим облицима неговања језике културе **образац или узор** треба да добије одговарајуће место и његов значај се не сме никако потценити. Смишљено одабран узор, примерен узрасту и врсти, треба да буде циљ до којег се стиже уз одговарајуће напоре. И облици усменог, као и облици писменог изражавања, у свим врстама и типовима треба да се прикажу ученицима у пажљиво одабраним узорцима изражавања. Уколико се једна врста усменог или писменог изражавања континуирано понавља из разреда у разред, онда треба у сваком поновљеном случају, у истом или следећем разреду, анализом узорка конкретно показати и обим повећаних захтева (у садржајном, композиционо-формалном и језичко-стилском погледу).

Да се узорци не би претворили у клишеа која спутавају ученичку индивидуалност и самосталност, време између приказивања узорка и израде одговарајућег писменог задатка треба испунити радом на анализи сличних састава. Ови састави могу бити у форми одабраних текстова које ученици сами проналазе у својим читанкама или лектури, а обавезно и у форми самосталних домаћих писмених или усмених задатака - састава којима се остварује процес овладавања одређеним обликом писменог или усменог изражавања. У анализи узорака треба обратити пажњу на све елементе конкретне језичке структуре: садржај и композиција састава, распоред детаља и изражајност употребљене лексике и стилских поступака. Ниједан школски писмени задатак не би требало да се изведе, а да се претходно, на читавом низу смишљено програмираних часова, није говорило како о предмету који ће бити тема писменог састава, тако и о облику у којем ће та тема бити обрађена.

Богаћењу културе усменог и писменог изражавања посебно ће допринети самостални рад ученика на прикупљању одабраних примера језика и стила. Због тога ученици треба да бележе вредне примере: успешне описе, рељефне портрете, правилне реченице, како у погледу формалне структуре (распоред њених делова) тако и у погледу лексике и семантике. Овај рад треба да оствари два задатка везана непосредно за културу изражавања. Прво, тиме ученик организовано индивидуално ради на развијању своје говорне културе и писмености, а друго - у обиму своје читалачке пажње развија онај њен значајан квалитет који му омогућује непрестано посматрање језика и стила у штиву које чита.

Подстицање ученика на литерарно стваралаштво, схваћено свакако у ужем и претежно образовно-васпитном погледу, треба применити као фронтални рад с целим одељењем, а никако као обавезу литерарне секције. Рад у литерарној секцији је слободно опредељење. Ученик основне школе, нарочито у млађим разредима, по својој природи увек је спреман на креативност, па то треба и подстицати. Усменим и писменим вежбама, кад то потреба допушта, наставник ће ученицима показати како настаје стих, како се речи бирају и распоређују да делују ритмично, како се конституише строфа, како се гради портрет, како се описује пејзаж или сцена. Уосталом, програм наставе усменог и писменог изражавања концептиран је тако да у себи садржи скоро све елементе и уметничког језичког изражавања, па би их требало повремено само обједињавати и осмишљавати. Подстицање ученика на литерарно стваралаштво у додатном раду и литерарној секцији има богатије садржаје и облике, као и обимније посебне циљеве. Тај рад не треба поистовећивати с подстицањем на литерарно стваралаштво у оквиру целог одељења.

Један од облика рада на развијању и неговању језичке чистоте јесте и развијање свести о поглави позајмљеница у нашем језику. Наставник ће, разумљиво, морати да нађе меру у објашњавању да сваки језик нужно прихвата и речи пореклом из грчког и латинског језика у стручној терминологији. Треба помоћи ученицима у разликовању позајмљеница које су добиле "право грађанства" у нашем језику од оних речи које треба енергично гонити из говора. Разговори о томе треба да се воде у свакој конкретној прилици, кад се наиђе на позајмљеницу у тексту или кад се она појави у говору ученика; исто тако, са ученицима ваља смишљено трагати за позајмљеницама у свакодневном говору и разним медијима (штампа, радио, телевизија и др.). Записивање домаћих речи, такође, може да буде подесан облик неговања језичке чистоте.

ДОПУНСКА НАСТАВА

Допунски рад се организује за ученике који - из објективних разлога - у редовној настави матерњег језика не постижу задовољавајуће резултате у неком од програмско-тематских подручја.

Зависно од утврђених недостатака у знањима и умењима ученика, као и узрока заостајања, наставник формира одговарајуће групе с којима организује допунски рад (на пример: група ученика с недовољним знањем одређених садржаја и граматике или правописа; група ученика који нису савладали неки од предвиђених елемената књижевне анализе или облика усменог и писменог изражавања; група ученика са артикулационим проблемима, итд.). На основу претходног испитивања тешкоћа и узрока, за сваку групу се ствара посебан, одговарајући план рада, чијим ће се савладавањем отклонити испољени недостаци у знању, умењу и вештини ученика. Допунски рад претпоставља и специфичне облике у савладавању одређених програмских садржаја (индивидуализација наставе - полупрограмираним и програмираним секвенцама, наставним листићима; предавањима с друкчијим - очигледнијим примерима; посебни групни и индивидуални задаци и др.). Нарочито треба водити рачуна о одмерености захтева, као и о стимулисању ученика за показане резултате (похвале, награде, позитивна оцена).

Допунски рад организује се током целе наставне године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунским радом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе такве ученике не треба испуштати из вида, односно - диференцирањем редовне наставе -

омогућити ученицима да градиво савладају на редовним часовима.

ДОДАТНИ РАД

1. **За додатни рад опредељују се ученици од IV до VIII разреда** изнад просечних способности и посебних интересовања за наставу српског језика, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско-тематских подручја редовне наставе (књижевност, језик, култура изражавања, филмска и сценска уметност). То су они ученици чија се знања, интересовања и даровитост изразитије испољавају већ у I, II и III разреду. Такве ученике уочавају, прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до IV разреда када се први пут организује додатни рад (изводи се све до завршног разреда).

2. **Додатни рад се организује и изводи** за ученике од IV до VIII разреда, један час недељно током целе наставне године. Изузетно је важно да се започета динамика додатног рада одржи док се не реализује утврђени програм. Уколико се, изузетно, додатни рад организује само у једном делу наставне године, пожељно је да се интересовање даровитих ученика за овај рад доцније не гаси, односно да се они подстичу на самостални рад другим формама рада (нпр. појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака, ангажовањем у одговарајућим слободним активностима и др.).

3. **Додатни рад** заснован на интересовању ученика за проширивање и продубљивање знања, умења и вештина - непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самостално коришћење различитих извора сазнања. Под руководством наставника ученици се у додатном раду самостално служе књижевном и некњижевном грађом (у учењу и истраживању), те припремају и излажу своје радове (усмене, писмене, практичне) пред својом групом, разредом или целом школом. Знања, умења и вештине, које су стекли истраживачким, индивидуалним и групним радом, ученици користе у редовној настави, слободним активностима и у другим приликама (конкурси, такмичења, школске и друге приредбе). Ученике који се посебно истичу у додатном раду треба и посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање, упис у одговарајућу средњу школу и др.).

4. Уочавање потенцијално даровитих ученика у овој области остварује се непосредним праћењем од стране наставника разредне и предметне наставе, анализом радова ученика и остварених резултата на смотрема, такмичењима, интервјуисањем ученика и родитеља и применом одређених инструмената од стране школског психолога или педагога. На основу добијених резултата праћења и испитивања, интересовања и жеља даровитих ученика и напред наведених оријентационих садржаја, наставник заједно са ученицима утврђује (конкретизује) програм додатног рада с групама или појединим даровитим ученицима. **Програмом рада** обухватају се сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од интересовања и жеља ученика: сва подручја или само књижевност, односно језик, односно језичка култура, филмска и сценска уметност). То значи да наставник није обавезан да с појединцем или групом ученика оствари у целини оријентационе садржаје програма. Битно је да планирани садржаји програма буду у складу са интересовањима и жељама ученика, као и са расположивим годишњим фондом часова.

5. Додатни рад из српског језика **може се реализовати као индивидуализовани** (примерен појединим ученицима) и **групни** (за групе ученика једног или више разреда који се посебно интересују за исте садржаје програма додатног рада). Зависно од интересовања ученика и програмских тема, групе се могу мењати (флексибилност састава групе).

6. **Улога наставника у додатном раду је специфична.** У сарадњи са учеником (евентуално - родитељима и школским педагогом или психологом) наставник утврђује конкретан програм додатног рада (у развијеним школама програм може да утврди и стручни актив наставника српског језика у разредној и предметној настави). Реализујући програм додатног рада, наставник за сваку од одабраних тема проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које у највећој могућој мери активирају све потенцијале ученика, а нарочито оне који омогућавају развој креативности ученика. Током додатног рада наставник се поставља као сарадник који стручно помаже рад појединца или групе: упућује и усмерава, помаже да се дође до правих решења, закључака и генерализација. Однос ученика и наставника у додатном раду је сараднички, у извесној мери непосреднији и ближи него у редовној настави.

7. У додатном раду са ученицима наставник **прати и евидентира** њихов развој и напредовање, усавршава утврђене програме, открива нове могућности индивидуализације рада (проблемски задаци, истраживачки радови, програмиране и полупрограмиране секвенце, коришћење књижевне и некњижевне грађе и разних апарата и техничких помагала и др.), те врши уопштавање и примену стечених знања, умења и вештина у различитим ситуацијама. Обезбеђује укључивање ученика у организоване облике рада ван школе (конкурси, смотре, такмичења). За сваког ученика води досије у који уноси битне податке о његовом напредовању у развоју, те се стара да тај досије прати ученике пре уписа у средњу школу.

8. **Ученици се самостално опредељују за додатни рад** из српског језика (могу бити мотивисани, али никако присиљавани на то). Приликом опредељивања ученика за додатни рад, објективно треба проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку (у обзир долазе само стварно надарени ученици, оцене из српског језика, а жеље ученика и родитеља не представљају пресудан фактор, јер не мора у сваком одељењу да буде даровитих ученика за овај предмет, талентованих за све предмете и области). Ученик остаје укључен у додатни рад онолико времена (година) колико жели. Посебно треба водити рачуна о томе да се даровити ученици не оптерећују изнад њихових стварних могућности и жеља (довољно је да ученик - уз редовну наставу - буде ангажован још само у једном виду васпитно-образовног рада - додатном раду, на пример, из овог предмета).

МАТЕРЊИ ЈЕЗИЦИ ПРИПАДНИКА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА (4 часа недељно, 136 часова годишње)

АЛБАНСКИ ЈЕЗИК GJUHA SHQIPE

HYRJE

Nëpërmes të lëndës së gjuhës amtare nxënësit pasurojnë fjalorin, fitojnë shprehje për përdorimin e drejtë të gjuhës, mësojnë si të hartojnë tregime, përshkrime, shpjegime, argumente, zhvillojnë imagjinatën dhe kreativitetin si dhe kultivojnë aftësitë e tyre për të gjykuar e vlerësuar. Gjithashtu nxënësit do të aftësohen të shprehin mendimet, qëndrimet, kërkesat dhe përvojat e tyre.

Programi i klasës së tetë është pjesë e programit të shkollës fillore. Kërkesë themelore e gjuhës në këtë nivel është aftësimi i nxënëseve për zhvillimin e dijeve dhe shkathtësive të komunikimit si dhe përdorimi i drejtë i gjuhës në situata përkatëse. Gjithashtu në këtë klasë synohet formimi i personalitetit, duke përfshirë këtu edhe kulturën e sjelljes dhe të komunikimit. Vëmendje e veçantë i është kushtuar rritjes së shkathtësive të përdorimit të gjuhës amtare si dhe nivelit të përgjithshëm të formimit kulturor të nxënësit. Në këtë klasë nxënësi do të zhvillojë kulturën e të dëgjuarit dhe të folurit, kulturën e të lexarit dhe kulturën e të shkruarit, do të bëjë analiza dhe përgjithësime të teksteve të ndryshme letrare dhe jo letrare dhe do të fitojnë njohuri gjuhësore të mjetueshme për moshën e tyre.

KLASA E VIII -të

DETYRAT OPERATIVE

Përforcimi dhe zhvillimi i njohurive të përvetësuara më parë është qëllimi kryesor i mësimin të gjuhës shqipe në klasën e gjashtë e ato janë:

Zhvillimi i shkathtësive të dëgjimit informativ dhe të dëgjuarit aktiv në grup në kuptimin e marrjes së informatave dhe të mesazheve;

Zhvillimi i kulturës dhe shkathtësive të komunikimit, komunikimin verbal e joverbal;

Zhvillimi i shkathtësive të të folurit aktiv individual e në grup në funksion të përvetësimit të gjuhës standarde dhe të thellojë njohuritë

themelore gjuhësore;

Zhvillimi i shkathtësive të të shkruarit funksional dhe të shkruarit subjektiv (vetjak);

Të kuptoj dhe të dallojë të lexuarit e teksteve letrare dhe joletrare e të përvetësoj teknikat e leximit;

Të përvetësoj të shkruarit në funksion të përvetësimi të gjuhës, të leksikut;

Të përvetësoj të shkruarit në funksion të drejtshkrimi dhe të pikësisimit.

OBJEKTIVAT PROGRAMORE

Nxënësi duhet të jetë në gjendje:

Të identifikojë: tekste të ndryshme; elemente gjuhësore.

Të kuptojë: tekste të ndryshme letrare dhe joletrare; fjalët e ndryshueshme dhe të pandryshueshme.

Të zbatojë: njohuritë e fituara gjuhësore: fonetike, gramatikore dhe leksikore; njohuritë e fituara mbi modelet e teksteve letrare dhe joletrare.

Të analizojë: fjali të thjeshta dhe të përbëra; tekste të ndryshme.

Të vlerësojë: tekste letrare dhe joletrare; situata parktike nga jeta e përditshme.

Të zhvillojë qëndrimet dhe vlerat: të mendojë në mënyrë kritike dhe të pavur për atë që flet, lexon apo shkruan; të risë shkallën e zhvillimit emocional, krijues, estetik, moral dhe shoqëror; të fitojë shprehje për sjellje njerëzre në shoqëri.

PËRMBAJTJA PROGRAMORE

Shkathtësitë e komunikimit

TË DËGJUARIT DHE TË FOLURIT

TËRËSITË TEMATIKE

I. 1. *Kulturë e të dëgjuarit dhe të folurit;*

I. 2. *Tekstet letrare dhe joletrare;*

I. 3. *Njohuritë gjuhësore.*

TËRËSITË TEMATIKE

TË LEXUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

II. 1. *Kulturë e të lexuarit;*

II. 2. *Tekstet letrare dhe joletrare;*

II. 3. *Njohuritë gjuhësore.*

TË SHKRUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

III. 1. *Kulturë e të shkruarit;*

III. 2. *Tekstet letrare dhe joletrare;*

III. 3. *Njohuritë gjuhësore.*

QASJET NDËRLËNDORE DHE NDËRPROGRAMORE

Gjuha shqipe është mjet komunikimi për të gjitha lëndët, mirëpo lidhje të drejtëpërdrejta vihen me historiografinë, veçanërisht me historinë e kulturës, edukatën qytetare, me artet etj. Disa tema nga kto lëndë do të ndikonin në zhvillimin e shkathtësive të komunikimit, në formimin kulturor dhe krijimin e individualitetit të pavarur. Përveç çështjeve ndërlëndore, përmes gjuhës shqipe do të mund të zhvillohen edhe disa çështje ndërprogramore si: tema për shëndetësi, të drejtat e njeriut, çështjet gjinore, varësisht prej rëndësisë dhe aktualitetit që kanë (nga televizioni, revistat, gazetatat apo nga rrethi dhe ambienti i tyre).

VLERËSIMI

Vlerësimi ka për qëllim verifikimin se në ç`shkallë kanë zotëuar nxënësit objektivat e përcaktuara, të identifikojë vështirësitë me të cilat ballafaqohen nxënësit, t`u mundësohet atyre që t`i identifikojnë përparësitë dhe pengesat, si dhe t`u ndihmohet nxënësëve në përmirësimin e pikave të dobëta.

Mësimdhënësi në vazhdimësi duhet të vlerësojë:

Njohuritë që kanë fituar nxënësit: në ç`shkallë kanë zotëuar nxënësit fjalorin dhe sa është i aftë nxënësi t`i përdorë shkathtësitë gjuhësore;

Pengesat e nxënësëve: vlerësohet shkalla e zotimit të njohurive me qëllim të eliminimit të pengesave dhe të ndihmës së nxënësëve për eliminimin e vështirësive;

Integrimin e njohurive të fituara: vlerësohen aktivitetet apo projektet e ndryshme që nxënësit realizojnë jashtë programit shkollor dhe integrimin e këtyre njohurive në situata brenda shkollës.

Gjatë procesit mësimor rëndësi të veçantë do të kenë mënyrat e ndryshme të vlerësimit si:

Vlerësimi nga mësimdhënësi; vlerësimi i drejtëpërdrejtë dhe i pandërprerë, përcjellja e vazhdueshme e rezultateve të nxënësëve si dhe vlerësimi indirekt me anë të testeve;

Vlerësimi nga nxënësi; gjatë punës në grupe ose gjatë përgjigjeve që japin, nxënësit mund të plotësojnë njëri-tjetrin dhe njëkohësisht vlerësojnë mbi bazën e argumenteve;

Vetëvlerësimi; vlerësimi i vetë nxënësit.

Rëndësi të veçantë gjatë vlerësimit duhet t`i kushtojmë të shprehurit me gojë në vazhdimësi, të shprehurit gojor përmes ndëveprimit si dhe të shprehurit me shkrim:

Përdorimit të fjalorit;

Pyetjeve dhe përgjigjeve;

Iniciativave dhe mendimeve të pavarura;

Përshkrimeve dhe shpjegimeve;

Radhitjes së fjalëve në fjali;

Aktivitetet brenda punës në grup;

Aktivitetet individuale dhe grupe;

Fjalorit (leksikut).

LITERATURA

- Tekstet që do të hartohen mbi bazë të programit të ri;

- Tekstet ekzistuese që i plotësojnë kërkesat e këtij programi;

- Tekste të tjera alternative për realizimin e këtij programi.

- Gjuha shqipe 8, Bahri Beci

- Leximi 8, Kujtim Rrahmani

PËRMBAJTJA E PROGRAMIT

I. TË DËGJUARIT DHE TË FOLURIT

I. Kulturë e të dëgjuarit dhe e të folurit.

Rrëfimi personal (autobiografik), i një ngjarjeje të veçantë etj.);

Teksti- tipare të ndryshme të teksteve letrare dhe joletrare;

Eseja dhe lloje të saj (narrative, përshkruese, bindëse - argumentuese);

Shkrimi hulumtues (historik, biografik);

Shkrimi kreativ - tregime;

Elementet e teatrit dhe të filmit;

Individi dhe bota;

Konflikti - ndikimi i traditës dhe i shoqërisë;

Idiomat, analogjitë, metaforat, krahasimet, në kuptimin e parë figurativ,

Kuptimi i fjalëve në kontekst, ridefinimi, rishikimi dhe argumentimi i tyre;

Struktura, organizimi dhe qëllimi i tekstit;

Ideja kryesore, hollësi të rëndësishme dhe efekte të tjera kuptimore të tekstit.

II. Tekstet letrare dhe joletrare

Ndërrimet historike (metafora, apofonia, metateza, elizioni, përngjitja, shkrija, kontraksioni);

Ndërrimet e gjalla në gjuhën shqipe (pozicionale dhe kombinatorike);

Struktura morfologjike;

Figurat mitologjike;

Tekstet e vjetra shqipe - analizë në aspektin gjuhësor (Bogdani);

Tiparet e lirikës;

Motive letrare: pavdekësia, fantastika, vdekja, dashuria, aventura, patriotizmi, lufta, humori;

Revista letrare (shkollore).

III. Zhvillimi i gjuhës

Ndërrimet historike (metafonia, apofonia, metateza, elizioni, përngjitja, shkrija, kontraksioni);

Ndërrimet e gjalla në gjuhën shqipe;

Fornimi i emrave dhe mbiemrave;

Ndërrimet e gjalla në gjuhën shqipe;

Fornimi i emrave dhe mbiemrave;

Fjala, grupi emëror dhe grupi foljor;

Fjalta dhe fornimi i saj;

Lakimi i përemrave vetëvetor, pronorë, pyetës dhe të pacaktuar;

Mënyra kushtore, dëshirore, habitore dhe urdhërore e foljes dhe kohët e tyre, zgjedhimi, diatezat;

Pjesëzat, pasthirmat;

Fjalitë e përbëra me bashkërenditje;

Fjalitë e përbëra me nënrenditje;

Fjalët me shumë uptime,

Dialektet në territoret ku flitet shqipja, dallimet mes tyre dhe shqipes standarde;

Zhvillimi historik i gjuhës shqipe dhe ndër ndikimet me gjuhët tjera

IV. Kulturë e të lexuarit

Leximi me zë- artistik (pjesëmarja në role, recitim, komedi);

Ideja kryesore dhe detajet (lidhjet asociative, krahasimet, kontrastet), zhanret dhe kategoritë letrare: subjekti, kompozicioni, tema, komedia, tragjedia, komentim i teksteve;

II. KULTURË E TË SHKRUARIT

II. Kulturë e të shkruarit/të shkruarit individual

Ese, raporte, kërkesa, komente, shkrimi deskriptiv (përshkruar), shprehjet e figurshme dhe frazeologjike (kuptimi I parë dhe I figurshëm);

Rregullat morfologjike, sintaksore dhe leksikore;

Fjalta foljore dhe jofoljore;

Tipet kryesore të fjalive (dëftore, pyetëse, nxitëse, dëshirore, thirrmore) dhe format e tyre (pohore, mohore); fjalitë e pavarura kryesore dhe të varura;

Kryefjala, kallëzuesori i kryefjalës, kundrinori (i drejtë, i zhdrejtë, i zhdrejtë me ose pa parafjalë);

Rrethorori (i vendit, i kohës, i shkakut) si dhe përcaktori dhe ndajshtimi;

Emri, mbiemri, përemrat vetorë, pyetës, lidhorë, të pacaktuar;

Format veprorë dhe joveprorë të foljeve; foljet e zgjedhimit të parë e të dytë në mënyrën dëftore, lidhore, habitore, kushtore e urdhërore;

Fornimi i fjalëve të prejardhura (me parashtesë, prapashtesë, rrënjë) dhe të përbëra; sinonimet, antonimet.

GJUHA SHQIPE

PËRMBAJTJA PROGRAMORE

KL. VIII

GJUHË SHQIPE DHE LETËRSI

(34 javë x 4 orë = 136 orë në vit)

Gjuhë shqipe = 64 orë në vit

1. Njohuri të përgjithshme = 4orë

2. Gramatikë = 36 orë

3. Drejtëshkrim = 8 orë

4. Të flasim = 8 orë

5. Të hartojmë = 8 orë

II. Letërsi = 60 orë në vit

1. Letërsi = 28 orë

2. Letërsi botërore = 8 orë

3. Letërsi popullore = 8 orë

4. Teknikë e recitimit = 4 orë

5. Lektyrë = 12 orë

III. Hartime e korrigjime = 12 ore ne vit

1. Katër hartime (Dy në gjysmëvjetorin e parë e dy në të dytin).

2. Një orë për hartim e dy për korrigjim

Gjuhë shqipe

Përmbytjet programore

Kapitulli i I

1. Gjuha shqipe dhe historia e saj

2. Të përshtatim tekste të vjetra në gjuhën standarde

3. Gjuha letrare dhe dialektet

4. Të përshtatim tekste dialektore në gjuhën standarde

5. Ndrimet fonetike

6. Të jemi miq me njëri tjetrin

7. Të japim e të kërkojmë ndihmë

8. Shprehim dëshirat tona

9. Tekstet treguese

Kapitulli i II

10. Analizë gramatikore e fjalisë, grupi emëror dhe grupi foljor

11. Pikësimi
12. Zgjedhimi foljeve
13. Format veprare dhe joveprare
14. Mënyra kushtore dhe kohët e saj
15. Mënyra dëshirore dhe kohët e saj
16. Mënyra habitore dhe kohët e saj
17. Mënyra urdhërore
18. Ftojme, falenderojme, urojmë
19. Të bëjmë përmbledhjen e një teksti
20. Skeçi dhe gazmoret
21. Tekste përshkruese

Kapitulli i III

22. Lakimi i përemrave pronorë
23. Lakimi i përemrave pyetës
24. Lakimi i përemrave të pacaktuar
25. Pjesëzat
26. Pasthirmat
27. Formimi i emrave dhe mbiemrave
28. Fusha kuptimore e fjalës
29. Diskutojmë për emisionet e radios dhe të televizionit
30. Flasim për gazetatat
31. Flasim për revistat
32. Tekstet shpjeguese

Kapitulli i IV

33. Fjalja e përbërë me bashkërenditje
34. Fjalja e përbërë me pjesë nënrenditur kohore
35. Fjalja e përbërë me pjesë të nënrenditura shkakore, rrjedhimore
36. Fjalja e përbërë me pjesë të nënrenditura mënyrore e krahasore
37. Fjalja e përbërë me pjesë të nënrenditura kushtore dhe lejore
38. Biografia dhe autobiografia
39. Intervista
40. Hartojmë një raport
41. Tekste argumentuese

L E T E R S I

Përmbajtjet programore

Letërsi shqiptare

1. "Liria" Din Mehmeti
2. "Krijimi i ruzullimit" Pjetër Bogdani
3. "Më fol Shqip" Kiço Blushi
4. "Trofeu i gjallë" Musa Ramadani
5. "Skënderbeu" Beqir Musliu
6. "Shqiptarët" Bajroni
7. "Vdekja në udhët e Çamërisë" Bilal Xhaferi
8. "Besa e Konstandinit" Popullore
9. "Fuqia e Mujit" Popullore
10. "Balëadë nizamësh" Ismail Kadare
11. "Unë luftoj veç për liri" Gjergj Fishta
12. "Shpallja e pavarësisë" Ismail Qemali
13. "Lulja e vetëm" Asdreni
14. "Bajram Cumi" Faik Konica
15. "Adili dhe Vita" Jakov Xoxa
16. "Gjumi i diellit" Sabri Hamiti
17. "Emri më i përgjakur në hartën e Evropës" Lamije Haxhiaj
18. "Kthimi i ushtarit në shtëpi" Qerim Ujkani
19. "Këtu" Agim Spahiu
20. "Anës lumit..." Naim Frashëri
21. "Shkodra në mbrambje" Ernest Koliqi
22. "Poradeci" Lasgush Poradeci
23. "Moisiu në mal" Fan Noli
24. "Baladë për njeriun që zgjihej me shpresë" Eqrem Basha
25. "Plaku dhe deti" Ernest Heminguej
26. "Arkitekti dhe Perandori" Johan Manuel Gisbert
27. "Don Kishoti kundër mullinjve të erës" Migel De Servantes
28. "Trokitje në derën e çifligut" Franc Kafka
30. "Të jetosh, të dashurohesh, të kuptohesh" Leo Buscaglia
30. "Miq të e mi lamtumirë" Gabriel Garsia Marquez
31. "Kujtimet e Adrianos" Margerit Jursenar
32. "Djali Blu" Martin Auer
33. "Beselam pse më flijojnë" Rexhep Qosja
34. "Kopraci" Moliere
35. "Romeo dhe Zhulieta" Uilliam Shekspir
36. Teatri
37. Arti i fotografisë
38. Filmi
39. "Një film shkurtër për Shqipërinë" Faik Konica
40. Radio dhe televizioni

Lektyrë

1. Pjetër Bogdani "Kenget e Sibilave"
2. Naim Frashëri "Lulet e veres"
3. Ferid Selimi "Kujtime të thinjura"
4. Ismail Kadare "Keshjtjella"

5. Dritero Agolli "Shkelqimi dhe renia e shokut Zylo"
6. Mexhid Mehmeti "Monstrumiada"

UDHËZIME PËR REALIZIMIN E PROGRAMIT

Vendin kryesor në realizimin e përmbajtjes programore e zë metodologjia e mësimdhënies. Mësimdhënësi, gjatë realizimit të procesit mësimor duhet të ketë parasysh strategjinë më efektive, të cilat e mundësojnë mësimin efektiv. Për nxënësit, mësimdhënësi duhet të jetë model në mënyrën e përdorimit të shkathtësive gjuhësore dhe njohurit vëmendje e tij duhet të përqëndrohet në disa parime bazë:

- I. Përqëndrimi në komunikimin (shkathësitë e komunikimit) dhe përqëndrimi në gjuhën e gramatizuar;
- II. Përqëndrimi në nxënësin dhe të nxënësit e tij. Në qendër të vëmendje duhet të jetë nxënësi. Karakterin, përparsitë dhe dobësitë e nxënësit mësuuesi duhet të bëjë përpjekje që t'i njohë mirë, ta verifikojë a është tip i mbyllur a i hapur, frikacak apo guximtarë, a merr vetë iniciativa apo duhet të nxitet nga mësuuesi etj.

Roli i mësimdhënësit është rol vendimtarë që do të ndihmonte në procesin e mësimdhënies dhe mësimnxënies. Kjo do të varet nga planifikimi i orës mësimore: përdorimi i hapësirës në klasë, d.m.th. mënyra e vendosjes së bankave si dhe aktivitetet që zhvillohen në klasë: mënyra e komunikimit, luajtja e roleve, puna në grupe etj.

БУГАРСКИ ЈЕЗИК БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Цел на обучението по български език са:

- Овладяване нормата на книжовния български език чрез усвояване на граматичната, лексикалната, синтактичната, правоговорната и правописната норма.

- Подтикване на заинтересоваността на учениците към художествени произведения на български език.
- Усавършенстване техниката на бързото четене наум с разбиране на прочетеното.
- Запознаване на учениците със статута и характерните особености на езиците на народите и малцинствата в Сърбия.
- Формиране у учениците на точен критерий за самостоятелен избор, анализ и преценка на художествените произведения.
- Систематизиране на учебния материал по всички тематични области от учебната програма.

Образователните задачи на обучението по български език са:

- Учениците да обогатят речниковия фонд с нови думи и изрази;
- Да тълкуват и изясняват текстове от различни стилове;
- Да отстранят диалектните прояви в езика при служене с книжовната си норма;
- Да усвоят стилистичните стойности на българския език;
- Да си служат с българския книжовен език в различни речеве ситуации;
- Да систематизират учебното съдържание по всички учебни области.

ЕЗИК

Грамматика

Езикът като средство за общуване /понятие, социална обусловеност на развитието му/; езикът и другите средства за комуникация; езикът - най съвършено средство за комуникация.

Език - общуване - текст

Речево общуване и текст. Правила за успешно общуване. Текстът във сферата на масовата комуникация.

Диалекти и наречия в българския език. Книжовна норма.

Лексикология. Словесно богатство на българския език. Речник. Видове речници. Фразеология. Стилистично значение на думите.

Основни разлики между българския и сръбския книжовен език.

Преговор, разширяване и систематизация на материала от предишните класове. Словообразуване - начин на образуване на нови думи в българския език: афискален, композиционен, флексивен и чрез сливане на думи.

Падежни остатъци в българския език - при личните местоимения и съществителните имена.

Преговор и систематизация на знанията за глагола - вид, лице, наклонение, спрежение, време, начин. Лични и нелични глаголни форми, основна функция и значение.

Повторение на всички звукови промени.

Систематизация на знанията за ударението - книжовна норма.

Правопис

Думи с две ударения в българския език.

Писане на сложни думи.

Транскрипция на чуждите думи в българския език.

Систематизация на материала от предишните класове: употреба на главна буква, Подвижен "Ъ". Пунктуация. Слято и полуслято писане на думи, писане на неударените гласни, писане на звучните съгласни / морфологичен правопис/. Ятово правило. Писане на съкращения.

ЛИТЕРАТУРА

Класно четене

Черноризец Храбър: О писменех /За буквите/

Григорий Цамблак: Похвално слово за Патриарх Евтимий

Емилиан Станев: Крадецът на праскови

Ивайло Петров: Хайка на вълци

Стойне Янков: Завръщане

Паисий Хилендарски: Из "История славянобългарска"

Добри Чинтулов: Стани, стани юнак балкански!

Притча за разблудналия син (Евангелие по Лука - 15:11-32)

Веселин Ханчев: Посвещение

Детко Петров: Чудо в нашия двор

Светослав Минков: Водородният господин и кислородното момиче

Елисавета Багряна: Стихии

Банчо Банов: Приятелство

Христо Ботев: Борба

Емануил Попдимитров: Груинската река

Добри Жотев: Язык за васульо

Десанка Максимович: Стихотворения за България

Иво Андрич: Разказ - по избор

Добрица Чосич: Откъс от избран роман

Бора Станкович: Ташана

Извънкласно четене

Иван Вазов: Под игото

Елин Пелин: Гераците

Георги Караславаов: Снаха

Николай Хайтов: Диви разкази / или друг сборник разкази/

Произведения от автори на българите в Сърбия / по избор/ - книга

Произведения от автори на балканските народи / по избор/

Научно-популярни текстове / по избор/

Работа върху текста

Подробен анализ на темата, идеята, социалния контекст на произведението, психологическа характеристика на образите, композиция.

Модерен и класически / традиционен / прозаичен израз - разлика въз основа на сравнението на анализирани текстове.

Стилистичен анализ на произведението на синтактично и лексикално равнище.

Обобщаване на основните понятия в прозата: разказ, роман, бележка, пътепис, дневник.

Цялостен анализ на лирическо произведение.

Обобщаване на основните понятия в поезията: видове лирика. Стихосложение, видове.

При анализа на произведенията се усвояват следните понятия: мемоари, пътепис, балада, поема. Систематизация на литературните термини от предишните класове.

Четене

Усавършенстване на литературното четене / с изисквания като в предишните класове/ . Личен тон при четене и казване наизуст на научени прозаични и поетични текстове.

Усавършенстване техниката на бързо четене наум с предварително поставени специални изисквания / както в ВИИ клас /

Упражнения за "бегло" четене на познат текст с цел придобиване на определена информация. Вживяване на ученика в " беглото" четене на непознат текст, за да се установи дали той ги интересува и дали го четат целия /статя във вестник, непозната книга и др./

ГОВОРНА И ПИСМЕНА КУЛТУРА

Говорна култура

Разказване на собствени и чужди случки с ефектно начало и край.

Описание на:

- Сложни трудови действия с увеличаване на изискванията за точност на описанието / химически опит, дисекция в час по биология/.

- Портрет - герой от филмово или телевизионно произведение - въз основа на фабула и диалог.

- Хумористично описание. Научно описание.

Дискусия с предварително въвеждане на ученика в писане на теза; събиране на данни от различни източници /енциклопедии, лексикони, наричници и др./

Критически отзив за нова книга, филм, радио и телевизионно предаване.

Писмена култура

Описание на сложен предмет и сложно трудово действие.

Портретна характеристика / герой от филм / въз основа на фабула и диалог.

Критически очерк за нова книга или филм.

Подтикване на ученика към самостоятелно творчество / четене на работите на ученика, разговор за тях /.

Отзив. Анотация.

Съчинение. Видове съчинения: съчинение - разсъждение, отговор на литературен въпрос, съчинение на свободна тема.

Молба. Протокол. Попълване на различни формуляри.

Шест домашни писмени упражнения и техен анализ по време на час.

Четири училищни писмени упражнения / един час за провеждане и два часа за поправка /.

ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ПРОГРАМАТА

ЕЗИК: Граматика / фонетика, морфология и правопис/

В процеса на езиково обучение учениците се подготвят за правилно устно и писмено общуване на книжовен български език. Затова изискванията в нея не са насочени само към езикови правила и граматични норми, но и към разкриване на тяхната функция. Например, изречението не се възприема само като граматична част (от гледната точка на структурата му), но и като комуникативна част (от гледна точка на функцията му в комуникацията).

Основни програмни изисквания в обучението по граматика е учениците да се запознаят с езика и да го тълкуват като система. Нито едно езиково явление не би трябвало да се изучава изолирано, във контекста в който се реализира неговата функция. В 1. и 2. клас в рамките на упражненията за слушане, говор, четене и писане учениците ще изучават езиковите явления без техните наименования, а от 3. до 8. клас концентрично и последователно ще се изучават граматика, съобразена с възрастта на учениците.

Последователността се осигурява със самия избор и разпределението на учебното съдържание, а конкретизирането в зависимост от възрастта се постига чрез формулирането на изисквания за обучението в отделните класове: отбелязване, виждане, усвояване, понятие, разпознаване, различаване, информация, употреба, повторение и систематизиране. С посочването на степента на програмните изискванията на учителите се помага в техния стремеж да не обременяват учениците с обем и задълбочена обработка на езиковия материал.

Осъществява се селекция на основните езикови закономерности и информацията, която се отнасят към тях.

Езиковият материал в програмата насочва учителите при тълкуването на граматичните категории да обосновават на тяхната функция, която учениците са запомнили и научили да прилагат на практика в предишните класове. Последователността и селективността в граматиката най-добре се виждат в съдържанията по синтаксис и морфология от 1. до 8. клас. Същите принципи са проведени и в останалите области на езика. Например, алтернативата на съгласните: к, г, х, я, учениците най-напред откриват в строежа на думите в В клас, а чрез упражнения и езикови игри в този и в предишните класове придобиват навики за правилна употреба на дадените консонанти в говора и писането; елементарни информации за палаталните съгласни получават в шести клас, а знанията за съществителните звукови особености на българския език се систематизират в 8. клас. По този начин учениците получават основна информация за звуковите промени, научават се да ги прилагат в езикова практика, и не са натоварени с описанието и историята на посочените явления.

Елементарна информация по морфология учениците започват да получават от 2. клас и последователно от клас в клас разширяват и задълбочават. От самото начало учениците придобиват навики да откриват основните морфологични категории, например: във 2. клас освен откриване на думи, които обозначават предмети и същества се включва и разпознаването на рода и число на думите, а в 3. клас и разпознаването на лицето на глагола. По този начин учениците се въвеждат логически последователно в морфологичните, но и в синтактичните закономерности (разпознаване лицето на глагола - лични глаголни форми - сказуемо - изречение). Думите винаги трябва да се откриват и анализират в рамките на изречението, в което се проявяват техните функции, значения и форми.

Програмното съдържание, което се отнася до ударението не трябва да се представя като отделна методическа единица. Не само в езиковото обучение, но и в обучението по четене и езикова култура, учениците трябва да се учат на книжовната норма и с постоянни упражнения (по възможност с аудио-визуални записи) да придобиват навики за слушане на правилното произношение на думите.

За овладяване на правописа е нужно да се организират различни по съдържание различни системни упражнения по съдържание. Заедно с това от самото начало на училищното обучение учениците се учат да си служат с правописа и правописния речник (училищно издание).

Упражненията за овладяване и затвърдяване на знанията по граматика до степен прилагането им на практика в нови речевни ситуации произлизат от програмните изисквания, но са обусловени и от конкретната ситуация в класа - говорните отклонения от

книжовния език, колебанията, грешките, които учениците допускат в писменото изразяване. Затова съдържанието на упражненията по езиково обучение трябва да се определят в основа на системното развитие на говора и писането на ученика. По този начин езиковото обучение ще има подготвителна функция за правилната комуникация на съвременен книжовен български език.

В обучението по граматика трябва да се работи в следните насоки, показали на практика своята ефективност.

- Насърчване на съзнателните дейности и мисловна самостоятелност на учениците.
- Премахване на мисловната инерция и ученическата склонност за подражание.
- Запознаване с ценността и стилистичните на езиковите явления.
- Разбиране на ситуационната обуславеност на езиковите явления.
- Свързване на езиковото обучение с художествената литература.
- Откриване на стилистичните функции, т.е. на изразителността на езиковите явления.
- Използване на художествената литература за стимулиране изучаването на майчиния език.
- Системни и осмислени упражнения в говора и писането.
- По-ефективно преодоляване на етапите за разпознаване на езиковите явления.
- Свързване знанията за езика с непосредствената говорна практика.
- Осъществяване на непрекъснати и системни правописни и стилистични упражнения.
- Стимулиране на ежедневната езикова изразност на ученика.
- Посочване на граматичния строеж на стилистичните граматични средства.
- Използване на подходящи илюстрации на езиковите явления.

В обучението по граматика ефективни са онези дейности, които успешно премахват мисловната инерция на учениците, развиват техният интерес и самостоятелност, с което се стимулира изследователското и творческото им отношение към езика. Изброените насоки в обучението предполагат неговата свързаност с живота, езиковата и художествена практика, т.е. с подходящи текстове и речеви ситуации. Затова използването на извадени от контекста езикови явления е неефективно в обучението по граматика. Изолираните от контекста изречения представляват мъртви модели подходящи за формално преписване, учене наизуст и възпроизвеждане, а всичко това пречи на съзнателната дейност на учениците и създава предпоставка за възникване на мисловна инерция.

Съвременната методика на обучението по граматика акцентира върху съществените особености на езиковите явления, а това означава върху техните значими свойства и стилистични функции, което предполага изоставяне на формалните и второстепенните белези на изучаваните езикови явления.

В езиковото обучение е необходимо езиковите явления да се откриват в ежедневието и в езиковото обкръжение, които обуславят тяхното значение. Учениците трябва да се насочват към използването на удобни текстове и речеви ситуации, с които даденото езиково явление е естествено се явява и изказва. Текстове трябва да са познати на учениците, а когато не са трябва да се прочетат и да се разговаря върху тях.

За да подпомага учениците при откриването на стилистичните функции на езиковите явления, учителят трябва да знае, че запознаването със същността на езиковите явления често става чрез преживяване и разбиране на художествен текст. Това допринесе за развитието на ученическия интерес към езика, тъй като художествената литература поднася граматичното съдържание по-конкретно, по-лесно за прилагане.

Необходимо е учителят да има в предвид значителната роля на системните упражнения, т.е. учебният материал не е овладян добре, ако не е добре упражнен.

Това означава, че упражненията трябва да бъдат съставна част от работата с учебните съдържание, повторението и затвърдяването на знанията.

Методиката по езиково обучение теоретически и практически доказва, че в обучението по майчин език трябва по-бързо да се преодолее равнището на припознаване и възпроизвеждане, а с търпеливо и упорито старание да възприемат значения и навици - за приложимост и творчество. За да се отговори на практика на тези изисквания, ефективно е във всеки момент знанията по граматика да бъдат: функция на тълкуването на текста, с което се преминава от припознаването и възпроизвеждането към практическо приложение.

Прилагане на знанията за езика на практика и тяхното преминаване в умения и навици се постига с правописни и стилистични упражнения.

Учениците трябва непрекъснато да се да се подтикват към свързване на знанията с комуникативния говор. Един от ефективните начини на работа в обучението по граматика е упражняването в използването на подходящи примери от непосредствената говорна практика. Това доближава обучението по граматика до ежедневните потребности, в които езика се проявява като мисловна човешка дейност. Обучението по този начин по-практично и по-интересно, което носи удовлетворение на ученика и му предоставя възможност за творчество.

В съвременната методика на обучение съществуват редица методически похвати, които трябва да се прилагат в програмното съдържание по езикознание и които дават възможност да се върви по всеки път за усвояване на знанията, който в рамките на учебния час получи своята структура в съзнанието на учениците.

Работата по новата учебна програма предполага прилагане на следните методически похвати:

- Използване на подходящ текст, в който се открива и обяснява дадено езиково явление. Най-често се използват кратки художествени, научно популярни и публицистични текстове, както и примери от писмените упражнения на учениците.
- Използване на изкази (примери от подходящи текущи или запомнени текстове) в речевите ситуации.
- Стимулиране на учениците да разберат цялостно и подробно подходящия текст.
- Затвърдяване и повторение на знанията за езиковите явления и повторения, които непосредствено допринасят за по-лесното разбиране на учебния материал (ползват се примери от учебен текст).
- Стимулиране на учениците да откриват в текста примери за езикови явления, които са предмет на учебното познание.
- Съобщаване и записване на новия урок и стимулиране на учениците да прилагат изследователски подход при откриването на езиковите явления.
- Осъзнаване важните свойства на езиковите явления (форми, значения, функции, промени, изразителни възможности...).
- Разглеждане на езиковите факти от различна гледна точка, сравнителен анализ, описване и класификация.
- Илюстриране и графично представяне на езиковите понятия и техните отношения.
- Дефиниране на езиковото понятие: подчертаване свойствата на езиковите явления и откритите закономерности и норми.
- Разпознаване, обяснение и прилагане на овладения учебен материал на нови ситуации въз основа на примерите, които дават самите ученици (непосредствена дедукция).
- Затвърдяване, повторение и прилагане на усвоените знания и умения (редовни упражнения в училището и у дома).

Посочените методически похвати се допълват взаимно и се реализират непрекъснато и едновременно. Някои от тях могат да бъдат реализирани преди започването на часа в който се разглежда даденото езиково явление, а някои след неговото завършване. Така например текст, който се използва за усвояване на знания по граматика трябва да бъде представен предварително, а някои езикови упражнения са задача за домашна работа. Илюстрирането, например, не трябва да бъде задължителен етап в учебната работа, а да се прилага когато ефективността му е безспорна.

Успоредно и в единство в посочения съзнателен път протичат всички важни логически операции: наблюдение, съпоставка, заключение, доказателство, дефиниране и даване на нови примери. Това означава, че в часовете, в които изучава съдържанието по граматика няма отделни етапи, т.е. ясно забележими преходи помежду тях. Очевиден е преходът между индуктивния и дедуктивния метод на работа, като и осъзнаването на езиковите явления и упражняването.

Литература

Въвеждането на ученици в света на литературата и в останалите т.нар.нелитературни текстове /популярни,информативни/ претставява изключително отговорна преподавателска задача. Именно в тази степен на образование се получават основни знания, умения и навици, от които до голяма степен зависи литературната култура на учениците, а също така и тяхната обща култура, върху която се изгражда цялостното образование на всеки образован човек.

Литературата, предназначена за всеки клас, е разпределена на литературни родове: лирика, епос, драма. Различията са в тяхната цялостна художествена или информативна стойност, които влияят на определени методически решения / приспособяването на четеното към вида на текста, тълкуване на текста в зависимост от неговата вътрешна структура, междупредметните връзки с граматиката, правописа, езиковата култура и др.

Четене и тълкуване на текст

Своеобразието на този предметен сегмент не са толкова в учебното съдържание, колкото във възрастовите възможности на ученици да го възприемат до степен, в която усвоените знания и умения придобиват ефективност за цялостния процес на обучение. Поради тази причина четенето и тълкуването на текста осигурява по-нататъшното усъвършенстване на гласното четене, а по-късно и последователното и системното въвеждане в техниката за четене наум, както и усвояването на основните понятия и отношения, които се съдържат в прочетените текст.

Четеното на текст е първото и основното овладяване на тези знания и умения от учениците. Особено важно е учениците постепенно и ефективно да овладеят четеното на глас, което съдържа в себе си главните характеристики на логическото четене / изговор, височина на гласа, паузи, интонационно приспособяване и др./ Четеното на глас естествено придобива по-голяма изразителност във втори клас / нагласяване, емоционално приспособяване, теми и др./, което улеснява усвояването техниката на изразителното четене в трети клас. Внимание се изисква към четенето на глас от всеки ученик поотделно. След прочитането на текста ученикът трябва да разбере кое е било доброто в това четене и какво трябва да се промени, за да стане още по-добро.

Последователността и системността могат да се използват при въвеждането на четене наум. Четенето наум всъщност съдържа редица сложни мисловни действия, които ученикът трябва спонтанно да овладее, а отделен проблем е т.нар. вътрешен говор. Безусловно по време на упражненията трябва да се прилагат различни видове мотивиране, стимулиране и насочване, в резултат на което се улеснява разбирането на четения текст. По такъв начин четенето наум от методическо изискване на съвременното обучение по литература се превръща в необходимо условие за правилно тълкуване на текста.

Тълкуване на текста в началните класове представлява извънредно сложен и деликатен учебен процес. Текстът е основно учебно съдържание, което има водеща и интеграционна роля в обучението, тъй като обединява в себе си съдържание и от други предметни области. Поради възрастовите ограничения за тълкуването и усвояването на основните структурни единици и особено на художествения компонент на текста, е необходимо системно, упорито и творчески учениците да се обучават в откриване, разпознаване, а по-късно в анализ на образите и усвояване на основните компоненти на текста.

Необходимо е учениците системно и добронамерно да се подтикват към посещение на училищната и местната библиотека, организиране на класна библиотека, подготвяне на книжна изложба, слушане и гледане на видеозаписи с художествени изказвания (говорене, реципиране), организиране на срещи и разговори с писатели, литературни игри и състезания, водене на дневник за прочетените книги (заглавие, писател, впечатления, главен герой, избрани изречения, необикновени и интересни думи и т.н.), организиране на лична библиотека, видеотека и т.н.

Подобен методически подход за четене и тълкуване на текста осигурява реализирането на основните начала на съвременното обучение по литература, състоящи се в постепенното и осмислено въвеждане на ученика в сложния свят на литературното художествено произведение и плановете му обогатяване, усъвършенстване на езиковата култура на ученика. При това трябва да се обърне особено внимание на ролята на ученика като субект в процеса на обучение (колкото се може по-голяма самостоятелност, свободно проучване и изразяване, възможности за формиране и защита на лично мнение).

Четене и тълкуване на текста

Тълкуването на текста се основава на неговото четене, преживяване и разбиране. При това качеството на изпълнение на учебните задачи е обусловено от качеството на четене. Затова различните форми на насочено четене са основна предпоставка за получаване на знания и за ориентацията в света на литературното произведение.

Изразителното четене се провежда системно и с постоянно завишаване на изискванията, при което колкото се може повече да се използват способностите на учениците с цел да се постигне високо качество на имението за четене. Тези упражнения се провеждат планомерно и с предварителна подготовка от страна на учителя и на учениците. В своята подготовка учителят предварително подбира подходящ текст и подробно разглежда онези негови страни, които са свързани с изразителното четене. В зависимост от мисловно-емоционалното съдържание на текста учителят заема и приспособява силата, тембъра, ритъма, темпото, интонацията, паузите, логическото ударение и звуковите трансформации към конкретната обстановка. Понякога използват фоно записи на образцово четене. Изразителното четене се упражнява върху предварително анализиран и добре разбран текст, в което се състои подготовката на учениците за провеждане на изразителното четене. В 6., 7. и 8. клас периодично се анализират психическите и езиково-стилистичните фактори, които са в основата на устното изказване. В отделни случаи учителят съвместно с учениците подготвя текст за изразително четене с предварително отбелязване на ударението, паузите и звуковите модуляции.

Изразителното четене се упражнява върху различни по форма и съдържание текстове: използват се лирически, прозаични, драматически текстове; в стихотворна и прозаична форма, в разказвателна и описателна форма, в монологична и диалогична форма. Особено внимание се обърща на емоционалната динамичност на текста, на неговата драматичност, на авторската реч и на речта на героите.

В класа е необходимо да бъдат осигурени условия за изразително четене и говорене: да се създаде заинтересована публика, способна критично и обективно да преценява качествата на изразителното четене и говорене. С помощта на аудио записи на учениците трябва да се даде възможност да чуят своето четене и критично да се отнасят към него. При разработването на уроци за анализ на литературно произведение също се включва изразително четене.

Четеното наум е най-продуктивната форма за получаване на знания и затова в обучението му се обърща особено внимание. То винаги е целенасочено и изследователско, чрез него учениците се упражняват във всекидневно получаване на знания и учене. Упражненията по четене се включват в останалите форми на работа като осигуряват получаване на знания и разбиране не само на литературен текст, но и на всички добре обмислени текстове. Прилагането на текст-метода в обучението предполага ефективни упражнения за овладяване на бързото четене наум с разбиране и допринос за развиване способността на учениците да четат гъвкаво, да хармонизират бързината на четенето с целта на четенето и характеристиките на текста.

Качественото четене наум се подтиква чрез предварително насочване на учениците към текст и чрез поставяне на съответни задачи, след изпълнението на които се провежда задължителна проверка за разбирането на прочетените текст. Информативното, продуктивното и аналитичното четене се стимулират чрез самостоятелни изследователски задачи, които се дават на учениците през подготвителния етап за усвояване на текста или за усвояване на материал по граматика и правопис. По този начин се подобряват логиката и темпото на четене и особено бързината на разбиране на прочетените текст, с което учениците овладяват самостоятелното учене. Учениците от по-горните класове се насочват към бегло четене, което представлява бързо и задълбочено прочитане на текста. То се състои в бързото търсене на информация и значения в текста, при което не се прочита всяка дума, а с поглед се преминава през текста и се чете с прескачане (междузглавия, подзглавия, първите редове на отделни части, увод, заключение). При провеждане на упражнения за усвояване на беглото четене предварително се поставят определени задачи (търсене на дадена информация, сведения и подробности), а след това се проверява качеството на тяхното осъществяване и се установява времето, изразходвано за реализиране на задачите. Учениците, владеещи беглото четене се научават да запомнят, възпроизвеждат и преговарят, четейки текста с моллив в ръка.

Изразителното произнасяне на запомнени текстове и откъси в прозаична и стихотворна форма е значима форма на работа в развитието на говорната култура на ученика. Убедителното произнасяне на текст е важно условие за убедителното рецитиране на стихове. Затова е желателно понякога в един и същи час да се упражняват и сравняват произнасянето на текстове в проза и стих.

Наизуст да се учат къси прозаични текстове (разказване, описание, диалог, монолог), различни видове лирични стихотворения. Успехът на изразителното произнасяне зависи в значителна степен от начина на учене и логическото усвояване на текста. Ако се учи механично, както понякога се случва, усвоеният автоматизъм се пренася и върху начина на произнасяне. Затова самостоятелна задача на учителя е учениците да усвоят осмисленото и интерпретативно учене наизуст. В процеса на упражнението трябва да се създават условия произнасянето да бъде "очи в очи", говорителят да наблюдава лицето на слушателя, за да осъществява емоционален контакт с публиката. Максимално внимание се отделя на говоримия език с неговите изразни възможности, а така също на естественото поведение на говорителя.

Усвояване на текста започва след успешното четене на глас и наум. Литературното произведение се чете толкова пъти, колкото е необходимо, за да предизвика определени преживявания и впечатления, нужни за по-нататъшно разбиране и анализ на текста. Различните форми на повторно и насочено четене на пълното произведение или на откъс от него задължително се прилагат при работата върху лирични произведения и къси епични текстове.

При работа върху текста се прилагат комбинирани в повечето случаи аналитични и синтетични подходи. Към литературното произведение се подхожда като към сложен и уникален организъм, в който всичко е обусловено от причинно-следствени връзки, породено от жизнен опит и оформено с творческо въображение.

Учениците трябва да формират свои впечатления, становища и съждения за литературното произведение, подробно и заинтересовано да се изказват, използвайки доказателства от самия текст като по такъв начин усвояват уменията за самостоятелен изказ, изследователска дейност и формиране на критични становища, оценки и заключения за литературното произведение.

Учителят трябва да има предвид, че тълкуването на литературното произведение основното училище, особено в долните класове е по принцип предтеоретично и не изисква познаване на професионалната терминология. Това обаче не пречи разгледът за прочетеното в долните класове да бъде професионално обоснован и реализиран с много творчество и изследователска любознателност. По своите качествени характеристики този подход представлява проектиране в съзнанието на учениците на една художествена картина и анализ на впечатленията, които тя предизвиква във въображението им. По такъв начин още от 1. клас учениците се научават да изказват своите впечатления, мисли, чувства, асоциации, предизвиквани от образния поетичен език.

Във всички класове работата върху литературното произведение трябва да бъде наситена с решаване на проблемни въпроси, които се основават на текста на художественото преживяване. По такъв начин ще се стимулира любопитството на учениците, съзнателната им активност и изследователската дейност и всеотранно ще се опознае произведението. Много текстове и особено откъси от произведения в образователния процес изискват подходяща локализация, понякога и многопластова. Необходимо е приспособяване на текста във времевни, пространствени и обществено-исторически рамки, даване на определени сведения за писателя и възникването на произведението, както и предварителна информация за откъса. Всичко това са условия, без които в повечето случаи текстът не може да бъде интензивно преживян и правилно разбран. Затова психическата реалност, от която произлизат тематичния материал, мотивите, героите, трябва да се представи в подходяща форма и в онзи обем, който е необходим за пълноценно преживяване и сериозно тълкуване.

Методиката на обучението по литература вече няколко десетилетия се развива в теоретичен и практически план и е в основата на усъвършенстването на учителското и ученическото изследователско, изобретателско и творческо отношение към литературно-художественото произведение. Литературата в училище не се преподава и не се учи, а се чете, усвоява, за нея се говори, тя предизвиква наслада. По такъв начин обучението по литература разширява духовните хоризonti на учениците, развива техните изследователски и творчески способности, тяхното критично мислене и художествен усет, култивира и стимулира литературната, езиковата и жизнената чувствителност.

Съвременната модерна организация на обучението по български език и литература предполага активна роля на учениците в образователния процес. В съвременното обучение по литература ученикът не трябва да бъде пасивен слушател, който след обучението да възпроизвежда преподаденото от учителя, а деен субект, който изследователски, изобретателски и творчески участва в изучаването на литературно-художествените произведения.

Дейността на ученика трябва ежедневно да включва три работни етапа: преди часа, по време на часа и след часа. През всички етапи учениците системно трябва да усвояват уменията самостоятелно да решават многобройни въпроси и задачи, възникващи по време на четенето и изучаването на произведението. Тези въпроси и задачи трябва да бъдат такива, че в голяма степен да ангажират техните емоции и мисли, да им доставят удоволствие и да събудят изследователското им любопитство. Подобни задачи се превръщат в силна мотивация за работа и са предпоставка за постигане на предвидените интерпретативни цели. Учителят трябва да постави задачи, които подтикат учениците към откриване, изследване, преценка и заключение. Ролята на учителя е в оказването на разумна помощ на учениците, която да ги стимулира и насочва като по такъв начин развива техните индивидуални способности. Също така учителят трябва адекватно да оценява заложените на учениците и резултатите, които те постигат във всички форми на дейност.

Изучаването на литературно-художественото произведение в обучението е сложен процес, който започва с подготовка на учителя и ученика/ мотивиране на ученика за четене, преживяване и изучаване на художествения текст, четене, локализация, на художествения текст, изследователски подготвителни задачи/ за тълкуване на произведението. Централни етапи в процеса на изучаване на литературно-художественото произведение в обучението са методологическото и методическото обосноваване на интерпретацията и нейното развитие по време на часа.

В обосноваването и развитието на интерпретацията на литературно-художественото произведение трябва да преобладава методологическата ориентация към интерпретация на художествения текст. Съвременната методика на обучението по литература следователно акцентира върху вътрешното / иманентно / изучаване на художествения текст, без да пренебрегва неопходимостта от прилагане на извънтекстови гледни точки, което позволява литературното произведение да бъде качествено и сериозно разтълкувано. Заедно с това методологическо изискване интерпретацията на художественото произведение трябва да отговори и на изискванията, съдържани се в методиката на обучението по литература: да бъде оригинална, естетически мотивирана, всеотранно хармонизирана с целите на обучението и познатите дидактически принципи, да има естествена кохерентност и последователност а методологическите и методическите изисквания за всяка отделна част да се осъществяват по пътя на единството между анализа и синтеза.

Един от най важните принципи при интерпретацията на литературно-художественото произведение е цялостното обхващане на произведението. При интерпретацията на литературно-художественото произведение действат следните комплексни фактори: художествено преживяване, текстови цялости, характерни структурни елементи / тема, мотиви, художествени картини, фабула, сюжет, литературни образи, поуки, мотивационни изисквания и литературни проблеми.

Следователно интерпретирането на литературно-художественото произведение трябва да се основава на адекватни естетически, методологически и методически принципи. Няма универсални начини за навлизане в света на конкретните литературно-художествени произведения. Тези начини са различни, тъй като произведенията са автономни, самобитни и неповторими.

Литературни понятия

С литературните понятия учениците се запознават при работата върху дадени текстове и с помощта на ретроспективния поглед върху преди това изучени текстове. Така например при работа върху патриотично стихотворение се припомнят няколко стихотворения от същия вид, изучени по рано. По такъв начин се усвояват знания за този вид лирика. Запознаването с метафората трябва да стане тогава, когато учениците вече са откривали изразителността в определено количество метафорични картини.

Функционални понятия

Върху функционалните понятия не се работи отделно, а в процеса на обучението се посочва тяхната приложимост. Учениците ги усвояват спонтанно в процеса на работа върху текуща информация по време на час в резултат на присъствието на думата и понятието, която тя обозначава. Необходимо е само учениците да се насочат към разбиране, схващане и приложение на тези думи, както и на сходните на тях. Ако например се изисква да открият обстоятелствата, които влияят върху поведението на даден литературен герой, и ученикът ги открие, това е признак, че ученикът е разбрал пълното значение на понятието и съответната дума.

При устното и писменото изразяване между другото се проверява дали учениците са разбрали и правилно употребяват думите: причина, условие, обстановка, поука, отношение и др. под. В процеса на работа върху литературното произведение, както и в рамките на говорните и писмените упражнения, се изисква учениците да откриват колкото се може повече особености, чувства, духовни състояния на отделни герои. Тези думи се записват и така спонтанно се обогатява речникът с функционални понятия.

Функционалните понятия не трябва да се ограничават по класове. Учениците от един клас няма да могат да усвоят всички, предвидени в учебната програма понятия, но затова пък спонтанно ще усвоят значително количество понятия, предвидени в програмата в горните класове. Усвояването на функционалните понятия е непрекъснат процес в образователно-възпитателната дейност. Също така се осъществява и проверка в процеса на преподаване на учебното съдържание по всички програмно-тематични области.

Езикова култура

Оперативните задачи за реализиране на учебното съдържание на тази област ясно показват, че последователността в ежедневната работа за развитие на езиковата култура на учениците е една от най-важните методически задачи. Чрез изпит при записването в училище трябва да се проверят способностите на всяко дете за говорна комуникация. В 1. клас децата започват да упражняват езиковата култура чрез различни устни и писмени упражнения, последователно се учат на самостоятелно изразяване на мислите и чувствата не само в процеса на обучение, но и в процеса на цялостния живот в училище и извън него, където има условия за добра комуникация и разбиране. Правилна артикулация на звуковете и графически точна употреба на писмото, местният говор да се смени със стандартен книжовен език в говора, четенето и писането: свободно да преразказват, описват и правилно да употребяват научените правописни правила. Различни по вид устни и писмени упражнения с цел обогатяване на речника, овладяване на изречението като основна говорна категория и посочване на стилистичните особености на езика при говорене и писане и др. Всичко това са основни учебни задачи при реализацията на учебното съдържание по езикова култура.

Тази предметна област е малко по-различно устроена в сравнение с предишните програми. Преди всичко е подбрано подходящо заглавие, което е по-просто и едновременно с това и по-всеобхватно от предишните. Също така реструктурирано е учебното съдържание, което сега е изградено системно, без повторения и обърквания. В процеса на началното обучение ученикът трябва системно и трайно да усвои определени езикови названия, които са включени в учебното съдържание. Тяхното трайно и ефективно усвояване се постига чрез разнообразни устни и писмени езикови изказвания на учениците, това най-често са: езикови игри, упражнения, задачи, тестове и т.н. Знанието и уменията за описание се постига чрез ефективни упражнения, които осигуряват трайността на езиковата култура на учениците. Това са говорни упражнения, писмени упражнения (или умела комбинация на говорене и писане), писмени работи, изразително четене на художествени текстове, автодиктовка и др. под. Всичко това се отнася в по-голяма или в по-малка степен за всички останали видове езиково изразяване на учениците.

Перазказването на разнообразни текстове представлява най-елементарен начин за езиково изказване на учениците в обучението. Преди всичко това означава предварително да се знае (а това се посочва в оперативните разследвания на учителя) (кое учебно съдържание ученикът ще преразказва в процеса на а обучение.

Техният подбор трябва да включва не само текстове и не само тези от читанката, но и от други източници (печат, театър, филм, радио и телевизия и др. под.). След това учениците трябва едновременно да бъдат мотивирани, подтиквани и насочвани към този вид езиково изразяване, а това значи да им се даде възможност самостоятелно да се подготвят за преразказване, в което обаче предварително са интегрирани и изискванията на учебната програма. Необходимо е да се внимава, да се разказва само това учебно съдържание, което е анализирано и за което е вече говорено с учениците. Накрая, и преразказването, и всички видове езиково изразяване на учениците трябва да бъдат оценени (най-добре в паралелката и с участие на всички ученици и с подкрепата на учителя).

Говоренето в сравнение с преразказването е по-сложна форма на езиковото изразяване на учениците. Докато преразказването е преди всичко репродукция на прочетеното, изслушаното и видяното съдържание, говоренето представлява особен вид творчество, което се крепи на онова, което учениците са преживели или произвели в своята творческа фантазия. Затова говоренето изисква особен интелектуален труд и особен строеж на езиковото изразяване. Поради тази причина учениците трябва да обръщат внимание върху подбора на темите и техните подробности, върху подреждането на подбрани детайли и върху начина на езиковото изобразяване на всички структурни елементи на разказа. Така например въстпителните разговори за домашните и дивите животни, работата върху басня, която се чете и тълкува, няма да дадат желаните резултати на равнище уводни говорни дейности, ако тези животни се класифицират по познати признаци, назовават или изброяват. Обаче свободното разказване на някои необикновени, интересни, по-реални срещи на учениците с животни, при които са изпитани страх, радост, изненада, въодушевление и т.н., ще създаде истинска изследователска атмосфера в часа. Говоренето пък, колкото и да е предизвикателно във всички свои компоненти за малките ученици, първоначално трябва да се реализира в широк учебен контекст, в който съществуват и други форми на езиково изразяване, преди всичко описанието.

Описанието е най-важният вид езиково изказване на учениците. В по-голяма или по-малка степен то е застъпено в ежедневния говор, тъй като е необходимо за формирането на ясна представа за съществените отношения между предметите и явленията в живота. Основа на преразказването е определено учебно съдържание, основа на говоренето е някое събитие, преживяване, а за описанието не са необходими отделни условия, а по-скоро контакт с явленията, които привличат вниманието във ежедневната езикова комуникация. Поради възрастовите особености на малките ученици трябва да се пристъпи особено отговорно към този вид езикова комуникация, както и да се спазват принципите на обучението и последователността при изпълнението на изискванията, учениците да се научат да гледат внимателно, да откриват, наблюдават и подреждат, а по-късно да оформят езиково жъз основа на възприетото. Учениците от тази възраст също така трябва да се стимулират и насърчват на първо място да овладеят някои общи умения от сложния процес на описанието, които да могат да използват, докато не се научат самостоятелно да реализират тази възскателна езикова форма. В този смисъл трябва да свикват да локализируют онова, което описват /във времето, пространството, по отношение на причината/, да откриват, да отделят и оформят характерни свойства и да формулират своето мнение за наблюдаваните предмети. При провеждане на упражненията е необходимо също така да се акцентира върху онези упражнения, които позволяват да се прояви самостоятелността и индивидуалността на ученика. Тъй като описанието много често се свързва с четене и тълкуване на текст / особено литературно-художествен текст/, необходимо е вниманието на ученика непрекъснато да се насочва към онези, които обобилстват с елементи на описание, особено когато се описват предмети, интериор, растения и животни, литературни образи, пейзаж и др. под. Именно това са най-добрите образци за спонтанно усвояване на описанието като трайно умение езиковото общуване. Тъй като за описанието е необходимо по-задълбочена мисловна работа и повече време, предимство трябва да се даде на писмената пред устната форма на изпитване. Останалите методически подходи за усвояване на тази важна форма на езиковото изразяване са същите или сходни на методическите подходи при преразказването и говоренето.

Устните и писмените упражнения са замислени като допълнение към основните форми на езиковото изразяване: започва се от най-простите /изговор на гласове и преписване на думи/ през по-сложните / лексикални, семантични, синтактични упражнения, други упражнения за овладяване на правилен говор и правопис/, до най-сложните: домашни писмени задачи и тяхното четене и всестранно оценяване в час. Всяко от тези, предвидени в учебната програма упражнения, се планира и осъществява в онзи учебен контекст, в който е необходимо ефективно усвояване на дадени езикови явления или затвърдяване, повторение, систематизация на знания и приложението им в дадена езикова ситуация. По принцип това означава, че всички тези и подобни на тях упражнения, не

се реализират в отделни учебни часове, а се планират заедно с основните форми на езиковото изразяване: преразказване, говорене, писане, или с определено учебно съдържание от останалите предметни области: четене, тълкуване на текст, граматика и правопис, основи на четенето и писането.

ДОПЪЛНИТЕЛНО ОБУЧЕНИЕ

Допълнителното обучение се организира за ученици, които в процеса на редовното обучение по обективни причини не успяват да постигнат удовлетворителни резултати по определени области от учебната програма.

В зависимост от установените резултати, чненията на учениците, преподавателят оформя групи, с които се провежда допълнително обучение. Например група ученици с недостатъчни знания по четене, фонетика и правопис, морфология, анализ на литературното произведение, устно и писмено изразяване и др. под. Въз основа на предварителни проучвания за всяка група се съставя отделен план за работа и се прилага дадена форма на работа: самостоятелна, групова, работа с текстове, работа с нагледни средства и др. под. Тук особено значение имат стимулиращите средства: похвали, награди, положителни бележки.

Допълнителното обучение се провежда в течение на цялата учебна година веднага след като се установи, че група ученици не са в състояние да овладеят определено учебно съдържание. След като овладеят учебното съдържание тези ученици се освобождават от допълнително обучение, но се наблюдават, за да не изостават и след това в овладяването на учебния материал. По отношение на тях се прилагат диференцирани задачи и упражнения.

СВОБОДНО-ИЗБИРАЕМА ПОДГОТОВКА

Свободно-избираемата подготовка (добавъчно обучение) се организира за ученици от 4. до 8. клас с високо развити способности и засилен интерес към обучението по български език. Целта е те да разширят и задълбочат своите знания по всички или отделни области от учебната програма за редовното обучение. Това са ученици, които проявяват повишен интерес още от 1. клас и затова трябва да бъдат наблюдавани от учителите и професионалната служба в училището.

Свободно-избираемата подготовка се провежда с един учебен час седмично в течение на цялата учебна година. Работата с тези ученици трябва да бъде непрекъсната през цялата учебна година. Ако пък тя е периодична, трябва през цялата учебна година да се поощрява включването на тези ученици в други форми: индивидуална работа, работа в секции и кръжоци.

Свободно-избираемата подготовка активизира и поощрява учениците да осъществяват самостоятелна работа, самообразование, развива техните мечти и ги стимулира за самостоятелно използване на различни източници на знания. Под ръководството на учителя учениците в този вид обучение си случат с литературен и нелитературен учебен материал и представят своите устни, писмени и практически произведения пред класа, училището и обществеността. Получените знания и умения учениците използват в редовното си обучение, секции и кръжоци, при участие на конкурси. Тези ученици трябва да бъдат стимулирани с награди и стипендии.

Подборът на надарените ученици се извършва на първо място от учителя по български език и литература, както и от другите преподаватели, така и от професионалната служба в училището. Учителят изготвя ориентировъчна програма за работа с тези ученици. Тя може да не обхваща цялата учебна програма, а само отделни части по дадени области в зависимост от интереса на учениците.

Свободно-избираемата подготовка може да се реализира като индивидуална и групов за един или повече класове. Групите с течение на времето могат да се: променят, допълват, намаляват и пр. в зависимост от интереса на учениците.

Ролята на преподавателя по български език и литература при провеждане на свободно-избираемата подготовка е специфична. Той играе ролята на сътрудник, който професионално насочва работата на отделните ученици или група ученици. Отношенията между учителя и учениците са основани на доверието, разбирателството и уважението.

МАЂАРСКИ ЈЕЗИК MAGYAR NYELV

A tantárgy tanításának céljai és feladatai

8. osztály nyelvtanának törzsanyagát az összetett mondat fajtáinak megismertetése, megtanítása és helyes használata képezi. A mondat felépítésének a rendszerességét úgy kell tudatosítanunk, hogy a tanuló a mondatrészeket ne a mondatnak egymástól független elemeiként lássák, hanem mint a mondanivaló egységének kifejezőeszközzeit. A 7. osztályos tananyag szerves folytatása ez, hiszen a tanuló eddigi ismereteire alapozhatunk a mondatfajták és mondatrészek terén, s egyben lehetőséget ad a 6. osztályos szófajok felelevenítésére is. Mindig szem előtt kell tartanunk az eddig tanultunkat, s lehetőség szerint ismétetni, ami a 8. osztályban külön jelentőséget kap, hiszen az új tananyag mellett fel kell készítenünk a tanulókat a felvételi vizsgára.

Az összetett mondat mellett a tömegkommunikáció rendszerező összefoglalása, s az eddigi ismeretek kibővítése, elmélyítése a cél. Feladatunk, hogy a szóközlés gyarapításának módjait: a szóösszetételt és szóképzést, valamint ezek helyesírását elsajátíttassuk és gyakoroltassuk a tanulókkal. A magyar nyelv történetének rövid felvázolására is a 8. osztályban kerül sor. A nyelvtani jártasság megszerzését ne definíciók megtanítására alapozzuk, hanem az irodalmi szövegek, illetve az élőbeszéd szövegeinek értelmezésére. Tudatosítanunk kell a tanulóknak, hogy a nyelv nem egy különálló ismerethalmaz, hanem beszédünk szerves része, alkotóeleme, mozgatója.

Az irodalom tanításának a 8. osztályban nem feladata irodalomtörténeti ismeretek elsajátíttatása. Olyan ismeretek, elemzőkészség, illetve olvasmányélmények megszerzése a cél, amelyek révén a tanuló megszeretik az irodalmat, olvasókká, élmények befogadóivá válnak. A szövegek megközelítése értelmező jellegű: a tanult irodalmi/irodalomelméleti ismeretek alapján egy-egy lírai, epikai vagy drámai alkotás elemzése a cél (nem kell minden kötelező vagy ajánlott szöveget komplex elemezni). Az irodalmi szövegkorpusz törzsanyagból és kiegészítő/ajánlott olvasmányjegyzékből áll. A tankönyv mellett a tanár tetszőlegesen válogathat ismeretterjesztő, illetve a kortárs szerzők műveiből is olyan szövegeket, amelyek a tanuló képességeinek megfelelőek, s alkalmasak egy-egy új fogalom/ismeret bemutatására, illetve a már megszerzett jártasságok begyakorlására.

A tanuló tegyenek szert megfelelő jártasságra a szövegértelmezésben, mely során bátran használják a tanár által prezentált új irodalomértelmezéseket, váljanak nyitottá a szövegértelmezés új módszerei iránt.

A magyar irodalom tanításának feladata az is, hogy a tanuló nyitottá, fogékonyá és érdeklődévé tegye az információszerezés módjai és forrásai iránt (Internet, napi sajtó, televíziós ismeretszerzés, rádióműsorok, lexikonok), valamint a kulturális intézmények működése iránt (múzeumok, színházi előadások, könyvismertető, egyéb művelődési rendezvények).

Az irodalmi anyag elsajátítása lehetővé teszi, hogy más tárgyakkal és művészeti ágakkal összefüggéseket fedezzenek fel, sőt ezeknek a korrelációknak felfedezésére serkenteni kell a tanulókat.

8. OSZTÁLY

(Heti óraszám: 4, évi óraszám: 144)

Operatív feladatok

A tanuló legyen képes:

- a tömegkommunikáció fogalmának, formáinak, műfajainak, szerepének és befolyásának felismerésére,
- az összetett mondat fajtáinak megkülönböztetésére (ezen belül az alá- és mellérendelések megnevezésére),
- a szóösszetétel fajtáinak felismerésére, valamint a szóképzés formáinak meghatározására,
- a magyar nyelv (vázlatos) történeti áttekintésére,
- az eddig megszerzett és új helyesírási ismeretek alkalmazására (szóbeli és írásbeli kifejezés során),
- az elsajátított műfaji és stilisztikai fogalmak felismerésére és feltárására,
- önálló és kreatív szövegértelmezésre,
- korrelatív viszonyrendszerben való gondolkodásra.

A 7. osztályban tanult nyelvtani anyag ismétlése

Tömegkommunikáció

A tömegkommunikáció fogalma és formái.

A tömegkommunikáció műfajai: sajtó-, rádiós és televíziós műfajok.

A tömegkommunikáció szerepe és hatása.

A tömegkommunikáció befolyásának a felismerése.

Az összetett mondat

Az összetett mondat fogalma.

Az összetett mondat fajtái: az alárendelő és a mellérendelő összetett mondat.

Az alárendelő összetett mondat fajtái:

- állítmányi alárendelő összetett mondat;
- alanyi alárendelő összetett mondat;
- tárgyi alárendelő összetett mondat;
- határozói alárendelő összetett mondat;
- jelzői alárendelő összetett mondat.

Az idézés fogalma.

A mondatrend.

A sajátos jelentéstartalmú mellékmondatok.

A mellérendelő összetett mondat fajtái:

- kapcsolatos mellérendelő összetett mondat;
- ellentétes mellérendelő összetett mondat;
- választó mellérendelő összetett mondat;
- következtető mellérendelő összetett mondat;
- magyarázó mellérendelő összetett mondat.

A többszörösen összetett mondat.

Az összetett mondatok központozása.

A szóalkotás

A szókészlet gyarapodásának módjai: a szóösszetétel és a szóképzés.

A szóösszetétel fajtái: az alárendelő és a mellérendelő szóösszetételek.

A többszörös összetételek.

Előtag és utótag.

A szóképzés.

A szóelem fogalma. Az alapszó és a származékszó fogalma.

Az igék és a névszók képzésének lehetőségei.

A továbbképzett szavak.

A ritkábban használt szóalkotási módok: mozaikszó-alkotás, szóelvonás, szórövidülés.

A mai magyar nyelv rendszere

A magyar nyelvtani rendszer felépítése, elemei.

A hang és a betű, a szó, a szó szerkezet, a mondat és a szöveg rendszerező áttekintése.

A magyar nyelv története

A magyar nyelv eredete. Nyelvrokonaink.

A legfontosabb nyelvtörténelmi korszakok (megfelelő korabeli szövegek bemutatásával).

A magyar szókinccs eredete.

Helyesírásunk története.

A mai magyar nyelv rétegzettsége: a nyelvváltozatok.

HELYESÍRÁS ÉS NYELVHELYESSÉG

Az összetett mondatok helyesírása: a tagmondatok meghatározása. Az összetett mondatok központozásának a gyakoroltatása. Az írásjelek használata.

Az idézés és a párbeszéd írásmódjának helyes alkalmazása. Az idézőjel használata.

Az összetett szavak helyesírása: egybeírás és kötőjelhasználat.

Az egybe- és különírás alkalmazásának a gyakorlása.

A mozaikszók helyesírása.

A tulajdonnevek helyesírás ismereteinek bővítése.

II. IRODALOM

Feldolgozásra szánt szövegek:

Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde (Részlet)- a romantika irodalma - a dráma

Arany János: Tengeri-hántás- a műballada: a szegényben esett lány témája

Sári biróné (A halálra táncoltatott leány)- a műballada és a népballada

összehasonlítása

Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása- a novella és a ballada: epikoballada

Orbán Ottó: Hallod-e te sötét ányék...- a mai balladás dal

Ady Endre: A Tűz csiholója- a szimbolizmus - a Prométheusz-legenda

Ady Endre: Önéletrajz- az önéletrajz

Kosztolányi Dezső: Aranysárkány (Részlet)- a regény változatai - a műfajról

tanultak kibővítése

Herceg János: Módosulások (Részlet)- az önéletrajzi regény - a szülőváros mint tér

Garaczi László: Pompásan buszozunk! (Részlet)- az iskola mint tér: iskolanarratívák

Karinthy Frigyes: A rossz tanuló felel- a humor - a humoreszk - a humor változatai

Nagy Lajos: A bogár; A golya- a karcolat

Örkény István: Hírek és álhírek- az abszurd és az ironia

Esterházy Péter: Akartok-e rabok lenni?- a groteszk humor

Tóth Árpád: Körüti hajnal- az impresszionista kifejezőmód: metafora és szinesztézia

Szirmai Károly: Veszteglő vonatok a sötétben- a látomás - a világ "sötét oldala"

Vida Ognjenović: Gyermekláncfű (Részlet)- az elbeszélés

Tersánszky Józsi Jenő: Kakuk Marci ifjúsága (Részlet)- a próza jellegzetességei; realizmus és naturalizmus

Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemről- az önreflexív líra: ars poetica

József Attila: Karóval jöttél- a gondolati líra; önreflexió, ars poetica

Nagy László: Ki viszi át a szerelmet?- a szubjektív versbeszéd

Lázár Ervin: Berzsián és Dideki (Részlet)- a műmesé - a meseregény

Mándy Iván: Csutak és a szürke ló (Részlet)- az ifjúsági regény

Anne Frank: naplója (Részlet)- a háborús napló

Pilinszky János: Terek/Egy szenvedély margójára/ Intelem/Azt hiszem- a lírai én
Kertész Imre: Sorstalanság (Részlet)- a "lágerregény" - holokauszt-téma
Nagy László: Himnusz minden időben- a líra műfajai - összefoglalás
Nagy László: Tűz- a képvés
Ács Károly: Nokedl mondok, Szabadka- a tékozló fiú-téma
Székely Tibor: A lármás szellemek éjszakája (Részlet)- az útleírás
Nádas Péter: Évkönyv (Részlet)- a próza jellegzetességei - a prózafomák
Spiró György: Esti műsor- a párbeszéd és a közlés
Háy János: Dzsigerdilen (Részlet)- az áltörténelmi regény és az intertextualitás

Kiegészítő és ajánlott szövegek:

Örkény István: Tóték (Részlet)- dráma - a tragikomikus láttatás
Babits Mihály: Héphaisztosz- a művészlét szimbólumai - a Héphaisztosz-történet
Ady Endre: Az eltévedt lovas- látomás és szimbólum
Mészöly Miklós: Fakó foszlányok nagy esők évadján- az elbeszélő és az elbeszélés metaforái
Németh István: Öregapa, porcukorban- novella - önéletrajzi ihlet
Lovas Ildikó: Meztelenül a történetben (Részlet)- a "városregény" - a metanarratív/reflexív próza
Szathmári István: Gépek, kertek és Pacsirta párnája- rövidtörténet - városkép, emlékkép
Gobby Fehér Gyula: Mikor megérkeztem Újvidékre- rövidtörténet - groteszk és ironia
Domonkos István: Újvidék- a humor és a groteszk versnyelve
Parti Nagy Lajos: Petőfi Barguzinban- ironia és nyelvi humor - a "rontott nyelv"
Böndör Pál: Eleai tanítvány- az önreflexív líra
Jung Károly: Téli víz idején- gondolati líra - háborús tematika
Mészöly Miklós: Kőkény kisasszony- mese-metaforikus láttatás
Závada Pál: A fényképész utókor- a gyermek- és ifjúkor elbeszélése
Alföldy Jenő: A Nobel-díj- az ismeretterjesztő szöveg
Tihanyi Péter: Igen, én viselkedem- interjú Szabó István filmrendezővel
Alföldy Jenő: A sajtó története- ismeretterjesztő szöveg

Kötelező házi olvasmány:

Hemingway: Az öreg halász és a tenger
Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig
Szabó Magda: Régimódi történet
Domonkos István: Via Itália v. Tolnai Ottó: Ördögfej

Ajánlott házi olvasmány:

Charles Dickens: Twist Olivér
Mikszáth Kálmán: A két koldusdiák
Mándy Iván: Robin Hood v. A locsolókocsi
Békés Pál: Bélyeggyűjtemény
Tandori Dezső: Madárlátta tollaslabda
Háy János: A gyerek v. A bogósgyümölcskertész fia
Tóth Krisztina: Porhó

OLVASÁS

Célunk, hogy a tanuló általános iskolai tanulmányai végén kifejezően, szabatosan, az érzelmi, hangulati elemek érzékeltetésével tudjon felolvasni. A néma és hangosolvasás is legyen értő olvasás. A tanár bemutató olvasásának ezért is van jelentős szerepe; a tanulóra gyakorol érzelmi-esztétikai hatást.

SZÖVEGÉRTELMEZÉS

A tantervbe foglalt műfajok sokszínűsége lehetővé teszi, hogy felelevenítsük, illetve kiegészítsük a tanulók eddig szerzett irodalomelméleti ismereteit. Az irodalmi műfajok komplexebb formáit is bevezethetjük az értelmezésbe, olvasási stratégiákba; pl. a regény változatai (önéletrajzi, iskolaregény, háborús regény, áltörténelmi regény, ifjúsági regény, meseregény), az átmeneti műfajok: az epikaballada vagy a balladás dal. Habár nem a történelmi szempont alapján közelítjük meg a szövegeket, elkerülhetetlen, hogy a naturalista, realista, impresszionista vagy szimbolista kifejezőmódok ismertetése által eljussunk egy-egy irodalmi irányzat, kor, korstílus jellemzőinek, irodalmi beszédmódjainak megértéséhez.

A lírai, epikai, drámai alkotások értelmezése során a tanulók ismerkedjenek meg a lírai én (lírai beszélő) fogalmával, értsék meg szerepét és a megszólalásmódjának lehetőségeit. Különböztessék meg a költő mindennapi személyiségétől. Ismerjék meg az egyes lírai műfajok/kifejezőformák és a lírai én beszédmódja/hangvétele közötti összefüggéseket. Az irodalom értelmezése során határozzuk meg az epikai beszédmód lényegjegyeit. Világosan különítsük el az elbeszélő (narrátor) fogalmát az író személyétől. Vizsgáljuk szövegértelmezés során az elbeszélői pozíciókat, az elbeszélőnek az elbeszélő történethez való viszonyát (az elbeszélő változatait).

A tanulók fedezzék fel és vázolják fel az egyes epikai műfajok (novella, rajz, regény, napló, memoár stb.) karakterjegyeit, konstruktív elemeit, az elbeszélőformák szerkezeti elemeit (szerveződését). A drámai alkotások értelmezése során mutassunk rá a műnem társművészeti kapcsolataira.

Kerüljük az elavult nyelvi/módszertani formákat, vizsgáljuk meg az elbeszélői pozíciókat, a tanulók fedezzék fel egyes műnemek/műfajok karakterjegyeit stb.

A szövegértelmezés során tárjuk fel a stilisztikai eszközök és alakzatok szövegszervező funkcióját, jelentésalkotó szerepét, ne szabályokat és törvényszerűségeket tanítsunk.

A KIFEJEZŐKÉSZSÉG FEJLESZTÉSE

A tanulók alkalmazzák az irodalmi beszédmódokról tanultakat szóbeli és írásbeli gyakorlataik során.

Gyakoroltassuk a tanulókkal a különböző élethelyzetekben felhasználható szövegek megfogalmazását: különféle kérvények, úrlapok kitöltésének módozatait, írassunk önéletrajzot (az iskolai eredmények, szereplések feltüntetésével, iskolán kívüli tevékenységek felsorolásával, érdeklődési kör stb. bemutatásával).

Írásbeli gyakorlatokban fogalmazzanak a tanulók képtelen (nonszensz) apróhírdetéseket.

Rendezzünk "vitaórákat", ahol értékeljük a felszólalók hangnemét, a megnyilatkozások céltudatosságát stb.

Nézzünk meg (lehetőségekhez mérten) színházi előadásokat, majd beszéljünk a színpadi nyelvről, az előadás menetéről, díszletről, gesztusokról, kiemelt jelenetekről, színészi alakításokról, jelmezekről stb.

Szóban vagy írásban mutassunk be egy-egy várost, készítsünk belföldi útitervet.

A fogalmazás írását előzze meg vázlatkészítés. Nem feltétlenül kell hosszú fogalmazásokba bocsátkoznunk, egy-egy óra keretén belül a szöveghez kapcsolódóan kiterhetünk egy szegmensek részletes leírására, párbeszéd szerkesztésére, egy mozzanat részletezésére, egy humoros jelenet leírására, egypercesek létrehozására, ismeretterjesztő szöveg megírására (képtelen dolgokról), egy groteszk, abszurd vagy ironikus szituáció megfogalmazására.

Megjegyzés:

Nyolc írásbeli feladat és azok órán történő megbeszélése, értékelése.

Négy iskolai dolgozat.

VÁRHATÓ EREDMÉNYEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA VÉGÉN

A tanuló:

- felismeri a szófajok fajtáit, helyesen használja őket szóban és írásban,
- az ismeretlen szövegeket is folyamatosan tudja olvasni, ki tudja emelni a lényegi tartalmát, az epikus művek hőseit jellemezni tudja,
- következetesen tudja használni a megszerzett stilisztikai, verstani, műfajelméleti ismereteit,
- véleményt tud nyilvánítani a látott/halott/ olvasottakról,
- a tanuló önállóan is információkat tud szerezni a tananyaghoz, igazolva ezzel, hogy jártas a kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák és az internet világában,
- képes felismerni és megkülönböztetni a mondatfajtaikat,
- képes az egyszerű mondatok önálló elemzésére (fő mondatrészek és bővítmények felismerése, jelölése, megnevezése),
- felkészült az írásjelek helyes használatára mondatvégen és az összetett mondat tagmondatainak határára,
- képes a koordinált, de lényegében önálló irodalmi szövegértelmezésre,
- alkalmas az elsajátított műfaji és stilisztikai fogalmak szövegben való felismerésére és jelentéseik feltárására,
- képes értelmezésének és véleményének szabatos írásbeli és szóbeli kifejezésére,
- képes az irodalmi műformák és alakzatok, témák, tartalmak tehetségéhez mért egyéni alkalmazására, újraalkotására, megformálására, kreatív elképzeléseinek kifejtésére,
- jártas az önálló szótár- és lexikonhasználatban, az interneten történő ismeretszerzésben,
- felismeri és meghatározza a tömegkommunikáció fogalmát és jelentőségét,
- megkülönbözteti és felismeri az összetett mondatok fajtáit, helyesen használja a kötőszavakat, felismeri a tagmondatok határait,
- felismeri a szóösszetételek fajtáit, meghatározza a szóképzés formáit,
- nyelvtörténeti jártasságra tesz szert,
- a helyesírási szabályokat tudatosan alkalmazza,
- ismeretlen szöveget önállóan tud értelmezni,
- felismeri az irodalmi műnemeket, meg tudja határozni a műfajokat.

A MEGVALÓSÍTÁS MÓDJA - TANTERVI UTASÍTÁS

A 8. osztályos tanterv magában foglalja a Magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatásának céljait, operatív feladatait, a törzs- és kiegészítő ismeretanyagot, a tananyag részterületeinek céljait és feladatait, illetve rögzíti a 8. osztály végére elérendő teljesítményeket. A tananyag egy része magasabb szinten, bővebb tartalommal és más/újabb aspektusokból megismétli az előző osztályokban elsajátított irodalmi és nyelvtani ismereteket. A nyelvtan anyagának az egyszerű mondatot és fajtáit, a mondatrészeket, a szófajokat és a hangokat feldolgozó része az ötödikes, hatodikos és hetedikos tananyag ismétlését, az ismeretek szintézisét teszi lehetővé. Új ismeretanyag az összetett mondat és fajtái, az alárendelt és mellérendelt mondatok, a tömegkommunikáció, a szóképzés és a magyar nyelv eredetét és rokonait tárgyaló témakör. Az összetett mondatok tanításán belül az idézésnél lehetőségünk adódik beszélni a szakdolgozatról is, és röviden ismertetni a szakdolgozat korszerű kritériumait (jegyzékek, idézés, lábjegyzet, bibliográfia stb.). A tanulókat meg kell tanítanunk a különböző információs források (folyóiratok, kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák, szótárak stb.) használatára és helyes, célnak megfelelő idézésére (a források megjelölése). A Tömegkommunikáció című témakör célja a tájékozódás az alapvető tömegkommunikációs műfajokban, a tömegkommunikáció szerepének és hatásának fölismérése, a média nyelvének megismerése. A diákok elemezzenek és alkotnak tömegkommunikációs műfajokat szóban és írásban, különítsék el a tájékoztató és a véleményítő közlő műfajokat. Az anyanyelvi műveltség fontos összetevője a tájékozottság a nyelv és társadalom viszonyáról, a magyar nyelv eredetéről, rokonairól, helyéről a világ nyelvei között. A nyelvtörténeti témakör feldolgozásánál a diákok tájékozzanak nyelvünk és nyelvi rendszerünk történetének fontosabb periódusairól, figyeljék meg a korábbi évszázadokban íródott szövegek nyelvváltoztatását, és vessék össze a mai nyelvváltozattal (nyelvi állandóság és változás a szókincs és a nyelvtani jelenségek szintjén).

A tanterv irodalmi anyaga törzs- és kiegészítő/ajánlott tananyagra tagolódik. Műfaji sokféleség jellemzi. A szöveganyagban kortárs írók művei is bekerültek. Értelmezésükkel hozzuk közelebb a kortárs irodalom jeles alkotásait a diákokhoz, alakítsunk ki olyan befogadói magatartást náluk, hogy értő olvasóivá váljanak a mai irodalomnak, és a művekkel párbeszédet kezdhessenek. Az irodalmi művek elemzésénél figyeltessük meg az eddig tanult és számukra új költői képeket, alakzatokat, a korszakjellemző beszédmódokat, tér- és időmegjelöléseket, motívumokat, rámutathatunk a szövegközi utalásokra, kapcsolatokra (intertextualitás, intermedialitás), kezdeményezzünk beszélgetést, alakítsunk ki vitát. Az ismeretterjesztő szövegek az egyetemes és magyar művelődéstörténettel teremtenek kapcsolatot, és hozzájárulnak a tanulók **alpműveltségének** fejlesztéséhez. A népballada, műballada, dal feldolgozása alkalmas a népköltészetéről és a műköltészetéről tanult ismétlésére és rendszerezésére. A diákoknak ezen a fokon meg kell különböztetniük a műnemeket és műfajokat a népköltészetben és az irodalomban, ismerniük kell az irodalmi műfajok sajátosságait, és alkalmazniuk saját írásműveikben. Az irodalmi tanulmányok folyamán tájékozzanak az emlékhelyekről, különösen a régió és a lakóhely irodalmi vonatkozásairól. Tartsanak kiselőadást egy-egy korstílusról, írók, költők pályaképéről, magyarországi és vajdasági folyóiratokról, napilapokról stb. (jártasság az önálló könyvtári munkában, az internet és más források használatában).

A szövegalkotási készséget különböző szövegtípusokban és műfajokban fejlesszük. Az írásbeli feladatok órán történő megbeszélésekor hívjuk fel a diákok figyelmét a nyelvtörzseken tanult szabályokra, a helyesírási és nyelvhelyességi ismeretekre, a nyelvi elemek stílusértékére, és figyeltessük meg azoknak a gyakorlati alkalmazását. A diákok legyenek gyakorlottak a helyesírási szabályzat használatában.

РУМЪНСКИ ЈЕЗИК LIMBA ROMÂNĂ

Scopul activității instructive în clasa a VIII-a este:

- recapitularea și sistematizarea noțiunilor însușite la limbă și literatură în clasele anterioare;
- sesizarea textelor scrise în diferite stiluri;
- receptarea mesajului în comunicarea cotidiană
- însușirea corectă a exprimării scrise și orale
- dezvoltarea și îmbogățirea vocabularului cu expresii și cuvinte noi
- dezvoltarea interesului față de creațiile literare în limba română
- dezvoltarea creativității prin activitățile de atelier și activitățile individuale.
- să formeze criterii pentru analiza și comentarea operelor literare potrivit vârstei

Sarcini operative

La sfârșitul clasei a VIII-a elevii trebuie:

- să-și îmbogățească vocabularul cu cuvinte și expresii noi;
- să facă distincția dintre textele scrise în diferite stiluri;
- să însușească valorile stilistice ale unor cuvinte dintr-un text literar și nonliterar;
- să însușească raportul dintre propoziții în frază;
- să deducă sensul neologismelor dintr-un mesaj ascultat;
- să folosească și aplice corect izvoarele de informație (reviste, manuale, dicționare, enciclopedii, alte medii);
- să facă distincția dintre formele de exprimare în limba română literară și dialectală
- să utilizeze corect limba română literară în diferite situații.
- să sistematizeze materia din toate domeniile prevăzute de programă
- să aplice normele morfosintactice în comunicare - în propoziții și în fraze

LITERATURA

Lectură școlară

1. G. Coșbuc: Nunta Zamfirei
2. Luc Besson: Artur și Cetatea Interzisă. (fragment)
3. I. L. Caragiale: O scrisoare pierdută
4. Liviu Rebreanu: Proștii
5. Vasile Alecsandri: La gura sobei
6. M. Eminescu: Crăiasa din povești
7. I. Slavici: Scormon
8. M. Sadoveanu: Ploaie la Nada florilor
9. Al. Mateevici: Limba noastră
10. Gr. Alexandrescu: Lupul moralist
11. Ion Bălan: În pragul zilelor ce vin
12. Miroslav Antić: Toate culorile lumii
13. Jules Verne: Copiii căpitanului Grant, (fragment)
14. Lucian Blaga: Odă simplisimei flori
15. Ion Agârbiceanu: Bunica Safta
16. Ion Creangă: Moș Ion Roată și Unirea
17. Branko V. Radičević: Legendă
18. Vasile Voiculescu: Noapte de martie
19. Literatura populară (orații de nuntă, bocete, colinde) variantă a "Mioriței" - colind din Transilvania
20. Ionel Teodoreanu: Într-o noapte de toamnă
21. Literatura din Voivodina
22. Soacra rea - Balada populară românească
23. Baba Novak și knjazul Bogosav - cântec sârbesc

Lectură

Mihail Sadoveanu: Baltagul
 Agatha Christie: Zece negri mititei
 Selecție din literatura universală
 Selecție din literatura română

Analiza textului

Formarea criteriilor corespunzătoare pentru selectarea, valorificarea și analiza textelor literare. Stabilirea contactului direct cu operele literare și descoperirea mijloacelor de limbă și stil cu ajutorul cărora sunt realizate imaginile artistice. Pregătirea elevilor pentru analiza independentă a operelor literare. Analiza completă a operei literare. Dezvoltarea raportului critic asupra operelor literare. Aprecierea expresiilor idiomatice, sensului propriu și figurat al cuvântului. Identificarea noțiunilor de teorie literară. Identificarea temelor și motivelor populare care stau la baza creațiilor literare.

Noțiuni literare

Actualizarea noțiunilor literare din anii precedenți.
 Genuri și specii literare: Pastelul. Legenda. Balada cultă. Schița. Povestirea. Nuvela. Comedia. Romanul.
 Anecdota. Portretul (fizic și moral). Hiperbola. Antiteza. Metafora.
 Stratul fonetic. Versificația. Sintaxa poetică. Tropii și figurile de stil.
 Piciorul metric. Rima. Versul liber.
 Folclorul literar.

LIMBA

Originea limbii române. Dialectele și subdialectele limbii române. Graiurile. Limba vorbită și limba literară.
 Vocabularul limbii române. Structura etimologică a vocabularului - cuvinte moștenite și împrumutate. Inovații lexicale. Procedeele interne de îmbogățire a vocabularului (actualizare).

Noțiuni de fonetică (actualizare).

Părțile de vorbire flexibile și neflexibile (actualizare), cu accentul pe verb - diatezele, modurile și timpurile verbului.

Părțile principale și secundare ale propoziției (actualizare).

Raportul de coordonare în frază (actualizare)

Raportul de subordonare. Propoziția regentă și propoziția subordonată

Propoziția subordonată completivă indirectă

Propozițiile circumstanțiale de timp, mod și loc.

Propozițiile circumstanțiale de cauză și scop.

Particularitățile stilistice ale propoziției. Stilurile funcționale și particularitățile acestora. Analiza scrierilor în diferite stiluri.

Noțiuni de ortografie și ortoepie

Consolidarea materiei parcurse în anii precedenți.

Exerciții aplicative.

CULTURA EXPRIMĂRII

Exprimarea orală

Exprimarea gândurilor și propriilor atitudini în diferite situații de comunicare zilnică

Dezvoltarea atitudinii de empatie culturală și interculturală

Identificarea valorilor etice și culturale într-un text dat și comentarii pe marginea lor

Înțelegerea semnificației generale a mesajului oral și a ideilor exprimate

Stabilirea legăturii dintre mesajul unei opere literare și propria experiență

Receptarea textului literar și comentarea lui ca mijloc de dezvoltare a exprimării orale.

Analiza orală a mijloacelor de limbă și stil în textele literare.

Îmbogățirea și nuanțarea vocabularului elevilor pentru o comunicare mai diversificată și calitativă

Stabilirea legăturilor corecte dintre elementele unei unități gramaticale (propoziție sau frază), precum și folosirea corectă a categoriilor gramaticale specifice părților de vorbire.

Determinarea sensului unor cuvinte și explicarea orală a semnificației acestora în diferite contexte.

Observarea diferențelor valorice dintre o operă artistică și nonartistică.

Discuții pe marginea unor cărți citite, filme, emisiuni audiate și vizionate.

Exerciții de însușire și definire a noțiunilor - prin activități în ateliere.

Exerciții de îmbogățire a vocabularului.

Exprimarea în scris

Exprimarea în scris a unui punct de vedere personal

Folosirea corectă și creativă a elementelor de comunicare în scris

Îmbinarea diferitelor forme de expunere (povestire, descriere și dialog) în compunerile elevilor pe teme libere și teme date.

Analiza textelor literare citite, rezumatul, caracterizarea personajelor

Observarea mijloacelor de limbă și stil în textele literare în versuri și proză

Folosirea elementelor de vocabular necesare unei exprimări corecte și expresive

Exersarea formelor de comunicare în scris într-unul din stilurile funcționale

Identificarea diverselor efecte stilistice într-un text

Recapitularea prin exerciții aplicative a materiei învățate în clasele precedente din domeniul morfologiei și al sintaxei. Se va insista asupra sintaxei frazei.

Exerciții de identificare a noțiunilor de teorie literară.

Exerciții pentru dezvoltarea creativității elevilor.

Scrierea diferitelor texte folosind corect regulile ortografice și numele limbi române literare.

Patru teme pentru acasă și analiza lor la oră.

Trei lucrări scrise (o oră pentru scriere și o oră pentru corectare).

MODUL DE REALIZARE A PROGRAMEI

Programa pentru **Limba română ca limbă maternă** pentru clasa a **VIII-a** se realizează prin metode tradiționale prezentate în forma unei succesiuni de etape clar delimitate.

În domeniul literaturii se propun următoarele activități: recapitularea și sistematizarea noțiunilor însușite la limbă și literatură în clasele anterioare. Sesizarea textelor scrise în diferite stiluri. Dezvoltarea interesului față de creațiile literare în limba română - dezvoltarea creativității prin activitățile de atelier și activitățile individuale. Să formeze criteriile pentru analiza și comentarea operelor literare potrivit vârstei. Identificarea noțiunilor de teorie literară. Redarea textelor epice. Abordarea poeziilor lirice. Abordarea operelor dramatice. Asemănările și deosebirile dintre operele lirice și epice.

În domeniul limbii se pune accent pe evaluarea posibilităților de exprimare prin expresii și cuvinte noi în vocabularul activ al elevilor și sesizarea sensului inovațiilor lexicale în funcție de context. Trebuie să identifice sensul unui cuvânt necunoscut, să aplice regulile de ortografie în scris, să sesizeze abaterile de la numele gramaticale într-un mesaj oral și scris, să cunoască părțile de vorbire flexibile și neflexibile. Mesajul pe care elevul îl va comunica în limba română trebuie să fie bazat pe structurile lingvistice în spiritul limbii române, determinate de gândirea în această limbă.

Cultura exprimării orale și în scris are o importanță deosebită deoarece reprezintă baza unei comunicări calitative. Din acest motiv în cursul activității trebuie insistat asupra îmbogățirii fondului lexical, exprimarea în mod original a propriilor idei și opinii. Stabilirea principalelor modalități de înțelegere și interpretare a unor texte scrise în diverse situații de comunicare cotidiană - prin activități în ateliere. Stabilirea valorilor estetice și stilistice în toate tipurile de texte și de situații de comunicare. Elevii trebuie să manifeste interes pentru creațiile literare în limba română literară, să utilizeze corect și eficient limba română în diferite situații de comunicare și formarea deprinderilor de muncă independentă, astfel se dezvoltă și creativitatea acestora.

РУСИНСКИ ЈЕЗИК РУСКИ ЈАЗИК

Циљ и задатки

Циљ настави руског јазика то овладане з руским књижевним јазиком у различних видох њого витворијованя, од усней и писаней комуникацији по розумене уметничког књижног дїла и самостойней литерарней работи, здобуванє знаньох о јазуку як универзалним и символичним средству спорозумїованя заснованим на конвенцијох з котрима ше нормативно речулує у форми граматике и правопису; розвој способносцох школяра же би замерковал и дожил књижовни дїла усней традицији и уметничкеј творчосци як вирази людског намаганя же би ше описало себе и швет; здобуванє спознаньох о универзалносци јазика и књижовносци својого народу и других народох як основох култури; розвиванє позитивного одношеня спрам других јазикох и културох; ширене духовного горизонту и розвој критичког думаня и творчих способносцох; розвиванє и поспишованє тирвацого интересованя за јазик и књижовносц и воспитованє за живот, роботу, творчосц и медзилюдски одношеня засновани у духу шлебоди, гуманизма, солидарносци и толеранцији.

Задатки настави руског јазика то:

- поступне и систематичне упознаванє руског јазика у различних њого формох усного и писаного витворијованя,
- систематизација знаньох о јазуку и књижовносци и схоипносцох бешедовой комуникацији на руским јазуку котри здобувани у предходних класох,
- уводзене школярох до самостойного читаня и анализи књижног дїла,
- уводзене школярох до самостойного функционалног усного и писаного комуниковања за различни потреби, од писаня молбох, погледованьох, сообщеньох, информацијох и подобне, по самостойни литерарни работи,
- усвојованє и функционалне хаснованє основних теорийних поняцох з подруча граматике, правопису, синтакси, як и књижовно-теорийних поняцох.

Оперативни задатки:

- усвојованє и оперативне (функционалне) хаснованє основних поняцох граматике, правопису, теорiji књижовносци,
- усвојованє нових поняцох з подруча лексикологији, спрам програму,
- систематизација књижовно-теорийних поняцох о књижовних родох и файтох, стилских средствох, як и елементох историји књижовносци,
- розликованє правилних и неправилних формох (књижовних и некњижовних) словох, формох и фразеологijиних виразох и конструкцијох виреченьох,
- розликованє жридлових, аргачних, странских и пожичених словох и конструкцијох, як и находзене информацијох о тим,
- оспособйованє за функиционалне розумене и хаснованє текста различней књижовней и фаховей природи и походзєня; хаснованє различних жридлох информацијох,
- оспособйованє за самостойну писану комуникацију различней намени, од приватней по урядову.

ЗМСТИ ПРОГРАМА

ЈАЗИК

Творенє словох

Творенє меновникох. Творенє прикметникох. Творенє дїєсловох.

Лексикологија

Лексика и лексикологија. Мотивованосц слова. Класификација лексики.

Класификација рускеј лексики зоз становиска походзєня. Карпатска и нова лексика. Карпатска лексика - етимологijини состав: праславянска и общеславянска лексика. Пожички: мадяризми, германизми, латинизми, грекизми, церковнославянизми, румунизми; други пожички. Нова лексика. Премєнки у карпатскеј лексики по присєленю. Сербизми; нови германизми и мадяризми; англизми. Восточнославянски углїв.

Творенє нових словох у руским јазуку. Творенє словох под цудзим углївом: калки, семантични калки. Творенє нових словох без цудзого углїву: нукашна деривација, нови слова з руских основох; реактивизација (врацанє до хаснованя) застарєней лексики. Розширеносц нових словох у руским бешедним јазуку.

Фразеологија. Фразеологизми хтори чуваю мотивованосц; фразеологизми хтори страцели мотивованосц. Бешедни и књижовно фразеологизми. Присловки, пригварки и терминологijини словозлучєня; устаємнєни вирази.

Лексика зоз становиска териториялног хаснованя: общенародна лексика, диалектизми. Лексика зоз становиска социјалного хаснованя: общенародна лексика, професионална лексика, жаргон и арг'о. Лексика зоз становиска стила: неутрална лексика, лексика усней бешеди, књижова лексика, експресивна лексика. Лексика зоз семантичног становиска: еднозначни и вецєзначни слова. Гомоними. Синоними. Антоними.

Ономастика. Антропонимия. Руски власни мєна. Руски презвиска и назвиска. Топонимия.

Лексикографія. Описні, прекладні, правописні, фразеологічні, діалектологічні, етимологічні, історичні словніки.
Робота з словниками і енциклопедіями.

Правопис

Систематизація правил писання: велькеї букви, числох, наводзєня, слєох у котрих ше верши гласовна пременка, хаснованя знакох.

КНІЖОВНОСЦ

Школска лектира

М. Антич, *Войводина*
Ш. Гудак, *На крижних драгох*
В. Гарянски, *Бисер и блато*
С. Єсенін, *Писня о суки*
М. Ковач, *Я дуб червоточни*
М. Ковач, *Ораче*
М. Ковач, *Путованє човеково*
М. Колошніа, *Зарод*
Г. Костельник, *Цар над слунечніками*
Н. Канюх, *Дакеди приду хвильки*
И. Г. Ковачевич, *Страх*
В. Кочиш, *Харитон на площі св. Марка*
В. Кочиш, *Дунайски галеб*
М. М. Кочиш, *Смутку нашому не хиби причина*
Г. Надь, *Глоса*
Г. Надь, *Шерцу*
З. Няради, *Кридли як цо маю ангели*
Д. Папгаргаї, *Руснак*
Д. Папгаргаї, *Преклятство Косцелїска*
Д. Папгаргаї, *Ровняци соблазни*
Е. Планчак, *Михалова дїдовщина*
В. Попа, *Очох твоїх кед би не було*
М. Рамач, *Михалово лето*
С. Саламон, *Од шнїгу нешкабили верхи горох*
И. Самоковля, *Ношач Самуил*
Є. Солонар, *Желенєе жито*
Лю. Сопка, *Нови живот*
М. Стрибер, *Далеко од вас*
М. Стрибер, *Стретнуца*
Ю. Тамаш, *Право на бешеду, право на цихосц*
Ю. Тамаш, *И мешачна ноц*
Ю. Тамаш, *Спаднєме як роса*
И. Франко, *Леси и пасовиска*
Я. Фейса, *Одламани конар*
М. Шанта, *Ані мудросц, ані моц*
Т. Шевченко, *Мне шлицко едно*

Домашня лектира

Руски народни приповедки (зборник)

Крижни драги (антологія краткеї прози, 10 прип. по вибору)

Обробок лектири

Детальна анализа теми, идеї, психології подобох, композиції діла, дружтвеного контексту.

Класични (традиционални) и модерни прозни вираз - розликованє на основи поровнованя обробених текстох.

Стилска анализа діла на уровню лексики и синтакси.

Систематизованє основних поняцох о приповедней прози (роман, приповедка, драгопис, дньовник).

Цалосна анализа лирскеї писні.

Систематизованє основних поняцох о лирскеї поезії. Файти лирики, композиция писні и основи версификації.

Читанє

Усовершенє виразного читаня з вимогами яки були у предходних класох. Розвиванє особного тона при читаню и гутореню.

Усовершенє технїки швидкого читаня у себе з напредок поставеним задатком. Вежбанє диягоналного (на прєскаковацо) читаня у себе з цильом швидкого находзєня информациїох.

Поняца

Усвою ше шлїдуюци поняца: Творенє слєох, лексика, лексикологія, лексикографія, класификация лексики, калк, фразеологія, ономастика. Тема, идея, мотив, фигура, попатрунок на швет. Роман, приповедка, новела, мемоари, драгопис, есей, поема, балада, рефлексивна писня.

КУЛТУРА ВИСЛОВИЙОВАНЯ

Усне висловйованє

Приповеданє о власних и цудзих дожицох з ефектним початком и законченєм.

Описованє: зложених предметох, зложених роботних поступкох, вирахованє прецизносци; гумористични опис, наукови опис, урядови опис, розлики у ниянсох як розлики у значеню, интонация.

Портретованє: подоба зоз филмского, сценского витвореня, на основи фабули и диялогу; точносц и приближност у висловйованю о звуку, фарби, руху, природним зявеню, характерних прикметох особох,

Висловйованє складаня, процивеня, обаваня, жаданя на директни и поштредни способ.

Розправяне з предходним вибором тезох, уводзєне до способох зазберованя податкох як аргументації з рижних жридлох.

Хаснованє енциклопедії, словнікох, приручнікох, лексиконох и подобних жридлох у друкованей и електронскеї верзии.

Критички приказ новей кнїжки, филма, концерту. Збиванє розличних думаньох о истим зявеню з толкованьом причинох за таке або иншаке становиско, думанє або дожице.

Комуникация: Вирахованє порозумєня и непорозумєня. Вирахованє ниянсох. Интонация и пременка значєня.

Схолносц згваряня: Обачованє, розумєнє, менованє и вирахованє подобносцох и розликох (генерацийних, полних, возрастних, образовних, социялних, националних, вирских).

Вирахованє становискох: Особних (я-ти), групних (ми-ви), спознаюцих (хасновите-чкодлїве), фахових (точно-неточно), естетичних (красне-некрасне), моралних (добре-зле).

Писанє висловйованє

Преприкладованє, приповеданє и описованє (систематизованє).

Портретоване на основи фабули и діалогу. Автобіографія и curriculum vitae (CV).
Кратки приказ кніжки, филму, концерту, представи.
Форми новинарського висловлювання. Запис, виста, інтервю, репортажа.
Мотивоване школярюх на самостійну творчосц. Самостійні роботи школярюх.
Молба, записнік, поволанка, інформація.
Осем домашні задатки и анализа на годзинох.
Штири писмени задатки (єдна годзина за писанє и два за виправок).

СПОСОБ ВИТВОРІЮВАННЯ ПРОГРАМА

Осма класа обовязного основного образования то остатня етапа у циклусу та є по природи стварюх источасно тотя класа у котрей ше закончує и систематизує будова предвиджена за основне образование. У цеку осем етапох як осем медзисобно повязаних класох по вертикали, програмски змісти нарастали по логіки звекшаня количества очекваного знаня ускладнено з возрастними можлівосцями, ускладнено зоз нарастаньом наукових спознаньох о швецє и ускладнено зоз медзисобним преплетаньом змістох розличних дисциплинох. Зоз становиска предмета мацерински язык, у тим случаю руски язык, крайні смисел того осемкласового циклуса то здобуванє спознаня же язык то символічни систем, же кніжовносц то уметносц слювох, а же культура висловлюваня то схлоносц комуникації заснована на розуменю ниянсох.

У програмским подручу язык, погледованє и очекванє програма то же би школяр звладаєл основи писменосци и же би през ученє и розуменє граматичних правилюх здобул свідомосц о языку як глобалним систему людсей комуникації. За розлику од давних методикюх ученя языка по логіки деклинаційюх и конюгаційюх латинского языка, уж вецей як сто роки превладує фахова свідомосц же ше язык жридлово учи без граматикы, же дзецко чечно бешедує и у бешеди подполно розликує прешли, терашні и будучи час, а аж о дзешец роки после хаснованя рижних конструкційюх дозна же ше то вола генитив. На теї логіки, од Де Сосира по тераз, вельо утемелєнше думанє же школярюви треба помагач же би звладаєл схлоносц комуникації як потрафяц припадки. Ученє граматикы, значи, нє ціль сам по себе але є унапрямене на розвиванє свідомосци при школярюви же єст цюшка цю постой и дійствує як зложени систем зоз своїм описом и фахову терминологию, же знука того система єст причиново вязи цю оможлівює установлюванє законїтосцох а самим тим граматикю квалификує як науку о языку Граматика, значи, то хасновита наука котра допомага же би ше похопело язык як систем и нє ціль є сама по себе але є на уровню основней школи множество систематизованих и доцільних знаньох. Прето граматикю, без огляду же є у програму видвоєна як окреме програмске подручє, у добрей наставней практи нїгда нє учимє окреме и саму за себе але вше и обовязно на добрих и одвитуюцях прикладох кніжовного языка. Нє мож учиц кніжовни язык без кніжовносци. Крайні ціль то розвита способносц же би ше інформацію розумело и же би ше інформацію пренєсло у комуникаційним каналу без завазданьох. Прето ше у настави руского языка у осмей класи очекує же школяр на основи шицких предходних знаньох спозна же язык зложени систем але и же за добру комуникацію потрібни софистицированє ремєсло а то множество слювох, або, як ше узвичаєло повєсц - то активни и пасивни словнік. Пре тоти причини лексикологія ше у осмей класи зявює як централна часц наставней матерії у подручу язык. Шицки предходни усвоєвани знаня обдумани так же би школяр по штварту класу научєл шицки файти слювох, шицки часи и основи синтакси. З концентричними кругами то преширєне у пиятей, шестей и седмєй класи так же ше основа система языка у ствари закончує зоз седму класу, осма класа то финєси, систематизация и отверанє нового горизонту справ скорей вихабєних або нєменованих подручох у науки о языку.

Програмске подручє котрє тримамє за окреме важне то культура висловлюваня котрому ше у наставней практи придава часточно менша увага цю, як нам ше видзи, условєне и зоз кадровским школами бо наставніки на своїх факултетюх жридлово закончили або на студийней чрупи за язык або на студийней групї за кніжовносц. У тим ше програмским подручу обєдиною шицки поняца котри характеризую культуру бешеди, нє лєм як имаїнарну красоту висловлюваня але скорей шицкого як способносц же би ше на найлєпши способ з язичними средствами виниянсованєй бешеди на найлєпши способ пренєсло думку котру собешеднік так похопи як бешеднік жадал. Очекує ше же то програмске подручє у наставней практи будзє витворїюванє прейг' лексичних и других вєжбох як язична пракса.

Кніжовносц то уметносц слювох и заснована є на човековим намаганю же би описал и пренєсол свойо розуменє швета и живота, цю значи же ма цалком рационалну подлогу гоч за тото хаснує дзекеди ирационални средства. Кніжовнє діло вше пробованє же би ше спознало швет и живот або же би з часци направєло нови швет, як викрок з постоячого. Кєд би то нє було так, кніжовносц як и други уметносци нє мала би смисла у одношеню на точносц и зложєносц слики котру нам оможлівює наше чула. Прето непотребнє вичерпїюванє енергїї на ученє писньох напамят окрем практичного або манифєстацийного смисла. Школярюх у основней школи ище лєм уводзимє до розумєня швета кніжовного діла та прето школярюви указуємє на средства з котрима автор витворює свою наміру або указує свойо думки и чувства. Кніжовносц на уровню основней школи ма даяку функцію та у складзє зоз задуману функцію прави ше вибор кніжовних ділох Тот вибор вше подрєдзєни функції, од поучуючєй по естетичну. За дожицє кніжовного діла, окрем шицкого другого, потрібна и атмосфєра у котрей шицки димєнзїї діла годни ше указац у своей подполносци. Без доброго методичного пририхтованя як предходних условийюх, чєжко же діло найдзє гєвти чула з котрима треба дожиц уметніцкє діло. Кніжовнє діло вше треба указац як уметносц слювох.

СЛОВАЧКИ JEZIK SLOVENSKÝ JAZYK

Cieľ a úlohy

Cieľom vyučovania slovenského jazyka a literatúry je, aby žiaci zvládli a poznali materinský jazyk jednak kvôli posilneniu svojho jazykového vedomia, jednak aby sa prostredníctvom jazyka dostali aj k prameňom slovenskej literatúry a celkovej slovenskej kultúry a vedy.

Pri vyučovaní slovenského jazyka sa v našich podmienkach musí prihliadať nielen na vzťah spisovnej podoby slovenského jazyka a našich nárečí, ale tiež na vzťah medzi slovenským jazykom a srbským jazykom, ktorý používame na mimoetnické dorozumievanie.

Úlohy vyučovania slovenského jazyka sú:

- viesť žiakov k poznávaniu jazyka ako štruktúrovaného a uceleného systému;
- rozvíjať komunikačné schopnosti žiakov, aby získali kvalitnú jazykovú kompetenciu;
- pestovať u žiakov lásku k materinskému jazyku a vedomie jazykovej príslušnosti k istému etniku, pocit jazykovej príbuznosti a spolupatričnosti s inými etnikami;
- prostredníctvom jazyka viesť žiakov k poznávaniu histórie a kultúry vlastného národa a k získavaniu iných poznatkov;
- prehľbovať estetické čítanie žiakov;
- rozvíjať etické čítanie žiakov;
- naučiť žiakov uplatňovať získané vedomosti v praxi.

ÔSMY ROČNÍK

Čiastkové úlohy:

- rozvíjať u žiakov kladný postoj k slovenskému spisovnému jazyku ako nevyhnutnému základu jazykovej kultúry a k národnému jazyku ako dôležitej zložke národnej kultúry a histórie; s tým súvisí aj rešpektovanie iných národných jazykov;
- zopakovať, aktualizovať a zároveň rozšíriť poznatky o tom, čo sa žiaci naučili z jazyka v predchádzajúcich ročníkoch;
- naučiť žiakov vhodne, výstižne a jazykovo správne sa vyjadrovať v konkrétnych spoločenských komunikačných situáciách t. j. so zreteľom na funkciu (cieľ) výstavy a na adresáta, a to v hovorených i písaných prejavoch;
- tvoriť jazykové prejavy hovorové (bežnej komunikácie), administratívne, náučné (odborné), rečnícke, prípadne aj umelecké; informačné, rozprávacie, opisné, výkladové a úvahové;
- skvalitniť rečovú kultúru žiakov a pravopisnú správnosť ich písomných prejavov,

- vypestovať zručnosť a návyk v používaní výkladových a synonymických slovníkov, jazykových príručiek a rozličných encyklopédií;
- rozvíjať estetické čítanie najmä rozborom, hodnotením, citovaním a výrazným prednesom textov spisovateľov a publicistov, sústavnou starostlivosťou o estetiku vlastného ústneho a písomného prejavu;
- interpretovať a hodnotiť jazykové prejavy a texty cudzie i vlastné, zaznamenať a citovať;
- odôvodniť výber jazykových prostriedkov vo vlastnom prejave, argumentovať;
- estetickým a výchovným pôsobením literatúry formovať charakter žiakov, rozširovať vedomosti a poznatky žiakov o živote, ľuďoch, prírode a spoločnosti.

NÁPLŇ UČEBNÝCH OSNOV

JAZYK

Z dejín spisovnej slovenčiny, slovenská jazykoveda.

Vývin slovenského jazyka od štúrovcov po súčasnosť (s ukážkami textov z jednotlivých období). Slovenčina ako národný jazyk a jeho podoby. Starostlivosť o čistotu spisovnej slovenčiny - základné normatívne diela. Prostriedky spisovného jazyka a ich používanie.

Jazyková kultúra

Jazyková kultúra vo verejnom a súkromnom styku. Problematika jazykovej kultúry u nás (systematicky poukazovať na funkciu nárečia a funkciu spisovnej slovenčiny a na vplyv srbčiny na slovenčinu v jednotlivých jazykových rovinách). Pohotová, vhodná štylizácia krátkych informačných útvarov podľa naznačenej komunikačnej situácie ústne a písomne, telefonicky i v priamych dialógoch, napr. úradný list, ospravedlnenie, vyjadrenie sústrasti, blahoželanie, výzva; na nástenné noviny alebo do vysielania školského rozhlasu atď.

Lexikológia

Členenie slovnej zásoby (slová: spisovné - nespisovné; domáce - cudzie; bez citového zafarbenia - s citovým zafarbením; zastarané - nové). Zmeny slovnej zásoby a spôsoby jej obohacovania. Frazelológia v slovnej zásobe. Prevzaté slová, ich používanie, výslovnosť, skloňovanie a pravopis. Lexikálne, frazeologické, pravopisno-ortoepické cvičenia. Práca s rozličnými druhmi slovníkov.

Štylistika

Funkčné jazykové štýly. Základné informácie o hovorovom, náučnom, publicistickom, administratívnom, rečníckom a umeleckom štýle (rozbor ukážok). Štylotvorné činitele. Slohové postupy a slohové útvary a žánre.

Systematizácia jazykového učiva

(Vzhľadom na to, že 8. ročník ZŠ je záverečný, treba dať krátky a výstižný prehľad hláskovej, lexikálnej, morfolologickej a syntaktickej roviny).

Hláskoslovie - samohlásky (krátke, dlhé), dvojhásky, spoluhlásky (tvrdé, mäkké, obojaké; znelé, neznelé, nepárové znelé); rytmické krátenie

Tvaroslovie (morfológia) - slovné druhy (delenie podľa ohybnosti, vecného významu a vetnočlenskej platnosti)

Podstatné mená (gramatické kategórie, skloňovanie). Prídavné mená (skloňovacie vzory, pravidelné a nepravidelné stupňovanie). Zámená (osobné, zvrätané, ukazovacie, opytovacie, neurčité; skloňovanie). Číslovky (skloňovanie, pravopis radových a násobných čísloviek). Slovesá (gramatické kategórie, časovanie). Príslovky (odlíšenie prísloviek od ostatných slovných druhov). Predložky (predložky v slovenskom a srbskom jazyku s dôrazom na rozdiely v používaní predložiek rovnako znejúcich v oboch jazykoch). Spojky, častice, citoslovčia. Opakovanie a utvrdzovanie učiva z predchádzajúcich ročníkov. Zo syntaxe pádov.

Skladba (syntax) - základné a rozvíjacie vetné členy, vetné sklady, jednoduchá veta, súvetie (priradovacie a podradovacie).

Pravopis

Systematizácia pravopisných poučiek o písaní y/y a i/i. Práca s Pravidlami slovenského pravopisu, Slovníkom cudzích slov, Krátkym slovníkom slovenského jazyka, Synonymickým slovníkom slovenčiny (na hodinách).

KULTÚRA VYJADROVANIA - SLOH

Ústne vyjadrovanie

Otvorenie a záver podujatia. Príhovor. Slávnostný prejav (príležitostný).

Vyjadrenie vlastného názoru (pokus o diskusiu), vyjadrenie nesúhlasu (pokus o polemiku), riešenie konfliktných situácií.

Diskusia: vlastnosti tvorivej osobnosti, vzor v živote mladého človeka.

Pokus o hodnotenie postavy z filmu alebo drámy na základe fabuly a dialógu.

Samostatný výklad (na základe záznamu/osnovy a údajov vyhladaných z rozličných zdrojov (encyklopédie, príručky a pod.).

Úvaha na aktuálnu tému (napr. tolerancia, správanie na verejnom mieste).

Kritický posudok filmu, knihy, televízneho vysielania a pod.

Reakcia na podnety: vyjadrenie obdivu, radosti, prekvapenia, pochvaly, pokarhanie (simulovanie situácií).

Pokus o charakterizáciu jednotlivých štýlov na základe ukážok (napr. umelecký štýl analýzou práve spracúvanej poviedky, resp. básne).

Doplňanie rozprávania o opisné a úvahové prvky, dialógy, vnútornú reč postáv, zvyšovanie napätia krátkymi a nedokončenými vetami.

Hľadanie námetov (konfliktov) v udalostiach všedného dňa: prepracovanie stručnej správy z tlače na umelecké rozprávania atď.

Kompozičné a jazykové prostriedky dynamického, pútavého rozprávania.

Písomné vyjadrovanie

Charakteristika postavy z literárneho diela.

Vzťah medzi opisom a charakteristikou.

Druhy opisu: praktický (jednoduchý); odborný, umelecký; statický, dynamický, opis s dejovým rámcom.

Odborný opis. Opis pracovného postupu. Náladový (umelecký) opis.

Výťah, konšpekt, zostavovanie osnovy.

Praktické písomnosti: zápisnica, žiadosť, životopis, pozvánka.

Nácvičné a kontrolné diktáty.

Osem domácich slohových prác a ich rozbor na hodine.

Štyri školské slohové práce (písanie na jednej a rozbor s opravou na dvoch hodinách).

Školské čítanie

Poézia

P. O. Hviezdoslav: Hájnikova žena (úryvok)

Ivan Krasko: Topole a iné básne

Vojtech Mihálik: Hračky

Miroslav Válek: Jesenná láska

Sergej Jesenin: List materi

Paľo Bohuš: Konopa

Ján Labáth: Keď sa zapalujú slnečnice

Viera Benková: Výber z diela

Výber zo srbskej a svetovej lyriky

Výber zo súčasnej slovenskej lyriky

Slovenská populárna pieseň - výber

Próza

Janko Jesenský: Malomestské rozprávky (úryvok)

Rudolf Jašík: Námestie svätej Alžbety (úryvok)

František Hečko: Čenené víno (úryvok)

Margita Figuli: Tri gaštanové kone (úryvok)
Milo Urban: Živý bič (úryvok)
Jaroslava Blažková: Výber z diela
Klára Jarunková: Jediná (úryvok)
A. P. Čechov: Žartík
Gustáv Mařšall Petrovský: Baronica
Ján Čajak ml.: Zuzka Turanová (úryvok)
Pavel Grňa: Prázdniny v poli (úryvok)
Mária Kotvářová - Jonášová: Výber z diela
Výber zo slovenskej, srbskej a svetovej dievčenskej prózy
Výber zo slovenskej, srbskej a svetovej chlapčenskej prózy
Esej - výber zo slovenskej a svetovej tvorby
Úvaha - výber zo slovenskej tvorby
Reportáž - výber zo slovenskej tvorby
Dráma
Výber zo slovenskej a svetovej tvorby

Domáce čítanie

Klára Jarunková: Jediná
Zo súčasnej slovenskej poézie pre deti a mládež (výber)
Zo súčasnej poézie vojvodinských Slovákov (výber)
Kniha podľa voľného výberu detí

Literárna teória

Poézia

- reflexívna a spoločenská lyrika
- ľúbostná poézia
- texty populárnej piesne

Próza:

- epické dielo
- lyrizovaná próza
- poviedky a romány predstaviteľov slovenského realizmu
- dievčenský román
- vedecko-fantastický román
- úvaha
- reportáž

Náučná literatúra:

- esej
- literatúra faktu
- náučný slovník

Dráma:

- tragédia, komédia

Literárnovedné pojmy

Umelecká literatúra, národná literatúra, svetová literatúra.
Reflexívna lyrika, spoločenská lyrika.
Rým, verš, strofa, metafora, personifikácia, prirovanie, epiteton.

POKYNY PRE REALIZÁCIU PROGRAMU

JAZYK

Gramatika

Vyučovanie gramatiky a pravopisu v 8. ročníku má za cieľ umožniť žiakom komunikáciu v ústnej alebo písomnej podobe, používajúc spisovný slovenský jazyk. Žiak má poznať základné pravidlá z oblasti gramatiky. Systematizovať učivo z predchádzajúcich ročníkov (morfológia a syntax). Jazykové vyučovanie má v porovnaní s ostatnými vyučovacimi predmetmi tú osobitosť a náročnosť, že osvojenie si každého poznatku musí byť preukázané nielen zručnosťou, ale aj návykom v rečových činnostiach.

Pravopis

Pravopis treba vždy nacvičovať s odôvodnením paralelne so spracovaním učiva z jazyka, používajúc literárne texty z učebníc, ako východiskové texty pre analýzu pravopisných javov. Treba prihliadať na písanie *i, í, y, ý* po tvrdých, mäkkých a obojakých spoluhláskach, na písanie koncoviek pri slovesných časoch, pri jednotlivých pádoch podstatných mien, pri množnom nominatíve prídavných mien a čísloviek. Žiak treba nacvičovať písať správne interpunkčné znamienka. Diktáty odporúčame: nácvičné: s dopĺňaním, s upozomením, zrakový, sluchový a kontrolný diktát. Odporúča sa so žiakmi diktáty nacvičovať s odôvodňovaním pravopisných javov a len potom písať kontrolné diktáty. Diktáty sa píšú podľa potreby. Nemusí ísť o súvislé texty. Môžu to byť slová, slovné spojenia, samostatné vety. Kontrolné diktáty sa píšú po prebratí daného učiva, na ktoré je diktát zameraný.

LITERATÚRA

Odporúča sa na druhej hodine spracovania textu ponúknuť žiakom diferencované úlohy (podľa stupňov zložitosti). Okrem uvedených textov môžeme ponúkať žiakom texty podľa vlastného výberu z čítanky, detských a mládežníckych časopisov, novín, encyklopédií

a iných foriem literatúry, ktorá im je vekove primeraná. Poskytnúť im základy literárneho vzdelania, utvárať ich estetické názory a vkus, viesť ich k tomu, aby rozumeli a obľúbili si hodnoty pravej literárnej tvorby a aby mohli rozlišovať hodnoty (ozajstné) literatúry od tendenčných a propagačných. Zároveň ich podnecovať k tomu, aby sa učili objavovať a chápať tematické a formálne prvky literárneho diela ako umeleckej výpovede spisovateľa o niektorej (zobrazenej) oblasti života. Na tomto základe poznania literárneho diela sa predpokladá aj žiakovo estetické prežívanie zobrazenej skutočnosti. Žiaci sa postupne menia z "nainých" čitateľov na čitateľov analytických.

Literárne diela: päť kníh podľa výberu učiteľa a žiakov.

Prednesom troch až piatich básní, kratších úryvkov z prózy alebo drámy majú žiaci vedieť vyjadriť pochopenie obsahu a estetickú pôsobivosť textu.

KULTÚRA VYJADROVANIA

Ústne vyjadrovanie

U žiakov v tomto veku treba pestovať spisovnú podobu slovenského jazyka v ústnom a v písomnom prejave s dôrazom na plynulosť prejavu, jasnosť, správnu dikciu a melódiu viet. Viesť ich k tomu, aby dokázali samostatne skomponovať príležitostný príhovor (prednes pripraveného i nepripraveného rečníckeho útvaru) a jeho tón prispôsobili poslucháčom a príležitosti a osvojili si pravidlá verejného vystupovania. Od žiakov sa očakáva výrazný prednes básne ako aj krátka reprodukcia jednoduchých textov z čítanky, detskej tlače, reprodukcia obsahu filmu, divadelnej hry, rozhlasových alebo televíznych vysielaŕí pre deti tohto veku - podľa osnovy. Jazykové didaktické hry treba používať vo funkcii zveľaďovania slovnéj zásoby a skvalitňovania ústnej a písomnej komunikácie žiakov. Treba dbať na spisovnú výslovnosť, slovnú zásobu prehľbovať vysvetlením významu nových slov a slovných spojení, ako aj s významom slov v srbskom jazyku. Dopĺňanie rozprávania o opisné a úvahové prvky, dialógy, vnútornú reč postáv, zvyšovanie napätia krátkymi a nedokončenými vetami. Hľadanie námetov (konfliktov) v udalostiach všedného dňa: prepracovanie stručnej správy z tlače na umelecké rozprávanie atď.

Dramatizácia

V oblasti dramatizácie textu je predvídané striedavé reprodukovanie textu so zreteľom na intonáciu vety, uvádzanie pohybu v priestore. V dramatických dielach (v dramatickom žánri) majú pochopiť a zvládnuť pomer textu a prednesu, hodnotia kompozíciu, dej, postavy, charaktery, dialógy, monológy, konflikt.

Druhy filmu: hraný, dokumentárny, animovaný (kreslený, bábkový). Literárny scenár, technický scenár. Film ako syntetické umenie. Filmová adaptácia literárnej predlohy. Réžia vo filmovom a dramatickom umení. Špecifické výrazové prostriedky filmového a dramatického umenia.

Formy spoločenského styku

S cieľom pestovať výchovný aspekt vzdelávania v škole treba dať dôraz na základné etické normy, ktoré sú ujaté v našom spoločenskom systéme. Žiakom treba pravidelne tlmočiť ujaté frázy a slovné spojenia a pestovať u nich spoločensky prijateľnú formu komunikácie a kódex správania.

Čítanie

V prvom rade treba v tomto veku žiakov učiť správne, s porozumením čítať. Žiak má vedieť plynule čítať prozaický text. Tempo čítania musí byť podobné hovorovej reči. Musí mať schopnosť rozlišovať v textoch dôležité veci od menej dôležitých. Má vedieť reprodukovat' prečítaný text vlastnými slovami. Musí mať schopnosť vytvoriť si vlastný názor a postoj k prečítanému dielu, k postavám a situáciám a hodnotiť ho na základe vlastných a čitateľských skúseností. Pri zreprodukovaní básne alebo prózy uplatňuje doteraz určené teoretické vedomosti. Má spoznať a chápať kompozičnú ucelenosť diela. Pri čítaní nových textov musí spoznať doteraz spracované literárnoteoretické poznatky. Žiaci si upevňujú dosiaľ osvojené čitateľské zručnosti na náročnejších umeleckých textoch.

Písomné vyjadrovanie

Aj v tomto veku sa dbá na dodržiavanie všetkých znakov písania s čiastočným formovaním vlastného čitateľného rukopisu u žiakov, s prihliadnutím na pravopis. Od žiakov treba žiadať dodržiavanie formy pri písaní (úvod, hlavná časť, záver). Školské slohové práce sa môžu robiť podľa danej osnovy, ale aj po rozbere a spoločnej analýze, ako má práca vyzerať a čo má obsahovať. Žiak vie samostatne zostavovať stručnú dejovú osnovu z prečítaných diel, pritom používa básnické výrazy a prostriedky. Musí byť schopný pokračovať, doplniť, prípadne pozmeniť, skrátiť alebo rozšíriť počutý text. Z pomocných kníh a učebníc ako aj z iných zdrojov zhromaždiť materiály na danú tému (odpoveď, riešenie úloh v skupine ap.). Odporúča sa analýza ôsmich domácich slohových prác na hodine a štyroch školských slohových prác - písanie na jednej hodine a oprava a rozbor na dvoch hodinách (so zreteľom na pravopis). Také práce si vyžadujú jednu alebo dve hodiny prípravy: ústnu a písomnú. V referáte má vedieť vyjadrovať svoje city, myšlienky, ktoré v ňom vyvolala prečítaná kniha. Samostatne hovoriť o zvláštnostiach epických diel, o kompozícii dramatických diel a v referáte o lyrických žánroch používať čím viac citátov. Tiež dokáže samostatne vysvetliť odlišnosti alebo podobnosti medzi literárnymi textami.

XPBAT CKI JE3IK HRVATSKI JE3IK

Cilj i zadatci:

- Razvijanje zaključivanje,
- Razvijanje kriterijuma za samostalnu analizu,
- Usavršavanje tehnik brzog čitanja u sebi sa razumijevanjem,
- Usvajanje pravila abc norme književnog jezika,
- Usustavljanje gradiva iz svih područja,
- Usavršavanje izražajnog čitanja i razvijanje ličnog tona,
- Osnovni pojmovi o stilu i štampi
- Funkcionalni pojmovi - zadatci, refleksija, memorija, racionalno, samokritičnost, samoinicijativnost
- Jezik kao sredstvo komunikacije: štokavsko narječje, književni jezik i lokalni govori, kajkavsko i čakavsko narječje.
- Osposobljavanje učenika za uporabu hrvatskoga standardnoga jezika u svim tekstovnim vrstama, funkcionalnim stilovima i sredstvima priopćavanja

OSMI RAZRED

(4 sata tjedno, 136 sati godišnje)

Operativne zadatci:

Učenici trebaju:

- biti osposobljeni za samostalno čitanje, razumijevanje i tumačenje književnih tekstova
- biti osposobljeni za jezično izražavanje i stvaranje
- spoznati povijest hrvatskoga jezika od prvih pisanih spomenika i njegovu ulogu u razvoju i njegovu ulogu u održanju nacionalne samobitnosti
- razvijati svijet o pripadnosti hrvatskoj nacionalnoj zajednici
- usvojiti naviku aktivnog slušanja i razvijati opću kulturu govorenja
- steći sposobnost pisanja svih vrsta tekstova na temelju pravopisnih normi
- steći sposobnost samostalnog čitanja, tumačenja i vrednovanja književnih djela
- razvijati umijeće svrhovite uporabe Interneta u nastavi hrvatskoga jezika

SADRŽAJ PROGRAMA

JE3IK

- Tvorba riječi: Načini tvorbe riječi: izvođenjem, umanje, uvećanje, odmilice
  - Imenice: Mjesne imenice, mislene imenice, glagolske i zbirne imenice
  - Pridjevi koji znače sličnost, opskrbjenost i obilje
  - Tvorba riječi prefiksacijom
  - Tvorba glagola
  - Novotvorenice
  - Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi
  - Rečenica
  - Red riječi u rečenici
  - Sročnost
  - Višestruko složena rečenica
  - Rečenični i prvopisni znakovi
- ## **JE3IČNO STVARALAŠTVO**
- Uporaba funkcionalnih stilova
  - Riječ u sredstvima priopćavanja
  - Predavanje
  - Zamolba, zahtjev, prijava
  - Narječja hrvatskog jezika
  - Štokavsko narječje
  - Čakavsko narječje
  - Kajkavsko narječje
- ## **RIJEČ**

- Riječi iz drugih jezika
- Žargonizmi i vulgarizmi
- GLAS
- Glas i slog
- Glasovne promjene (sve osim palatalizacije, sibilizacije i jotacije)
- Naglasak
- Povijest hrvatskog jezika
- Hrvatski jezik od Bašćanske ploče do danas
- Hrvatski jezik u 19. i 20. stoljeću
- Bartol Kašić i četiri stoljeća hrvatskog jezikoslovlja

LEKTIRA

1. Ivo Andrić: Pripovjetke (Djeca, Prozor)
2. Slavko Kolar: Breza i druge pripovjetke
3. Dragutin Tadijanović: Srebrne svirale
4. August Šenoa: Branka
5. Eugen Kumičić: začuđeni svatovi
6. Silvij Šesto Stipančić: Vanda
7. Miroslav Krleža: Novele
8. Dinko Šimunović: Izbor iz djela (Duga, Alkar, Muljika)
9. Sunčana Škrinjaric: Ulica predoka i druga proza
10. Antun Gustav Matoš: Izbor iz djela
11. Ivan Goran Kovačić: Sedam zvonara majke Marije

KNJIŽEVNOST

- Silvije Strahimir Kranjčević: Moj dom
- Vesna Parun: Konjanik
- I. Mamužić: Smrt Smail-age Čengića - Noćnik
- A. Šenoa: Prosjak Luka
- J. Kaštelon: Svjetliš u travi
- I. Cankar: Šalica kave
- B. Stanković: Uvela ruža
- D. Cesarić: Slap
- A. B. Šimić: Opomena
- Višnja Stahuljak: Osvetnik
- Narodna: Smrt Senjanina Ive

MEDIJSKA KULTURA

- Dokumentarni film (O Sinju - Alka)
- Igrani film (po izboru)

IZBORNI SADRŽAJI

- Popridjeljeni glagolski prilozi
- Tvorba riječi - osnovni pojmovi i tvorbeni načini
- Tvorenje novih riječi prijenosom značenja
- Tvorenje novih riječi preobrazbom
- Novotvorenice
- Riječi iz stranih jezika
- Ne mogu se sve strane riječi prevesti na hrvatski. Ili ipak mogu?
- Obilježeni red riječi i govorna sredstva
- Priložne oznake uzroka i namjere
- Uzročna i namjerna rečenica
- Sličnosti i razlike između rečenica s veznicima da i kako
- Najvažnije gramatike, pravopisi, rječnici i časopisi;
- filološke škole
- Štokavsko, kajkavsko i čakavsko narječje
- Proučavanje govora materinskoga narječja i dijalekta
- Književnoumjetnički stil
- Znanstveni stil
- Popularno-znanstveni stil
- Vrste intervjua
- Moj prvi intervju
- Humorističko pripovijedanje
- Pisanje putopisa
- Pisanje scenarija i knjige snimanja
- Osvrt (esej)
- Nacionalni i umjetnički epovi
- Stari pisci hrvatski prema načelu zavičajnosti
- Povijest filma
- Filmski trik
- Filmska montaža

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA

Jezik je jedan od najopsežnijih predmeta, a ujedno i osnovno sredstvo sporazumijevanja pa je stoga vrlo bitno ovladavanje ovim predmetom kako bi se što uspješnije ovladalo svim nastavnim predmetima.

Predmet se ostvaruje u nastavnim područjima: hrvatskom jeziku, književnosti i jezičnom izražavanju.

Sadržaji i zadaće svih nastavnih područja međusobno se prožimaju i dopunjuju prema načelu unutarpredmetnog povezivanja, a prema načelu međupredmetnog povezivanja povezuju se s ostalim nastavnim predmetima.

Hrvatski jezik

U nastavnom području hrvatski jezik poučavaju se sadržaji rječnika, gramatike, pravopisa i pravogovora. Učenici se osposobljavaju za samostalnu uporabu glasovnog i pisanog sustava hrvatskoga jezika. Učeći gramatiku učenici razvijaju sposobnost apstraktnog mišljenja i logičkog zaključivanja. Uježbavajući pravilno pisanje, razvijaju osjećaj za točnost i urednost.

Književnost

U nastavnom području književnost razvijaju se literarne i jezične sposobnosti. Učenici sudjeluju u školskim interpretacijama reprezentativnih književnih tekstova različitih vrsta i tema. Razvijaju osjetljivost za književnu riječ, za njezine vrijednosti u životu čovjeka i za trajne ljudske vrijednosti. Za samostalan rad kod kuće preporučuje se razvijanje učenikova stvaralaštva u jezičnome izražavanju.

Učenici se osposobljavaju za samostalno čitanje književne lektire, za prosudbu i vjednovanje pročitanih djela. U nastavi se treba koristiti različitim metodama rada, primjerice: metodom čitanja, metodom razgovora, metodom pisanja, metodom samostalnog rada na tekstu ili inserta, metodom obrade teme iz različitih perspektiva, metodom pisanja sastavaka na temelju zadanih pojmova...

Jezično izražavanje

Temeljna je zadaća jezičnog izražavanja razvijati učenikovu komunikacijsku sposobnost u svim funkcionalnim stilovima, učenikove jezične sposobnosti u govorenju i pisanju te njegovo jezično stvaralaštvo. Nastava jezičnog izražavanja upućuje učenika na kvalitetnu komunikaciju, u kojoj će poštivati pravila kulturnog razgovora, te mu omogućuje spoznaju da je sloboda govora osnovno ljudsko pravo svake osobe. Učenike treba osposobiti u područjima govorenja, slušanja, čitanja i pisanja. Nastava izražavanja uglavnom se obrađuje u sklopu sadržaja nastave jezika i književnosti. Tako se ostvaruje korelacija unutar svih nastavnih područja unutar predmet

U izvedbi nastavnik rabi različite metode i oblike rada, kao što su: analiza ključnih pojmova, činkvine (sažimanje), komparativna tablica, metoda pisanja "za sebe", oluja mozgova, poučavanje u koracima, čitanje sa zadatkom bilježenja citata, pisanje dvostrukog dnevnika, rad u skupinama na ispravljaju jezičnih pogrešaka, semantička mapa (grozd), "T" tablica, recipročno učenje, obilazak galerije, stvaralačka diskusija, vijednosna os i dr.

BOSANSKI JEZIK

OSMI RAZRED (4 časa nedeljno, 136 godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave Bosanskoga jezika, između ostalog, je razvijanje ključnih znanja i vještina, od kojih je temeljna ovladavanje znanjem jezika i znanjem o jeziku.

Generalni cilj nastave Bosanskoga jezika odnosi se na osposobljavanje učenika da se mogu služiti knjigom, da ovladaju komunikativnom funkcijom jezika što će im pomoći pri učenju svih ostalih predmeta.

Cilj nastave matemjega jezika jeste dalji razvoj lingvističkih i komunikativnih kompetencija proširivanjem znanja iz oblasti jezika, književnosti i kulture, kao i podsticaj na individualnu afirmaciju i razvijanje ličnih i socijalnih sposobnosti.

Zadaci nastave Bosanskoga jezika:

- razvijanje jezičkog osjećaja i sposobnosti gramatičkog mišljenja;
- razvijanje ljubavi prema matemjerm jeziku i potreba da se on njeguje i čuva;
- razvijanje sposobnosti komunikacije;
- stjecanje pozitivnog mišljenja o ulozi i značaju bosanskoga jezika, kao matemjega jezika;
- opismenjavanje učenika na temeljima ortoeptskih i ortografskih standarda bosanskoga jezika;
- upoznavanje učenika sa gramatikom i pravopisom bosanskoga jezika;
- upoznavanje jezičkih pojmova i ovladavanje stilističkim osobenostima bosanskoga jezika;
- upotreba bosanskoga književnoga jezika u svim njegovim usmenim i pisanim oblicima;
- uočavanje razlike između lokalnoga govora i književnoga jezika;
- razvijanje smisla za pravilno usmeno i pismeno izražavanje, bogaćenje rječnika i njegovanje stilskog izraza;
- uvježbavanje glasnog čitanja i čitanja u sebi;
- korištenje receptivnih jezičkih vještina (slušanje i čitanje) u različitim komunikativnim situacijama;
- korištenje vještina jezičke produkcije (govorenje i pisanje);
- osposobljavanje za uočavanje, čitanje, doživljavanje, interpretiranje i vrednovanje književnih tekstova;
- upoznavanje, čitanje i analiza popularnih i informativnih tekstova, kao i enciklopedija i časopisa sa djecu;
- razvijanje potrebe za knjigom kao izvorom saznanja; navikavanje na korištenje biblioteke;
- razvijanje sposobnosti za shvatanje i vrednovanje medijskih ostvarenja (pozorište, film);
- upoznavanje osnovnih teorijskih pojmova iz književnosti i medijske kulture;
- čuvanje nacionalnoga i kulturnoga identiteta na djelima bošnjačke književnosti i drugim umjetničkim ostvarenjima;
- očuvanje kulturne baštine;
- praćenje i analiza periodičnih izdanja, emisija za djecu na radiju i televiziji;
- podsticanje na samostalni i zajednički kreativni rad;
- poticanje jezičkog stvaralaštva učenika;
- upoznavanje učenika sa najvažnijim djelima iz usmene i pisane književnosti za djecu, kao i sa drugim tekstovima usmene i pisane književnosti koji su, po tematici, stilu i poukama, bliski ovom uzrastu;
- razvijanje sklonosti, osjetljivosti i radoznalosti učenika za simboliku pjesničkog jezika i višeznačnost umjetničkih slika i iskaza;
- razvijanje čitalačke mašte i sposobnosti uživljanja u svijet umjetnosti;
- očuvanje i vrednovanje vannastavnih aktivnosti (različiti vidovi sekcija);
- odgoj učenika i produbljivanje moralnih vrijednosti;
- podsticanje razvoja mišljenja i ovladavanje sopstvenim misaonim procesima;
- razvijanje svijesti o sopstvenoj kulturi i tradiciji, kao i o postojanju i poštovanju drugih kultura;
- upoznavanje sa značajem društvenih mreža u traganju za novim korisnim znanjem.

SADRŽAJI PROGRAMA

JEZIK (54 sata)

– Obnoviti i proširiti znanja o historijskom razvoju bosanskoga jezika. (Mjesto bosanskoga jezika u slavenskoj jezičkoj zajednici; razvoj bosanskog književnog jezika i faze u razvoju bosanskog književnog jezika; pojedinačne karakteristike svake faze).

- Staroslavenski jezik.
- Čakavsko, kajkavsko i štokavsko narječje.
- Ekavski, ikavski i ijekavski izgovor.
- Dijalekti bosanskoga jezika.
- Obnavljanje:
  - Vrste riječi (promjenjive i nepromjenjive); služba riječi u rečenici; padeži; glasovne promjene.
  - Sintagme (imeničke, pridjevske, priloške i glagolske).
  - Rečenice prema komunikativnoj funkciji.
  - Predikatske rečenice (osnovni i posebni tipovi).
  - Nezavisne rečenice u naporednom odnosu (sastavne, rastavne, isključne, suprotne, zaključne).
  - Glagoli (glagolski vid i rod).
  - Glagolski oblici (prezent, perfekt, futur I, aorist, pluskvamperfekt, imperfekt, imperativ, potencijal I, potencijal II, futur II, glagolski prilozi, glagolski pridjevi, infinitiv).
  - Tvorba riječi: preobrazba, sufiksalna, prefiksalna, slaganje, prefiksarno-sufiksalna tvorba.
- Obrada:

- Zavisne predikatske rečenice (obilježja), zavisni veznici, veznički spojevi; isti veznici u različitim zavisnim rečenicama.
- Vrste zavisnih rečenica:
- Objekatske: izrične i zavisno-upitne.
- Adverbijalne: mjesne (lokalne), vremenske (temporalne), načinske (modalne), poredbene (komparativne), uzročne (kauzalne), posljedične (konsekutivne), namjerne (finalne), dopusne (koncesivne), pogodbene (kondicionalne).
- Atributske: odnosne (relativne) atributske klauze; objekatske atributske klauze.
- Zavisne rečenice u naporednom odnosu.
- Iskazivanje rečeničnih članova zavisnom rečenicom i prijedloško-padežnom konstrukcijom.
- Riječi iz drugih jezika (tuđice, posuđenice).
- Žargonizmi, neologizmi, frazeologizmi, perifraze.
- Jednosložne i višesložne riječi: homonimija i polisemija.
- Kraćenje sloga s dvoglasnikom; duljenje kratog -je; smjenjivanje -ije, -je, -e, -i.
- Naglasak (akcent): vrste naglasaka u naglasnoj riječi; enklitike i proklitike, naglasne cjeline, prenošenje naglasaka na proklitike.

• Pravopis i pravogovor

- Ponoviti znanja iz prethodnih razreda.
- Pisanje kratica.
- Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi.
- Pisanje složenih glagolskih oblika.
- Prilagođeno pisanje imena iz stranih jezika (transkripcija).
- Pisanje polusloženica (imeničke polusloženice, pridjevske polusloženice, priloške polusloženice).
- Rastavljanje riječi na kraju reda.
- Genitivni znak.

KULTURA USMENOG I PISMENOG IZRAŽAVANJA (JEZIČKA KULTURA) (27 sati)

- Vrste stilova (književno-umjetnički, naučni, novinarski, administrativno-poslovni, razgovorni).
- Pisanje zapisnika, zahtjeva, prijave, biografije, molbe, dopisa.
- Reportaža.
- Rasprava.
- Prikaz (kritički prikaz knjige ili filma).
- Esej.
- Izražavanje pomoću glagola i glagolskih imenica.
- Pričanje smiješnih događaja.
- Pričanje o doživljaju sa efektnim početkom i završetkom. Reklame kao vrsta propagandnih tekstova. Jezičke osobine reklama.

Manipulativnost reklama.

- Čitanje tekstova pisanih različitim stilovima.
- Izražajno čitanje i recitovanje (artikulacija glasova, naglasak, pauza, jačina, ton, isticanje riječi).
- Popunjavanje raznih obrazaca, uplatnica, priznanica, telegrama.
- Čitanje i razumijevanje tabela i grafikona.
- Indeks, pojmovnik, bibliografija.
- 4 školska pismena zadatka.
- 8 domaćih zadataka.

• Medijska kultura

- Dokumentarni film.
- Scenarij – scenarist.
- Knjiga snimanja.
- Redatelj.
- Filmska montaža.

KNJIŽEVNOST (55 sati)

Lirika

Narodne lirske pjesme:

- *Čudna jada od Mostara grada*
  - *Kad ja pođoh na Bembašu*
  - *Moj dilbere kud se šećeš*
  - *Mila majko šalji me na vodu*
- (Izbor iz antologije Sevdalinke Vehida Gunića)

Narodne balade:

- *Hasanaginica*
- *Morići*

Skender Kulenović: *Soneti* (izbor)

Antun Branko Šimić: *April*

Mak Dizdar: *Modra rijeka*

Izet Sarajlić: *Priča o mom prijatelju oblaku*

Miroslav Krleža: *U predvečerje*

Aladin Lukač: *Moja soba*

Sergej Jesenjin: *Pismo majci*

Vojislav Ilić: *Grm*

Fatima Pešić Muminović: *Vesele i mrtve* (izbor)

Književnost na orijentalnim jezicima:

- Derviš-paša Bajezidagić: *Gazel o Mostaru*
- A. Sirija: *Ja sam oblikom kaplja*

Alhamijado književnost:

- Pruščanin: *Duvanjski arzuhal*
- Ilhamija: *Čudan zeman nastade*

Epika

Narodna epska pjesma:

- *Mujov Omer i Filip Madžarin*

Narodno predanje:

- *Đerzelez ubija aždahu* (Husein Bašić: *Usmena proza Bošnjaka iz Cme Gore i Srbije*)

Narodna anegdota:

- *Vratio milo za drago* (Husein Bašić: *Usmena proza Bošnjaka iz Cme Gore i Srbije*)

Hasan Kikić: *Carska noć*

E. A. Po: *Rukopis pronađen u boci*

Ivo Andrić: *Jedan pogled na Sarajevo*
Tin Ujević: *O Sarajevu*
Hajrih Bel: *Kašalj na koncertu*
Enver Čolaković: *Legenda o Ali-paši*
Alija Nametak: *Cjepar*
Edhem Mulabdić: *Zelena busenje*
Dinko Šimunović: *Duga*
Branislav Nušić: *Ramazanske noći*
Čamil Sijarić: *Zelen prsten na vodi*
Nedžad Ibrišimović: *Karabeg*

Putopis:

Zuko Džumhur: *Grad zelene brade*
Evlja Čelebi: *Grad Sarajevo*

Drama i pozorište

Alija Isaković: *Hasanaginica*
A. P. Čehov: *Tri sestre*
Abdulah Sidran: *Sjećaš li se Doli Bel* (književno djelo i filmski scenarij)

Dopunski izbor

Džoana Ruling: *Hari Poter i Kamen mudrosti*
Džordž Orvel: *Životinjska farma*
Ernest Hemingvej: *Starac i more* (odlomak)
Faiz Softić: *Pod Kun planinom* (odlomak)
Šaban Šarenkapić: *Bukvica*
Džerom Dejvid Selindžer: *Lovac u žitu*
(Iz dopunskog izbora nastavnika bira najmanje tri djela)

Književnoteorijski pojmovi

Lirika

- Vrste lirskih pjesama.
- Usmena književnost.
- Epsko-lirske karakteristike djela.
- Osobnosti lirske poezije.
- Stilska izražajna sredstva u lirskim pjesmama (sevdalinkama): simboli, poređenje, metafora, alegorija, slavenska antiteza.
- Metafora i metonimija.
- Osobnosti sevdalinki i stilska izražajna sredstva u njima. Historijski motivi u sevdalinkama.
- Karakteristike književnosti na orijentalnim jezicima. Pojam divanske književnosti i osnovni simboli u njima.
- Karakteristike alhamijado književnosti. Književni, pedagoški i didaktički značaj alhamijado pjesništva.
- Osobnosti savremene poezije.
- Slobodni stih.

Epika

- Fabula, pokretači fabule, zaustavljanje fabule.
- Lik, psihološko-etička karakterizacija lika.
- Portret, vanjski i unutarnji, forma pripovijedanja.
- Pozicija pripovjedača u priči.
- Pripovijest (duža pripovijetka).
- Granične književne vrste: ljetopis, putopis, dnevnik, esej.
- Karakteristike narodnih predanja i anegdota.
- Karakteristike prvih romana u periodu preporoda.
- Odluke savremenog romana.
- Putopis.

Drama

- Dramska radnja, etape dramske radnje.
- Savremena drama.
- Tragedija; protagonist i antagonist, scenski znakovi, režija.
- Filmska drama i scenarij.

NAČINI OSTVARIVANJA PROGRAMA

Jezik

- U nastavi jezika učenici se osposobljavaju za pravilnu usmenu i pismenu komunikaciju standardnim bosanskim jezikom.
- Radi kontinuiteta u nastavi jezika neophodno je neke nastavne jedinice, koje se izučavaju od petog razreda, uvrstiti u plan za osmi razred. Nastavnici će prema potrebi za obnavljanje, naprimjer, vrsta riječi, službe riječi u rečenici, padeža, glasovnih promjena itd. izdvojiti 1–2 časa, zavisno od nastavne jedinice.
- Za obnavljanje nekih nastavnih jedinica potrebno je više od jednog ili dva časa, ali i tu se daje sloboda nastavnicima da prema potrebi sačine svoj plan.
- Pravopis se savlađuje putem sistematskih vježbanja, elementarnih i složenih, koja se organiziraju često, raznovrsno i različitim oblicima pismenih vježbi. Pored toga, učenike vrlo rano treba upućivati na služenje pravopisom i pravopisnim rječnikom (školsko izdanje).
- Putem stilskih vježbi, koje se organiziraju po potrebi, učenici će obogatiti svoj rječnik.
- Sadržaj i proces učenja, a posebno rezultati učenja, bitno su uvjetovani načinom učenja, odnosno kako učenici trebaju učiti, a nastavnici ih poučavati i pomagati im u stjecanju odgovarajućih znanja i razvijanju njihovih vještina i sposobnosti. To će svakako utjecati na njihove vrijednosti, stavove i ponašanje. Učenici će učiti samostalno i u grupi, planirati svoj rad i rad grupe. Provođenje će istraživanja i rješavanje problema putem istraživanja i dobijene rezultate prezentirati putem individualnog i timskog rada. Sve aktivnosti učenici će vršiti u školi i kod kuće koristeći se dodatnim izvorima informacija. Ambijent u kojem se učenici osjećaju dobro i sigurno, uz dobro rukovođenje svim aktivnostima u nastavnom procesu je neophodan uvjet dobrih rezultata. To se postiže kombiniranjem tradicionalnih nastavnih metoda i oblika rada sa korištenjem i primjenom metoda aktivnog učenja i interaktivne nastave: problemska, heuristička, programirana, istraživanje, projekat, praktični radovi. Postupci za realizaciju navedenih nastavnih metoda su: pitanja i odgovori, razgovor, rasprava, demonstracija, učenički izvještaji, mali istraživački projekti, programirani tekst, itd. Preporučuje se nastavnicima da insistiraju na učeničkim zabilješkama, jer njihove su zabilješke ustvari dnevnik rada koji ih uče redu, radu i sistematičnosti. Redoslijed poučavanja pojedinih tema nije obavezujući. Na nastavniku je odgovornost da raspoređuje nastavne sadržaje i obrađuje ih u okviru plana.
- Napredovanje učenika treba kontinuirano pratiti i ocjenjivati, vodeći računa o individualnim mogućnostima, vještinama, sposobnostima i sklonostima. Učenike treba pratiti i ocjenjivati tokom izvođenja aktivnosti i razvijati njihove sposobnosti za samoprocjenjivanje. Za praćenje,

ocjenjivanje i napredovanje učenika treba koristiti različite postupke i instrumente (sposobnost i vještine učenika u individualnom i timskom radu, usmenog i pisanog izvještaja i dr; učestvovanje i doprinos pri radu u grupama, učeničkim projektima, istraživanjima, rješavanju problema; rješavanje zadataka objektivnog tipa i drugih ispitnih postupaka).

Književnost

– Da bi se ostvarili zahtjevi u nastavi koje nam nameće savremena književna i pedagoška znanost, trebalo bi posebnu pažnju pokloniti izboru književnih tekstova.

– U interpretaciji književnih tekstova potrebno je uvažavati navedene kriterije i na njima temeljiti izgradnju metodičkih postupaka koji omogućavaju otkrivanje univerzalnih estetskih vrijednosti do kojih se dolazi od kontakta učenika sa tekstom do čitanja teksta, a potom dolazi adekvatna recepcija. U interpretaciji ovih tekstova uvažavale su se intelektualne i emocionalne mogućnosti, te književna iskustva učenika. Za detaljno poniranje u interpretaciju književnog teksta potrebno je, prije analize, otkloniti sve nejasnoće vezane za tekst.

– Za pobudu učenikovog emocionalnog svijeta potrebne su adekvatne metodičke odrednice. Samo metodički vođenom instrukcijom učenici mogu učiti o vrijednostima koje pruža književni tekst. Poučavanje pravilnoj interpretaciji zavisi od uzrasta učenika, složenosti nastavnog gradiva i drugih faktora. Interpretacija uključuje motivacijsku fazu, fazu interpretativnog čitanja i fazu tumačenja i poučavanja.

– U nastavnom planu predviđeni su odlomci iz pojedinih književnih djela, kao i ona djela koja je potrebno obrađivati kao cjeline. Nepotrebna je podjela na školsku i domaću lekturu, već se pored obaveznih djela nastavniku daje mogućnost izbora nekih nastavnih sadržaja.

– Nastavnik ima mogućnost da ponuđene tekstove prilagođava nastavnom procesu, stoga mu je data obavezna mogućnost izbora iz antologija narodne književnosti.

– Nastavniku je data i mogućnost dopunskog izbora u skladu sa potrebama nastavnog procesa i učeničkih afiniteta.

– Učenici se osposobljavaju za samostalno čitanje književne lektire, za interpretaciju i vrednovanje pročitanih djela. U nastavi se treba koristiti različitim metodama rada: metodom čitanja, metodom razgovora, metodom pisanja, metodom samostalnog rada na tekstu ili odlomku, metodom obrade teme iz različitih perspektiva, metodom pisanja sastava na temelju zadatih pojmova.

Kultura izražavanja

– Za oblikovanje govora bitno je da se učenici usmjere na vezani tekst. U ovom predmetnom području postoje tri temeljna tipa vezanog teksta.

– Za opisivanje kao tip vezanog teksta bitan je prostorni razvoj bez sižea. Za pripovijedanje je bitan vremenski razvoj i vremenski slijed događaja, a za raspravljanje logički razvoj misli i logički slijed.

– Učenike je potrebno poučiti da je za opisivanje karakteristična paralelna veza među rečenicama i istorodnost predikata, za pripovijedanje važan vremenski suodnos predikata i lančana veza, a za raspravljanje lančana veza među rečenicama.

– Specifičnost ovih oblika izražavanja omogućava da se razviju i specifične sposobnosti.

– Uz ovo se veže moć posmatranja i zapažanja. Uz pripovijedanje, veže se sposobnost pamćenja, a uz raspravljanje veže se moć logičkog mišljenja, zaključivanja. Sve ovo potrebno je prilagoditi uzrastu učenika.

– Razvijanje jezičke kulture jedan je od najvažnijih zadataka nastave maternjeg jezika. Ova cjelina, iako je programski zamišljena kao zasebna, u neraskidivoj vezi je sa nastavnim cjelinama iz oblasti jezika i književnosti.

– Neophodno je da učenici uoče razliku između govornoga i pisanoga jezika. U govornome jeziku obično se upotrebljavaju kraće i stilski neuređene rečenice.

– Nastava jezičke kulture upućuje učenike na kvalitetnu komunikaciju, u kojoj se poštuju pravila kulturnog razgovora, te im omogućava spoznaju da je sloboda govora osnovno ljudsko pravo svake osobe.

– Učenike treba osposobiti u područjima govora, slušanja, čitanja i pisanja. Nastava izražavanja uglavnom se obrađuje u sklopu sadržaja nastave jezika i književnosti. Tako se ostvaruje korelacija unutar svih nastavnih područja unutar predmeta.

– Nastava je upotpunjena morfološkim, leksičkim i semantičkim vježbama koje su u korelaciji sa nastavnim sadržajima iz oblasti jezika i književnosti.

– Teme pisanih zadataka moraju pratiti sadržaje iz književnosti i jezičke kulture.

PLANIRANI SADRŽAJI

Kategorija	Broj sati	%
Jezik	54	39,70
Književnost	55	40,44
Kultura izražavanja	27	19,85
Ukupno	136	100

БОСАНСКИ ЈЕЗИК

ОСМИ РАЗРЕД (4 часа недељно, 136 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ nastave bosanskog jezika, između ostalog, je razvijanje ključnih znanja i vještina, od kojih je temeljna ovlađavanje znanjem jezika i znanjem o jeziku.

Генерални циљ nastave bosanskog jezika односи се на оспособљавање ученика да се могу служити књигом, да овладају комуникативном функцијом језика што ће им помоћи при учењу свих осталих предмета.

Циљ nastave матерњег језика јесте даљи развој лингвистичких и комуникативних компетенција проширивањем знања из области језика, књижевности и културе, као и подстицај на индивидуалну афирмацију и разvijanje личних и социјалних способности.

Задаци nastave bosanskog jezika:

- разvijanje језичког осећаја и способности граматичког мишљења;
- разvijanje љубави према матерњем језику и потреба да се он негује и чува;
- разvijanje способности комуникације;
- стицање позитивног мишљења о улози и значају bosanskog jezika, као матерњег језика;
- описмењавање ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда bosanskog jezika;
- упознавање ученика са граматиком и правописом bosanskog jezika;
- упознавање језичких појмова и овлађвање стилистичким особеностима bosanskog jezika;
- употреба bosanskog књижевног језика у свим његовим усменим и писаним облицима;
- уочавање разлике између локалног говора и књижевног језика;
- разvijanje смисла за правилно усмено и писмено изражавање, богаћење речника и неговање стилског израза;
- увежбавање гласног читања и читања у себи;
- коришћење рецептивних језичких вештина (слушање и читање) у различитим комуникативним ситуацијама;
- коришћење вештина језичке продукције (говорење и писање);
- оспособљавање за уочавање, читање, доживљавање, интерпретирање и вредновање књижевних текстова;

- упознавање, читање и анализа популарних и информативних текстова, као и енциклопедија и часописа са децу;
- развијање потребе за књигом као извором сазнања; навикавање на коришћење библиотеке;
- развијање способности за схватање и вредновање медијских остварења (позориште, филм);
- упознавање основних теоријских појмова из књижевности и медијске културе;
- чување националног и културног идентитета на делима бошњачке књижевности и другим уметничким остварењима;
- очување културне баштине;
- праћење и анализа периодичних издања, емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање на самостални и заједнички креативни рад;
- потицање језичког стваралаштва ученика;
- упознавање ученика са најважнијим делима из усмене и писане књижевности за децу, као и са другим текстовима усмене и писане књижевности који су, по тематици, стилу и поукама, блиски овом узрасту;
- развијање склоности, осетљивости и радозналости ученика за симболику песничког језика и вишезначност уметничких слика и исказа;
- развијање читалачке маште и способности уживљавања у свет уметности;
- очување и вредновање ваннаставних активности (различити видови секција);
- васпитање ученика и продубљивање моралних вредности;
- подстицање развоја мишљења и овладавање сопственим мисаоним процесима;
- развијање свести о сопственој култури и традицији, као и о постојању и поштовању других култура;
- упознавање са значајем друштвених мрежа у трагању за новим корисним знањем.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК (54 часа)

– Обновити и проширити знања о историјском развоју босанског језика. (Место босанског језика у словенској језичкој заједници; развој босанског књижевног језика и фазе у развоју босанског књижевног језика; појединачне карактеристике сваке фазе).

- Старословенски језик.
- Чакавско, кајкавско и штокавско наречје.
- Екавски, икавски и ијекавски изговор.
- Дијалекти босанског језика.

Обнављање:

- Врсте речи (променљиве и непроменљиве); служба речи у реченици; падежи; гласовне промене.
- Синтагме (именичке, придевске, прилошке и глаголске).
- Реченице према комуникативној функцији.
- Предикатске реченице (основни и посебни типови).
- Независне реченице у напоредном односу (саставне, раставне, искључне, супротне, закључне).
- Глаголи (глаголски вид и род).
- Глаголски облици (презент, перфекат, футур I, аорист, плусквамперфекат, имперфекат, императив, потенцијал I, потенцијал II, футур II, глаголски прилози, глаголски придеви, инфинитив).
- Творба речи: преобразба, суфиксална, префиксална, слагање, префиксално-суфиксална творба.

Обрада:

- Зависне предикатске реченице (обележја), зависни везници, везнички спојеви; исти везници у различитим зависним реченицама.
- Врсте зависних реченица:
- Објекатске: изричне и зависно-упитне.
- Адвербијалне: мјесне (локалне), временске (темпоралне), начинске (модалне), поредбене (компаративне), узрочне (каузалне), последичне (консекутивне), намјерне (финалне), допусне (концесивне), погодбене (кондиционалне);
- Атрибутске: односне (релативне) атрибутске клаузе; објекатске атрибутске клаузе.
- Зависне реченице у напоредном односу.
- Исказивање реченичних чланова зависном реченицом и предлошко-падежном конструкцијом.
- Речи из других језика (туђице, посуђенице).
- Жаргонизми, неологизми, фразеологизми, перифраза.
- Једносложне и вишесложне речи: хомонимија и полисемија.
- Краћење слога с двогласником; дуљење кратог -је; смењивање -ије, -је, -е, -и.
- Нагласак (акцент): врсте нагласка у нагласној речи; енклитике и проклитике, нагласне целине, преношење нагласка на проклитике.

Правопис и правоговор

- Поновити знања из претходних разреда.
- Писање кратица.
- Састављено и растављено писање речи.
- Писање сложених глаголских облика.
- Прилагођено писање имена из страних језика (транскрипција).
- Писање полусложеница (именичке полусложенице, придевске полусложенице, прилошке полусложенице).
- Растављање речи на крају реда.
- Генитивни знак.

КУЛТУРА УСМЕНОГ И ПИСМЕНОГ ИЗРАЖАВАЊА (ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА) (27 часова)

- Врсте стилова (књижевно-уметнички, научни, новинарски, административно-пословни, разговорни).
- Писање записника, захтева, пријаве, биографије, молбе, дописа.
- Репортажа.
- Расправа.
- Приказ (критички приказ књиге или филма).
- Есеј.
- Изражавање помоћу глагола и глаголских именица.
- Причање смешних догађаја.
- Причање о доживљају са ефектним почетком и завршетком. Рекламе као врста пропагандних текстова. Језичке особине реклама. Манипулативност реклама.
- Читање текстова писаних различитим стиливима.
- Изражајно читање и рецитовање (артикулација гласова, нагласак, пауза, јачина, тон, истицање речи).
- Попуњавање разних образаца, углатница, признаница, телеграм.
- Читање и разумевање табела и графикана.
- Индекс, појмовник, библиографија.
- 4 школска писмена задатка.

– 8 домаћих задатака.

Медијска култура

- Документарни филм.
- Сценарио – сценарист.
- Књига снимања.
- Редитељ.
- Филмска монтажа.

КЊИЖЕВНОСТ (55 часова)

Лирика

Народне лирске песме:

- *Чудна јада од Мостара града*
  - *Кад ја пођох на Бембашу*
  - *Мој дилбере куд се шећеш*
  - *Мила мајко шаљи ме на воду*
- (Избор из антологије Севдалинке Вехида Гунића)

Народне баладе:

- *Хасанагиница*
  - *Морићи*
- Скендер Куленовић: *Сонети* (избор)
Антун Бранко Шимић: *Април*
Мак Диздар: *Модра ријека*
Изет Сарајлић: *Прича о мом пријатељу облаку*
Мирослав Крлежа: *У предвечерје*
Аладин Лукач: *Моја соба*
Сергеј Јесењин: *Писмо мајци*
Војислав Илић: *Грм*
Фатима Пелесић Муминовић: *Веселе и мртве* (избор)

Књижевност на оријенталним језицима:

- Дервиш-паша Бајезидагић: *Газел о Мостару*
- А. Сирија: *Ја сам обликом капља*

Алхамиадо књижевност:

- Прушчанин: *Дувањски арзухал*
- Илхамиаја: *Чудан земан настаде*

Епика

Народна епска песма:

- *Муов Омер и Филип Маџарин*

Народно предање:

- *Ђерзелез убија аждаху* (Хусеин Башић: *Усмена проза Бошњака из Црне Горе и Србије*)

Народна анегдота:

- *Вратио мило за драго* (Хусеин Башић: *Усмена проза Бошњака из Црне Горе и Србије*)

Хасан Кикић: *Царска ноћ*

Е. А. По: *Рукопис пронађен у боци*

Иво Андрић: *Један поглед на Сарајево*

Тин Ујевић: *О Сарајеву*

Хајнрих Бел: *Кашаљ на концерту*

Енвер Чолаковић: *Легенда о Али-паши*

Алија Наметак: *Цјепар*

Едхем Мулабдић: *Зелено бусење*

Динко Шимуновић: *Дуга*

Бранислав Нушић: *Рамазанске ноћи*

Ћамил Сијарић: *Зелен прстен на води*

Неџад Ибришимовић: *Карабег*

Путопис:

Зуко Џумхур: *Град зелене браде*

Евлија Челеби: *Град Сарајево*

Драма и позориште

Алија Исаковић: *Хасанагиница*

А. П. Чехов: *Три сестре*

Абдулах Сидран: *Сјећаш ли се Доли Бел* (књижевно дело и филмски сценарио)

Допунски избор:

Џоана Рулинг: *Хари Потер и Камен мудрости*

Џорџ Орвел: *Животињска фарма*

Ернест Хемингвеј: *Старац и море* (одломак)

Фаиз Софлић: *Под Кун планином* (одломак)

Шабан Шаренкапић: *Буквица*

Џером Дејвид Селинџер: *Ловац у житу*

(Из допунског избора наставник бира најмање три дела)

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

- Врсте лирских песама.
- Усмена књижевност.
- Епско-лирске карактеристике дела.
- Особености лирске поезије.
- Стилска изражајна средства у лирским песмама (севдалинкама): симболи, поређење, метафора, алегорија, словенска антитеза.
- Метафора и метонимија.
- Особености севдалинки и стилска изражајна средства у њима. Историјски мотиви у севдалинкама.
- Карактеристике књижевности на оријенталним језицима. Појам диванске књижевности и основни симболи у њима.
- Карактеристике алхамиадо књижевности. Књижевни, педагошки и дидактички значај алхамиадо песничства.
- Особености савремене поезије.
- Слободни стих.

Епика

- Фабула, покретачи фабуле, заустављање фабуле.
- Лик, психолошко-етичка карактеризација лика.
- Портрет, вањски и унутарњи, форма приповедања.
- Позиција приповедача у причи.
- Приповест (дужа приповетка).
- Граничне књижевне врсте: летопис, путопис, дневник, есеј.
- Карактеристике народних предања и анегдота.
- Карактеристике првих романа у периоду препорода.
- Одлике савременог романа.
- Путопис.

Драма

- Драмска радња, етапе драмске радње.
- Савремена драма.
- Трагедија; протагонист и антагонист, сценски знакови, режија.
- Филмска драма и сценарио.

НАЧИНИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Језик

- У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним босанским језиком.
- Ради континуитета у настави језика неопходно је неке наставне јединице, које се изучавају од петог разреда, уврстити и у план за осми разред. Наставници ће према потреби за обнављање, на пример, врста речи, службе речи у реченици, падежа, гласовних промена итд. издати 1–2 часа, зависно од наставне јединице.
- За обнављање неких наставних јединица потребно је више од једног или два часа, али и ту се даје слобода наставницима да према потреби сачине свој план.
- Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).
- Путем стилских вежби, које се организују по потреби, ученици ће обогатити свој речник.
- Садржај и процес учења, а посебно резултати учења, битно су условљени начином учења, односно како ученици требају учити, а наставници их поучавати и помагати им у стицању одговарајућих знања и развијању њихових вештина и способности. То ће свакако утицати на њихове вредности, ставове и понашање. Ученици ће учити самостално и у групи, планирати свој рад и рад групе. Проводиће истраживања и решавање проблема путем истраживања и добијене резултате презентовати путем индивидуалног и тимског рада. Све активности ученици ће вршити у школи и код куће користећи се додатним изворима информација. Амбијент у којем се ученици осећају добро и сигурно, уз добро руковођење свим активностима у наставном процесу је неопходан услов добрих резултата. То се постиже комбиновањем традиционалних наставних метода и облика рада са коришћењем и применом метода активног учења и интерактивне наставе: проблемска, хеуристичка, програмирана, истраживање, пројекат, практични радови. Поступци за реализацију наведених наставних метода су: питања и одговори, разговор, расправа, демонстрација, ученички извештаји, мали истраживачки пројекти, програмирани текст, итд. Препоручује се наставницима да инсистирају на ученичким забелешкама, јер њихове су забелешке у ствари дневници рада који их уче реду, раду и систематичности. Редослед поучавања појединих тема није обавезујући. На наставнику је одговорност да распоређује наставне садржаје и обрађује их у оквиру плана.
- Напредовање ученика треба континуирано пратити и оцењивати, водећи рачуна о индивидуалним могућностима, вештинама, способностима и склоностима. Ученике треба пратити и оцењивати током извођења активности и развијати њихове способности за самопроцењивање. За праћење, оцењивање и напредовање ученика треба користити различите поступке и инструменте (способност и вештине ученика у индивидуалном и тимском раду, усменог и писаног извештаја и др; учествовање и допринос при раду у групама, ученичким пројектима, истраживањима, решавању проблема; решавање задатака објективног типа и других испитних поступака).

Књижевност

- Да би се остварили захтеви у настави које нам намеће савремена књижевна и педагошка знаност, требало би посебну пажњу поклонити избору књижевних текстова.
- У интерпретацији књижевних текстова потребно је уважавати наведене критеријуме и на њима темељити изградњу методичких поступака који омогућавају откривање универзалних естетских вредности до којих се долази од контакта ученика са текстом до читања текста, а потом долази адекватна рецепција. У интерпретацији ових текстова уважавале су се интелектуалне и емоционалне могућности, те књижевна искуства ученика. За детаљно понирање у интерпретацију књижевног текста потребно је, пре анализе, отклонити све нејасноће везане за текст.
- За побуду учениковог емоционалног света потребне су адекватне методичке одреднице. Само методички вођеном инструкцијом ученици могу учити о вредностима које пружа књижевни текст. Поучавање правилној интерпретацији зависи од узраста ученика, сложености наставног градива и других фактора. Интерпретација укључује мотивацијску фазу, фазу интерпретативног читања и фазу тумачења и поучавања.
- У наставном плану предвиђени су одломци из појединих књижевних дела, као и она дела која је потребно обрађивати као целине. Непотребна је подела на школску и домаћу лектуру, већ се поред обавезних дела наставнику даје могућност избора неких наставних садржаја.
- Наставник има могућност да понуђене текстове прилагођава наставном процесу, стога му је дата обавезна могућност избора из антологија народне књижевности.
- Наставнику је дата и могућност допунског избора у складу са потребама наставног процеса и ученичких афинитета.
- Ученици се оспособљавају за самостално читање књижевне лектуре, за интерпретацију и вредновање прочитаних дела. У настави се треба користити различитим методама рада: методом читања, методом разговора, методом писања, методом самосталног рада на тексту или одломку, методом обраде теме из различитих перспектива, методом писања састава на темељу задатих појмова.

Култура изражавања

- За обликовање говора битно је да се ученици усмере на везани текст. У овом предметном подручју постоје три темељна типа везаног текста.
- За описивање као тип везаног текста битан је просторни развој без сикеа. За приповедање је битан временски развој и временски след догађаја, а за расправљање логички развој мисли и логички след.
- Ученике је потребно поучити да је за описивање карактеристична паралелна веза међу реченицама и истородност предиката, за приповедање важан временски суднос предиката и ланчана веза, а за расправљање ланчана веза међу реченицама.
- Специфичност ових облика изражавања омогућава да се развију и специфичне способности.
- Уз ово се веже моћ посматрања и запажања. Уз приповедање, веже се способност памћења, а уз расправљање веже се моћ логичког мишљења, закључивања. Све ово потребно је прилагодити узрасту ученика.
- Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Ова целина, иако је програмски

замишљена као засебна, у нераскидивој вези је са наставним целинама из области језика и књижевности.

– Неопходно је да ученици уоче разлику између говорног и писаног језика. У говорном језику обично се употребљавају краће и стилски неуређене реченице.

– Настава језичке културе упућује ученике на квалитетну комуникацију, у којој се поштују правила културног разговора, те им омогућава спознају да је слобода говора основно људско право сваке особе.

– Ученике треба оспособити у подручјима говора, слушања, читања и писања. Настава изражавања углавном се обрађује у склопу садржаја наставе језика и књижевности. Тако се остварује корелација унутар свих наставних подручја унутар предмета.

– Настава је употпуњена морфолошким, лексичким и семантичким вежбама које су у корелацији са наставним садржајима из области језика и књижевности.

– Теме писмених задатака морају пратити садржаје из књижевности и језичке културе.

ПЛАНИРАНИ САДРЖАЈИ

Категорија	Број часова	%
Језик	54	39,70
Књижевност	55	40,44
Култура изражавања	27	19,85
Укупно	136	100

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК (2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да продуктивно овладају српским језиком у оквиру предвиђене језичке и лексичке грађе, да упознају елементе културе народа који говоре тим језиком и оспособе се за споразумевање, дружење и зближавање са припадницима већинског народа и других националности.

Задаци наставе српског језика јесу да ученици:

- продуктивно овладају говорним језиком у оквиру основних језичких структура и речника од око 2000/3000¹ фреквентних речи и израза;

- разумеју саговорника и усмена излагања о темама из свакодневног живота;

- усвајају правилан изговор и интонацију при усменом изражавању и читању;

- оспособљавају се за разговор о темама из свакодневног живота;

- савладају два српска писма и основе правописа ради коректног писменог изражавања у границама усвојених језичких структура и лексике;

- упознају елементарне законитости српског језика;

- разумеју текстове различитог жанра у оквиру предвиђене тематике;

- упознају се са основним карактеристикама културе народа чији језик уче;

- стичу навике самосталног коришћења речника и језичких приручника и оспособе се за информисање, образовање и самообразовање на српском језику;

- развију интересовања и мотивацију за учење српског језика и тако стекну већу комуникативну компетенцију и способност размишљања на њему.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стичу језичку и комуникативну компетенцију усвајањем нових знања о српском језику путем наставе граматике и богаћењем речника од око 250/400 нових речи и израза;

- разумеју на слух нови текст у оквиру тематике;

- коригују грешке које се јављају на свим језичким нивоима;

- самостално читају дуге текстове, у односу на претходни разред, различитог жанра са упознавањем културног контекста;

- даље се оспособљавају за анализу текста;

- даље се оспособљавају за садржајну и естетску анализу текста;

- оспособе се за коректно писмено изражавање у оквиру језичке и лексичке грађе;

- оспособе се да користе језичке приручнике и речнике.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ТЕМАТИКА

Школа: могућности даљег школовања; средње образовање, више и високе школе.

Из живота младих: разне акције; логоровање; лична интересовања младих; такмичења, смотре, фестивали; облачење младих; болести зависности и млади; посете галерији слика, научна фантастика.

Друштво и природа: актуелне теме; из националне историје Срба; значајни догађаји из историје српске културе; значајне културне институције: библиотеке, Матица српска; природне лепоте наше земље.

Комуникативне функције: слагање или неслагање са мишљењем саговорника, изражавање толерантног става према саговорнику, одобравање нечијег поступка, приговор; изражавање уверености, неуверености, давање предности, савета, оцене; исказивање симпатије, обећања, изражавање осећаја и осећања, опраштање.

ГРАМАТИКА

Глаголи. Глаголски вид (свршени и несвршени, најчешћи префикси и суфикси у творби глагола и њихова улога у промени глаголског вида. Прозодијске и гласовне алтернације у промени глаголског вида; глаголски род - прелазни и непрелазни глаголи, повратни глаголи).

Преглед образаца промене глаголских облика: лични и безлични глаголски облици (инфинитив, глаголски придеви). Творба глаголских прилога (Указивати на пратеће гласовне и прозодијске промене).

Основно значење презента, перфекта, футура I, футура II, потенцијала, императива и инфинитива. Употреба глаголских прилога.

Употреба речи се (Повратни глаголи).

Сложена реченица: независна сложена реченица; зависно-сложена реченица (објекатска, атрибуцка, начинска, намерна, временска, месна, узрочна, погодбена).

Ред речи у реченици. Редослед реченица у сложеној реченици.

ПРАВОПИС

Систематизација правописних правила усвојених у претходним разредима уз истицање различитих ортографских решења која се примењују у матерњем језику и у нематерњем.

ГОВОРНЕ ВЕЖБЕ

Препричавање слушаног текста, изношење личног става у вези са прочитаним текстом.

Разговори: на дату тему, о самостално прочитаном тексту, о позоришној представи и др.

Анализа текстова. Књижевна - естетска анализа текстова.

Анализа ученичких излагања.

ПИСМЕНЕ ВЕЖБЕ

Као и у претходним разредима.

Писање подсетника за вођење састанка и учешће у дискусији.

Два писмена задатка у току школске године.

ЧИТАЊЕ

Читање дужих текстова у односу на претходни разред, различитог жанра са упознавањем културног контекста.

Напомена: Наставник слободно бира књижевне и друге текстове за сва подручја програма, изузев за подручје Лектира.

ЛЕКТИРА

Народна песма: *Српска дјевојка*

Избор из народне лирске поезије

Јован Јовановић Змај: *Ђулићи* (избор)

Десанка Максимовић: *Пролетња песма*

Васко Попа: *Очију твојих да није*

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник* (избор); *О народним певачима*

Народна приповетка: *Немушти језик*

Лаза Лазаревић: *Све ће то народ позлатити*

Петар Кочић: *Кроз међаву*

Иво Андрић: *Мост на Жепи*, избор приповедака о деци

Бранислав Нушић: *Сумњиво лице*

Избор из енциклопедија и часописа за децу и омладину.

Обавезан је избор најмање пет дела за обраду.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм садржи: циљ, васпитно-образовне задатке, оперативне задатке, тематику са основним облицима комуникације, језичку материју, говорне вежбе, читање (од II разреда). Сви елементи програма су међусобно повезани и тако их треба реализовати.

Задаци наставе садрже: опште захтеве који се односе на квалитет знања, посебне захтеве за развијање и стицање језичких умења и васпитне задатке. Сви делови програма су у складу са задацима наставе и треба да допринесу њиховој реализацији.

Оперативним задацима формулисани су захтеви у погледу обима програмске грађе коју ученици треба да савладају у сваком разреду.

Тематика је дата по разредима са темама и ситуацијама у којима се усваја језик. Она садржи неколико тематских области: **школа, породица и дом, ближе и шире окружење, природа и друштво, актуелне теме, слободно време ученика, из живота младих** и др. Тематика је дата оквирно да би у извесној мери усмеравала наставнике и писце уџбеника приликом избора најфреквентније лексике у оквиру датих подручја.

Уз тематику су дате форме опхођења (поздрављање, обраћање, представљање, молба, захваливање), почев од најједноставнијих до сложенијих, које су потребне за учење аутентичног језика, односно, остваривање природне комуникације.

Језичка материја дата је у виду реченичних модела који су конкретизовани. У њима је издвојена она језичка материја која покрива већи део говорног језика. Она је кумулативна јер се нова грађа увек наслања на претходну. Језички модели се из разреда у разред исказују другим језичким и лексичким средствима. Једноставни искази постепено се шире и међусобно комбинују.

У одељку **Граматика** издвојена је језичка грађа која је у функцији бржег савладавања језика на продуктивном нивоу. У граматички се пошло од синтаксе, затим морфологије да би у завршним разредима (VII и VIII) дошло до систематизације знања о језичком систему.

Правопис садржи оне правописне норме које се, мање или више, разликују од оних у правопису матерњег језика ученика.

У програму је дат и **проширени део** који се превасходно тиче садржаја у одељку *Језичка материја*, а у зависности од карактеристика појединих категорија. За његову реализацију у целини или фрагментарно, опредељују се школе на предлог предметног наставника. Обим реализације овог дела програма може да варира од школе до школе, од генерације до генерације, од одељења у истој школи, у зависности од нивоа предзнања ученика на који утиче:

- национални састав средине у којој ученици живе,
- сродност нематерњег језика и језика ученика,
- услови рада у школи и др.

Организација васпитно-образовног рада

У настави српског као нематерњег језика тежиште рада преноси се на ученика: он активно учествује у раду, постаје субјект наставе, а својим залагањем и радом треба да стиче и развија језичка умења, да усваја језик и усвојено знање примењује у комуникацији.

Наставник планира, води и организује наставни процес (одабира садржину рада, лексику, наставне методе, облике рада, типове и број вежби итд.), координира радом ученика да би се што успешније остваривали постављени задаци.

Настава мора бити постављена тако да се сваком ученику омогући што чешће вербалне активности јер се само говорњем може продуктивно овладати језиком. Необично је важно да се поштује принцип индивидуализације у раду, с обзиром на то да је знање језика веома хетерогено и међу ученицима једног одељења.

Програм је јединствен за све националности. То, међутим, не значи да при његовом остваривању наставник не треба да води рачуна о односу српског језика и језика ученика. Мада не увек, тешкоће ће бити веће уколико су и структурне разлике између два језика веће. Пожељно је да наставник познаје структуру језика ученика, како би тежиште рада (интензивнијим вежбама) усмерио на оне елементе који не постоје у језику ученика, а при чијем усвајању ученици највише греше. Наиме, при учењу српског језика јавља се интерференција матерњег језика јер формиран механизам матерњег језика ученика "тежи да готово неприметно натура шаблоне акцента, изговора и реченичне структуре својствене матерњем језику укорењене још у најранијем детињству". Да би се утицај матерњег језика искључио, настава српског језика организује се без учешћа матерњег језика, **директном методом**, што значи да је језик комуникације на часовима српски.

У реализацији свих задатака наставник треба максимално да мотивише ученике користећи одговарајућа АВ - наставна средства, компакт - дискове, магнетофонске траке и касете, апликације за фланелограф, илустрације у уџбенику, слајдове, дија - филм, филм, слике, фотографије, графофлије, слојевите фолије, ТВ - емисије и др. Наставник мора подстицати ученике да се и они ангажују на прикупљању наставних средстава везаних за тему која се обрађује (разгледнице, кеширане слике, чланци из дневне и недељне

штампе и сл.).

Наставу нематерњег језика треба повезивати са наставом језика ученика, познавањем природе и друштва, историје, географије, музичке и ликовне културе, техничког образовања и других наставних предмета. Успостављање корелације међу овим предметима неопходно је јер омогућује остваривање обострано ефикаснијих резултата. Наставник, наравно, мора водити рачуна о томе да нове појмове ученик најпре треба да усвоји у настави предмета на свом матерњем језику.

Наставни програм од I до VIII разреда чини целину, али се у њему могу издвојити три етапе: I - II, III - VI, VII - VIII разред. Свака етапа има своје специфичности.

I етапа (I и II разред)

Пристап у настави овог предмета је у основи оралан. Ученици усвајају основне фонетско - фонолошке одлике језика, артикулацију нових гласова, акценат - место, квалитет и квантитет акцента, ритам и интонацију изјавне, упитне и одричне реченице, основне реченичне структуре и основни реченични фонд од око 500 до 600 (у зависности од реализације и проширеног дела програма) лексичких јединица у оквиру предвиђене тематике; оспособљавају се да разумеју на слух једноставне исказе: да коректно и осмишљено реагују на императивне исказе и питања, оспособљавају се за коришћење и варирање усвојених структура и лексике у краћим дијалозима везаним за познату ситуацију, за самостално описивање слика и ситуација на основу усвојених елемената и да усвоје и правилно употребљавају најосновније облике комуникације предвиђене програмом. Наставник мора подстицати ученике да се спонтано стварају што природније ситуације у учионици које се тематски уклапају у предвиђене садржаје, а које ће бити подстицајне за њихово вербално укључивање.

У II етапи (III-VI разред) наставља се рад на развијању говорних способности ученика: савладавају се елементи изговора, језички модели, који се проширују новим елементима, комбинују се и варирају и нова лексика (900/1600 лексичких јединица); коригују се грешке на свим језичким нивоима; **развијају се још два језичка умења** - читање и писање (прво писмо, чији се графема мање разликују од графема матерњег језика ученика, усваја се у III разреду, а друго се усваја у IV разреду); стичу се језичка знања (граматика од IV разреда) која су у функцији бржег савладавања језика, односно у функцији стицања језичке компетенције; ученици се оспособљавају да користе усвојене језичке моделе и лексике у дужој дијалогској и монологској форми у односу на претходну етапу; оспособљавају се за писмено изражавање, да разумеју на слух компликованије језичке исказе у складу са захтевима програма, да усвоје и правилно користе комуникативне функције, оспособљавају се за самостално читање лектире (од V разреда), упознају се са елементима културе народа који говоре српски, упознају се са најфреквентнијим суфиксима и правописним нормама српског језика (од V разреда).

Трећа етапа (VII и VIII разред) је завршна за ученике који не продужују школовање, али је истовремено и основа за успешно изучавање језика у оквиру средње школе. У овој етапи треба да се формирају комуникативне способности ученика. У том циљу наставља се рад на стицању језичке и комуникативне компетенције ученика, усвајају се компликованији језички модели (VII разред), систематизује се језичка грађа и упоређује са матерњим језиком ученика, интензивније се коригују грешке интралингвалног (у оквиру истог језичког система) и интерлингвалног карактера (под утицајем језика ученика), усваја се нова лексика и фразеолошки изрази карактеристични за српски језик; развија се писмено изражавање ученика, оспособљава се за анализу текста и систематизује се правописна грађа (VIII).

Увежбавање језичких модела. Да би се ученици оспособили за правилну комуникацију потребно је да савладају предвиђене језичке моделе. Ученик треба да препозна звучну слику предоченог исказа који илуструје језички модел, да га разуме, имитира, репродукује, да га дуготрајним разноврсним вежбама са различитим садржајем аутоматизује. Након аутоматизације језичког модела, ученик ће моћи самостално да састави сопствене исказе, односно у нормалном говорном темпу моћи ће да гради аналогне структуре са новим конкретним садржајем, стећи ће комуникативну компетенцију, што је и циљ учења језика.

Процес увежбавања језичких модела треба спроводити плански уз доследно поштовање принципа доступности. Језички модели се најпре увежбавају у чистом облику јер ученици треба да усвоје основне моделе у оквиру ограниченог вокабулара.

Модели се усвајају на познатој лексици. У одређени језички модел уноси се само један нови елемент јер би истовремено уношење два непозната елемента (нпр. футур глагола и намену исказану дативом именице и заменице) стварало непотребне тешкоће и успорило би усвајање одређеног језичког модела. Касније се језички модели проширују, комбинују и уводе се у рад нови, сложенији.

Илустроваћемо то на језичком моделу **именовање предмета и бића**. На пример, у обрасцу **Петар је ученик**, који је један од конкретних реализација наведеног модела, може се предикатив **ученик** заменити другом именицом у номинативу - **дечак, младић, фудбалер, столар** и сл., већ према стварној ситуацији. У нормалном исказу те врсте акценат је на предикативу, јер се њиме открива оно што је ново, њиме се именује лице, а то значи да субјект и глаголска копула морају бити познати ученицима од раније да би схватили ову констатацију, односно да би схватили информацију у целини. У практичном раду предикатив ће се веома често мењати, јер се на почетном ступњу учења веома често врши именоване бића и предмета кад год је потребно савладати неку нову именицу (нпр. **Ово је столица, ово је књига, а то је оловка** и сл.)

Ако се у том језичком моделу жели савладати нова (лексички и морфолошки) копула, субјект и предикатив треба да су познати, нпр.:

је био,

ће бити

... Петар жели постати ученик,

мора бити.

Субјекат је такође променљив елемент у обрасцу. Место имена **Петар** може се употребити свако друго име или заменица у номинативу, већ према објективној ситуацији. Ако субјект у обрасцу промени род, по правилу мења род и предикатив и зато овај образац може послужити не само за увежбавање нових именица, заменица и помоћних глагола, него и за увежбавање слагања родова.

Непосредни циљ увежбавања овог обрасца јесте усвајање нових речи (именица, помоћни глагол) и нових облика (презент, перфект и футур помоћних глагола) и неких глаголских конструкција у служби глаголске копуле (**жели постати, мора бити, хоће да буде** и сл.).

Коначни циљ увежбавања овог обрасца јесте да ученици стекну способности да у новој говорној ситуацији од нових речи створе исказ аналоган увежаном обрасцу.

Кад год се појави потреба да се именује неко биће или предмет, ученици ће аутоматски активирати у свести језички модел именоване предмета и бића, који се може изразити формулом $C = П$, где је $П$ глаголска копула + именица дакле условном формулом.

$C = П / = к + им.$

Субјект, копула и предикатив су обавезни елементи овог језичког модела. Они морају бити исказани да би исказ био потпун.

Али овакав исказ може имати и необавезне елементе, нпр. атрибут. Пошто се у обрасцу могу јавити две именице, обе могу имати атрибут или чак свака и по више атрибута. Тако се почетни образац попуњава новим елементима како би исказ био потпунији, прецизнији.

Атрибут уз именице у служби предикатива има ту особину да повлачи на себе логички акценат (нпр. **Петар је добар ученик** - у свести и говорног лица и саговорника има у првом реду квалитативну оцену коју даје придев **добар**) и зато не треба журити са додавањем атрибута предикативу ако није аутоматизовано исказивање почетног обрасца.

У томе и јесте предност оваког рада што се почетна структура која је синтаксичко-семантички и лексичко-морфолошки одређена, обележена, после аутоматизовања навике грађења основног обрасца "отвара" и прима "необавезне" елементе, то се на тај начин проширује, засићује се потребним семантичким квантитетом и улази у говорни процес, заузима место у механизму језика.

Реч је о најпростијој реченичкој структури која служи за именовање бића и предмета, али треба имати на уму да се њоме не савлађује само синтаксичка структура $C = П / = к + п /$, нити се њоме савлађује само нова лексика (именице, показне и личне заменице, помоћни глаголи са непотпуним значењем), него се савлађују и морфолошке категорије (номинатив именица и заменица, три основна глаголска времена и императив, бројна конструкција у служби субјекта и предиката, категорија рода и категорија броја и неки изузеци од општих морфолошких и синтаксичких правила).

Дакле, схематизовање, упрошћавање и укалупљивање израза само је привидно јер се образац у почетном облику јавља само на почетку вежбања, док се не постигне аутоматизација, а касније се попуњава другим елементима, док се не постигне богатство потпуног исказа. За усвајање језичке материје користе се разноврсни **типови вежби манипулативног карактера**. Функција тих вежби је увежбавање, учвршћивање и аутоматизација језичких модела да би се ученици оспособљавали да их самостално користе са различитим садржајем у свакодневной комуникацији.

Манипулативне вежбе су строго контролисане, што значи да при увежбавању појединих језичких елемената, наставник исправља ученика ако греша и поново увежбава несавладану језичку материју док је ученик не усвоји.

У I етапи то су, на пример, вежбе разумевања на слух, орално понављање, одговори на питања, постављање питања, вежбе супституције, вежбе допуњавања, вежбе трансформације реченица (време, лице, број, род), вежбе састављања реченица од датих елемената и датих речи према моделу, вежбе повезивања реченица и др.

Вежбе одговора на питања и постављања питања заузимају централно место при увежбавању језичког модела и доприносе стицању комуникативне компетенције. Од ових вежби треба разликовати питања и одговоре који се користе за проверу разумевања текста, разумевања ситуације и лексичких јединица.

Код ових првих вежби свако питање и одговор садржи образац језичког модела који се увежбава. Због тога одговори ученика морају бити потпуни, целовити, што се при провери разумевања текста не захтева увек.

У складу са обимнијим језичким градивом и предзнањем ученика у II етапи, поред наведених, користе се сложенији типови говорних вежби. На пример, варирање модела (додавање синтагматских веза) претварање у други модел, трансформација низа реченица (време, лице, род, број), интеграција реченица и њихово проширивање (скраћивање и др.).

С обзиром на то да ученици у III разреду усвајају прво писмо српског језика и у првом полугодишту IV разреда усвајају друго, у овој етапи користе се и **писмене вежбе манипулативног карактера** којима се, такође, усвајају поједини језички елементи.

Писмене вежбе се везују за претходно орално усвојену садржину. Поред вежби, краћих диктата, допуњавања, супституције, користе се и друге. Од IV разреда организују се вежбе увођења ученика у коришћење речника. Поступно се, у овој и следећој (III) етапи, уводе и сложеније писмене вежбе: састављање реченица од датих речи према моделу, диктати лакшег (тежег) текста на основу усвојених језичких модела и лексичких јединица, али са новим садржајем, трансформације реченице, трансформације низа реченица, састављање реченица од датих речи према супституционој табели са новим садржајем, правописне вежбе, лексичке вежбе, коришћења речника и приручника и др.

Колико ће се времена посветити увежбавању једног језичког модела зависи, пре свега, од тога да ли постоји велика разлика у одређеној језичкој конструкцији у односу на матерњи језик. Оним језичким моделима који представљају проблем због интерференције матерњег језика, посвећује се више пажње и више времена да би и они прешли у аутоматизовану навику. Неоправдано је прећи на увежбавање новог језичког модела ако није усвојен претходни.

Тематика и лексика. Сви делови програма: тематика, језичка материја, говорне и писмене вежбе и др. не чине посебан део наставе, него су саставни делови целокупног рада коме је основни циљ формирање и развијање говорних способности ученика.

Јединство ових области, које су у програму издвојене само због прегледности, огледа се у томе што се одређена синтаксичка конструкција - језички модел увежбава на тематски најпогоднијој материји, а у раду се користе облици говорних и писмених вежби. Према томе, предвиђена тематика треба да обезбеди усвајање, програмом предвиђене, језичке моделе, као и усвајање одређене лексике. Исте тематске области јављају се у више разреда, али се остварује другом садржином која је примерена познавању језика и интересовању ученика. Тема о породици, на пример, у I разреду може се ограничити на пет основних језичких структура: именовање предмета и бића, исказивање особине, исказивање радње, исказивање објекта и исказивање просторних односа.

Задатак све три етапе јесте и савлађивање одређеног фонда речи. Међутим, број речи у почетној настави није тако битан. Минимални продуктивни фонд много ће успешније допринети савлађивању механизама на нематерњем језику, него лексичка резерва у којој се ученик (и учитељ) на крају изгуби, па у каснијим годинама зна само речи, а не зна да их употроби. У првој етапи је основни циљ користити лексички минимум који ће омогућити да се савлађују битни елементи језика, а када се они савладају, природно је и тако савладати потребан фонд речи јер богаћење речника иде упоредо са општим развојем, као и са развојем изражавања на матерњем језику. И речи свога језика уче се до краја живота, али је механизам језика савладан на почетку. У детињству су аутоматизоване навике склапања реченица ради постизања одређеног циља у процесу комуникације.

Усвајање лексичких јединица обухвата семантизацију и асимилацију речи. Семантизација се врши коришћењем предмета, или предмета на слици, односно визуелних средстава. Асимилација речи врши се у контексту, у реченици и везује се за одређене говорне ситуације. Поред продуктивног лексичког фонда ученици треба да савладају и рецептивно извесне речи, реченице и изразе.

Говорне и писмене вежбе. Основни циљ у току целокупне наставе од I до VIII разреда јесте да се изађе изван оквира рецептивно - репродуктивне наставе и да се не остане на неразвијеном, стешњеном и сиромашном одговарању на питања, него да ученици стекну способност и развијају навику дужег излагања повезаних мисли, што је могуће само ако мисле на српском језику.

Говорне способности се стичу и развијају говорењем. Због тога треба одабрати методичке поступке који ће ученике ставити у ситуацију да **питају, одговарају**, изражавају неслагање или слагање са одређеном акцијом или појавом, казују могућност или немогућност извршења одређене радње, итд.

Треба створити ситуацију која стварно одговара реалној говорној комуникацији.

Да би се ученици оспособили да продуктивно усвоје предвиђене елементе говорног и писаног језика, поред наведених манипулативних вежби, користе се и комуникативне вежбе. **Комуникативне (говорне) вежбе** обухватају оне типове вежби у којима се језик користи самостално, функционално у одређеној говорној ситуацији. У ситуационим вежбама ученици треба да усвајају и правилно користе комуникативне функције које су дате уз тематiku. **Типови комуникативних писмених вежби** дати су по разредима у програму у одељку писмене вежбе.

У првој етапи преовладаваће питања и одговори, али треба настојати да ученици постепено исказују одговоре са више реченица. У II етапи одговори на питања не могу бити само препричавање, него и коментар или везивање својих искустава са обрађеном темом. Осим разних облика препричавања ученици треба, у овој етапи све чешће самостално да причају личне или заједничке доживљаје, а у III етапи треба да преовладава слободно причање.

Са ученицима који реализују проширени део програма, наставник користи, осим наведених, и различите облике усменог и писменог изражавања који су претходно увежбани на часовима језика ученика.

У одељку **Правопис** издвојене су само оне категорије где постоје мање или веће разлике у односу на правописну норму матерњег језика. Стога се, на пример, не истичу као посебни захтеви: велико слово на почетку реченице, тачка на крају реченице, упитник, узвичник, писање управног и неуправног говора, писање двеју тачака, тачка и запета итд.

Паралелно са усвајањем језичке грађе, ученици морају стицати навике примене принципа фонолошког правописа.

Издвојене су првенствено оне категорије у којима постоје друкчија решења у два правописна узуса (правопису језика ученика и правопису српског језика), што не искључује и понека идентична решења у њима. Међутим, и њих треба увежбавати јер ће се само тако уклонити многобројне грешке које су евидентиране у писменим задацима ученика.

За обраду правописне грађе потребно је издвојити 2-3 часа годишње, али се препоручује да се предвиђено време развије на 10-12 вежби које ће се уклапати у друге часове граматике и писмене вежбе.

Усвојеност сваког елемента правописних норми може се повремено проверавати кратким диктатима који су састављени од

познате структуре и лексике. Када ученици савладају писма, могу се проверавати појединачни елементи. На пример, употреба великих слова може се проверавати на тај начин што се ученицима дају наставни листићи са кратким текстом који је написан малим словима. За писање негације глагола ученицима се дају наставни листићи са текстом у коме се изостављени глаголи. Наставник чита полако цео текст, укључујући и испуштене глаголе. Ученици прате текст и уписују глаголе.

Домаћи задаци представљају важну компоненту наставног процеса. Њима се не проверава само колико су ученици савладали одређено градиво и њихова оспособљеност да то знање примене, него су погодни за развијање језичких умења (информативно читање и писање) и за писмено увођење ученика у самостални рад и самообразовање. Они се дају ученицима редовно са осмишљеним циљем. Задаци треба да буду разноврсни, а по тежини треба да су одмерени, у складу са знањем и способностима ученика. Наставник на часу прегледа 2-3 домаћа задатка детаљније, а по одређеном плану прегледа и оцењује домаће задатке свих ученика.

Школски писмени задаци су облик провере усвојености програмске материје, тј. синтезе веће етапе (тримесечја, полугодишта или године). За сваки школски писмени задатак у годишњем плану наставник треба да одвоји три часа. На једном часу ученици пишу, на другом наставник образлаже сваком ученику оцене, анализира са ученицима најчешће грешке и заједно са ученицима их исправља, а на трећем часу ученици исправљају своје задатке.

Рад на тексту. У III разреду ученици развијају још једно језичко умење - читање које се реализује идентично као и у настави матерњег језика ученика. **Савладавање читања може започети у II полугодишту II разреда**, после савладаних лекција у сликовници, са ученицима који савладају проширени део програма **само ако по процени наставника** постоје реалне могућности и интересовања ученика. На пример, ако у одељењу има ученика који покушавају или могу да прочитају наслове из листова за децу и сл. ти ученици савладавају читање, групним или индивидуалним радом, глобалном методом. То значи, да се читају целе речи и кратке реченице које ученици усмено већ добро знају. Наставник треба да користи графоскоп, плакат, картице, апликације или слике са исписаним речима које се састављају у реченице познате ученицима и сл. Вежбе у читању реализују се прво на основу звучног модела (наставник или звучни снимак), а касније и без тога.

Употреба речника је саставни део читања. Увођење ученика да се служе речником (техника налажења речи) почиње IV разреду. Од V до VII разреда користе се двојезични и једнојезични речници те је потребно да ученици савладају технику налажења и бирања значења речи.

Текст у настави српског језика пружа основу за савладавање језика на нивоу система и на нивоу комуникације. Текст има најспецифичнији положај у III разреду, јер се после двогодишње оралне наставе прелази на наставу која се темељи на уџбенику, односно полази се од текста.

Рад на тексту у III и IV разреду садржи следеће фазе:

- а) **обрада текста** (уводни разговор са семантизацијом нових речи, читање текста, провера разумевања прочитаног);
  - б) **коришћење језичких и садржинских елемената текста за стицање језичке компетенције** (даље савлађивање језичког система);
  - ц) **вођење разговора о тексту и поводом текста укључујући и културни контекст који текстови садрже.**
- Од V до VIII разреда, поред наведених елемената, рад на тексту обухвата:
- а) анализу текста са ученицима који савладавају проширен програм а са осталим ученицима, у складу са њиховим могућностима и према процени наставника, анализа текста врши се у VII и VIII разреду и
  - б) рад на богаћењу лексике.

Грамматика. Искуства су показала да увежбавање одређене језичке материје без граматичких објашњења и упутстава, без функционалне систематизације не обезбеђује продуктивно знање одређеног језика. Стога граматика мора наћи своје место у наставном процесу и у складу са психофизичким могућностима ученика датог узраста. Имајући у виду овај моменат оправдано је да се са наставом граматике отпочне у IV разреду да би њен удео из разреда у разред бивао све већи. Други моменат који оправдава увођење граматике од IV разреда јесте и то што је језички систем у одређеном обиму глобално савладан.

У учењу другог језика немогуће је ослонити се искључиво на интуитивно усвајање његове граматике. Када је у питању ова настава, мора се говорити о дидактичкој граматичкој којом се израђују способности које се уопштено могу назвати језичким способностима. Оваква настава граматике подразумева нужно поједностављивање правила, дефиниције (дефиниције је могуће дати ученицима који су боље савладали језик). Крајњи циљ дидактичке граматике јесте да изгради поимање о функционисању језичких појава у систем и развијање способности да ученик сам исправља грешке.

Настава граматике је средство да се учи језик, а не да се стичу знања о језику. Од ученика не треба захтевати да научи напамет различита граматичка правила и парадигме, да их илуструје одговарајућим примерима, већ да се оспособе за њихову употребу у комуникацији.

Настава граматике не представља изоловану наставну област овог предмета, већ њен чврсти интегрални део и претпоставља неколико фаза:

- а) давање већег броја примера везаних за говорну ситуацију и обрађени текст који илуструје језичку појаву;
- б) навођење ученика, индивидуалним путем, да схвате језичку појаву, да уоче њене карактеристике, да дођу до језичке законитости и правила по којима она функционише у систему, односно да дође до закључака властитом мисаоном делатношћу;
- в) давање објашњења - кратких упутстава о томе чему служи одређена граматичка грађа, шта се њоме изражава, када и у којим околностима се употребљава, односно функционише и принцип по којем функционише у систему и
- г) вежбање.

Редослед усвајања одређених језичких категорија одређује контрастивни однос између језика ученика и нематерњег језика. У настави, дакле, треба обезбедити контрастивни приступ.

За грађу која не постоји у језику ученика, него само у нематерњем језику, наставник прецизније објашњава особину и функцију тих појава примерено узрасту ученика.

Језичка грађа систематизује се фронтално, док се у увежбавању примењује и групни и индивидуални рад са ученицима.

За реализацију граматичке грађе, где год за то постоје услови користе се шеме и табеле да би се језичке појаве боље разумеле.

Избор, број, врста вежби зависи од језичке грађе и њеног односа према језику ученика. Где су разлике израженије користи се већи број различитих вежби.

И у граматичкој предвиђен је проширени део за ученике који брже напредују у савладавању српског језика.

Лектира је такође домаћи рад. Она је предвиђена у наставном програму од V до VIII разреда. Функција лектире је да се ученици оспособљавају и навикавају за читање у себи, да самостално долазе до сазнања која их интересују, на српском језику.

У току школске године, за лектиру у сваком разреду, ученици треба да прочитају одређени број текстова по сопственом избору или по избору наставника. Избор се врши из литерарних текстова, али и из листова за децу, односно омладину (у VII и VIII разреду), из научнопопуларних текстова.

Наставник може да зада исти текст по свом избору свим ученицима: дужи текст може да подели на делове, исти део, или различите делове, који чине целину, да зада групи ученика или се за различите текстове индивидуално опредељују ученици. Било да текстове бира наставник или ученик, наставник даје потребна упутства ученицима.

Приликом одређивања часа лектире потребно је мотивисати ученике. Читањем, на пример, одабраног одломка подстицаће се радозналост и мотивисаност ученика да прочитају лектиру. За боље разумевање текста ученицима се могу поделити припремљени наставни листићи са задацима који ће их усмеравати да боље разумеју текст и да се припреме за разговор.

Провера прочитане лектире врши се дијалогском методом. Ученици који не савладавају проширени део програма одговараће на питања наставника, самостално ће препричавати текст и сл. ученицима који боље знају језик и који савладавају проширени део програма постављају се већи захтеви: да прочитају цео текст, на пример, да дају више одговора на постављено питање, самостално

препричају и коментаришу текст и др. Ови ученици се поступно, из разреда у разред, уводе у анализу текста лектире као и на часовима језика ученика.

СТРАНИ ЈЕЗИК **(осма година учења)** **(2 часа недељно, 68 часова годишње)**

Заједнички део програма

Циљ

Циљ наставе страног језика јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да овладају комуникативним вештинама и развију способности и методе учења страног језика.

Задаци наставе страног језика у основном образовању и васпитању јесу:

- развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова,
- стицање позитивног односа према сопственом језику и културном наслеђу, као и према другим језицима и културама, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији,
- стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика.
- унапређивање знања из страног језика, која ће му омогућити да се у једноставној усменој и писменој комуникацији споразумева са људима из других земаља,

- усвајање норми вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који се учи,
- подстицање на даље учење истог или другог страног језика, било самостално или на вишем нивоу образовања.
У процесу учења страних језика ученик богати себе и, упознајући другог, стиче свест о значају сопственог језика и културе у контакту са другим језицима и културама. Ученик развија радозналост, истраживачки дух и отвореност према комуникацији са говорницима других језика.

Стандарди

Разумевање говора

Ученик разуме и реагује на усмени текст у вези са темама¹, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом.

¹ Теме предвиђене наставним програмом обухватају и оне теме које су обрађене током претходних година учења страног језика

Разумевање писаног текста

Ученик чита са разумевањем писане и илустроване текстове у вези са темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом.

Усмено изражавање

Ученик се усмено изражава, приступа различитим комуникативним ситуацијама и остварује комуникативне функције у вези са темама предвиђеним наставним програмом.

Писмено изражавање

Ученик се у писаној форми изражава у вези са темама и ситуацијама и комуникативним функцијама, предвиђеним наставним програмом, поштујући правила писаног кода.

Интеракција

Ученик остварује комуникацију и са саговорником размењује информације у вези са темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, поштујући социокултурне норме интеракције.

Медијација

У комуникативним контекстима, који укључују говорнике учениковог првог језика (Л1) и циљног језика (Л2), преноси и преводи кратке поруке (у усменој и писаној форми), у складу са потребама комуникације.

Знања о језику²

Ученик препознаје принципе језика, односно граматичке и социолингвистичке компетенције уочавајући значај развијања личних стратегија учења страног језика.

² Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама постепено се проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

- глобално, детаљно и селективно (у зависности од захтева комуникативне ситуације) разуме различите усмене текстове (дијалоге, монологе, песме и друго) о темама предвиђеним наставним програмом у трајању од 3 до 5 минута (у зависности од степена познавања теме и контекста), које чује уживо или са аудио визуелних записа.

а) Разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са активностима на часу (говор наставника и другова, аудио и визуелни материјали у настави);

б) Разуме рекламе, радио и ТВ емисије блиске интересовањима ученика или значајне за младе, као и о темама образовног карактера из *популарне науке*;

в) Разуме усмене текстове које исказују говорници различитих стандардних варијетета о темама из свакодневног живота ближег и даљег учениковог окружења, а које се односе на узрасно специфична интересовања.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме глобално, детаљно и селективно (у зависности од захтева комуникативне ситуације и личних потреба) различите писане текстове (писма, новинске чланке, јасна илустрована упутства, огласе, прилагођене књижевне текстове, текстове у вези са градивом других наставних предмета и слично) о темама из свакодневног живота и популарне науке, ближег и даљег учениковог окружења, а које се односе на узрасно специфична интересовања и чија дужина зависи од чињенице у коликој мери ученик познаје дату тему и контекст.

Увиђајући намеру аутора текста и контекста у којем је текст настао (емоционални и друго), ученик чита:

а) да би се информисао;

б) да би пратио упутства;

в) ради задовољства.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- прилагођавајући свој говор комуникативној ситуацији, у временском трајању од два до три минута, на структурисани начин:

а) говори о себи и свом окружењу, о догађајима и активностима у школи и изван ње;

б) изрази своје утиске, осећања и аргументовано мишљење и ставове у вези са темама које су програмом предвиђене.

Интеракција

Ученик треба да:

- поштујући социокултурне норме комуникације, са саговорницима размењује информације, мишљења и ставове о темама из свакодневног живота, блиске његовом интересовању или из популарне науке и културе,
- започиње и води разговор о познатим темама., одржава његов континуитет и завршава га.

Писмено изражавање

Ученик треба да пише:

- сруктурисане и кохерентне текстове дужине од 140 до 160 речи у којима, користећи познату лексику и морфосинтаксичке структуре, описује догађаје и лична искуства,
- поруке и писма (у електронској и традиционалној форми) различитог садржаја (захвалљивање, позивање, извињење, тражење и давање информација).

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи,
- писмено преноси поруке и објашњења,
- препричава садржај писаног или усменог текста.

Доживљај и разумевање књижевног текста

Ученик може да:

- изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту и тексту из области књижевности за младе (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (цртежи, моделирање, глума),
- препознаје у тексту елементе културе земаља чији језик учи,
- увиђа сличности и разлике са матичном и осталим културама.

Знања о језику и стратегије учења³

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом,
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине,
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости),
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима,
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страних језика које учи,
- разуме значај употребе интернационализама,
- примењује компензационе стратегије и то тако што:
  1. усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;
  2. покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко добро зна (друга, наставника итд),
  3. обраћа пажњу на речи / изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднасловне у писаним текстовима,
  4. обраћа пажњу на невербалне елементе (гестови, мимика итд. у усменим текстовима; илустрације и други визуелни елементи у писаним текстовима),
  5. размишљајући утврђује сличности и доводи у везу стране речи које не разуме са речима у српском језику,
  6. тражи значење у речнику
  7. покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. **аутомобил** уместо **возило**)
  8. покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом / мимиком,
  9. уз помоћ наставника континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција, инференција и позитивни трансфер).

³ Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно	Образовно
<ul style="list-style-type: none"> - заједничке активности и интересовања у школи и изван ње (изласци, договори, преузимање одговорности у договореној ситуацији); - договор и узајамно поштовање међу члановима породице, као и према другим особама; - изражавање обавезе, забране, недостатака; - вршњачка комуникација и људска права (толеранција, разумевање, хуманост); - професионална оријентација (жеље и реалне могућности у вези са даљим школовањем и усавршавањем)	<ul style="list-style-type: none"> - развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима (описивање времена, прогноза, загађивање/заштита човекове околине); - традиција и обичаји у културама земаља чији се језик учи; - однос према здрављу (развијање свести о здравом начину живота); - становање - како станујемо (предности живота у селу и у граду); - знаменитости, интересантна места и дешавања у већим градовима (у земљама чији се језик учи); - знаменити људи и популарне личности, њихова делатност (у земљама чији се језик учи)	<ul style="list-style-type: none"> - тематске целине и повезаност садржаја са другим предметима; - сналажење у раду с компјутером - употреба информација из медија и јачање медијске писмености; - образовни систем у другим земљама - професионална оријентација (могућности даљег школовања)

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања

6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и упућивање позива за учешће у игри/групној активности
8. Изражавање допадања/ недопадања,
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа, релација и величина (*идем, долазим из..., лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Напомена:

У осмом разреду наставнику се препоручује да врши честе систематизације граматичких садржаја, чије је усвајање и учење било предвиђено у претходним разредима. Обим нових садржаја који се уводе у осмом разреду, као и степен њиховог продубљивања, зависи, првенствено, од нивоа савладаности претходно обрађиваних граматичких садржаја, али и од когнитивног стила ученика.

Енглески језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - рецептивно и продуктивно

- а) Сложенице: *downtown, waterfall, network, masterpiece, footprint, firework*
- б) Колокације: *city centre, global warming, heart attack, climate change, brand name*
- в) Суфиксе за грађење именица од глагола и придева (*-ion, -ity, -ation, -ment, -ence, -y, -ness, -er, -or*)

2. Придеви - рецептивно и продуктивно

- а) Сложени придеви (*brehtaking, hard-working, top-quality, well-off, part-time, freshwater*)
- б) Суфикси за грађење придева од именица и глагола (*-ive, -ful, -less, -ing, -ed, -ent, -ous, -ious, -al, -ive*)
- в) Негативни префикси (*un-, in-, il-*)

3. Предлози - рецептивно и продуктивно:

- а) После придева: *afraid of, keen on, allergic to*
- б) После глагола: *apologize for, pay for, agree with, argue with, complain about, use as, arrive at, belong to, agree on, believe in, consist of, suffer from*
- в) У изразима: *by chance, for ages, for a moment, in trouble, off the coast, on the radio, face to face, on the move*

4. Глаголи:

- а) The Past Perfect Tense
- б) Индиректни говор: искази и питања
- в) Пасив
  - The Present Simple, the Past Simple Tense, the Present Perfect Tense, the Future Tense - продуктивно и рецептивно
  - Пасив уз модалне глаголе, пасив уз глагол *get* (*get interviewed*) само рецептивно
- г) The Future Continuous Tense - рецептивно
- д) Модални глаголи
  - Модалност у прошлости (*had to, was able to, should have done*)
  - Спекулисање о садашњим догађајима (рецептивно и продуктивно)
He may be ... He might be ... He can't be ...
  - Спекулисање о прошлим догађајима (рецептивно) *He may have been...*
- е) Први и други кондиционал (обнављање), трећи кондиционал (рецептивно)
- з) Препозиционални и фразални глаголи: *get down to, get on with, fall in love with, keep in touch with, hang around*

5. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

- а) интензификатори: *extremely, quite, rather*

6. Бројеви

Велики бројеви (*million, billion*), читање децимала (*one point seven*) и разломака (*a half, a third*), давање бројчаних процена (*nearly 80%, over a half*) и поређења (*twice, three times as many/as much*)

7. Везници

- а) *since, for, after, before, so ... that, such a ... that, because, because of, as, although, despite, in case, in order that*
- б) *as well as, apart from, instead of*

8. Реченичне конструкције:

- *I'd rather, I'd rather not*
- *To have/get something done*
- *Look like, be like*
- *After/before +ing*
- *Having done ...*
- *Didn't you ... Haven't you ...*

9. Идиоматски изрази

- *safe and sound, spitting image*
- *be a light sleeper, heavy music, heavy rain*

Италијански језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - властите и заједничке, одговарајући род, број, са детерминативом: *Signora/Signor Rossi, Maria, Anna, Federica,*

Giovanni, Riccardo, Belgrado, l'Italia, la Serbia, il Tirreno, l'Adriatico, le Alpi, gli Appennini; i miei genitori, mia madre, Il loro padre, il nostro paese, i vostri figli, questo studente, questa ragazza, quell'amico, quella casa.

Деривација именица и грађење сложених именица. Понављање градива из претходних година учења.

Аптерација именица (основни суфикси за аугментатив, пејоратив, деминутив и хипокористике *-ino, -one, -accio, -etto, -ello, -uccio, -otto*).

Лажна аптерација (*focaccia, fioretto, montone...*)

Системски приказ морфолошких карактеристика.

2. **Употреба члана** систематизација

Партиципни члан: *Ho comprato un'etto di prosciutto. Voglio delle mele. Non mangio pane.*

3. **Заменице** за директни и индиректни објекат: *Marco e Ana sono tuoi amici? Non, non li conosco. Il libro? Scusi, lo porto domani. E tu Marco, hai scritto a tua sorella? No, non le ho scritto, non ho avuto tempo.*

Заменице за директни и индиректни објекат, у пару, слагање са императивом, инфинитивом и *ecco*: *Che bel libro! Me lo compri? Sì, te lo compro per il compleanno. Devo comprarti anche l'orologio, arrivi sempre in ritardo! Dove ho messo il biglietto per il cinema? Me l'ha portato maria ieri sera. Eccoli, l'ho messo in tasca. Gerundio presenta* + ненаглашене личне заменице, рефлексивне заменице и речце *ci, ne*.

Ненаглашене личне заменице, систематизација.

Релативне заменице *che, cui, il quale/la quale* и *dove*: *Ho incontrato il professore di matematica che mi ha detto di portare i compiti domani. Siamo andati a casa in montagna dove abbiamo passato le vacanze l'anno scorso. Релативна заменица cui. E' il ragazzo di cui ti ho parlato. E' l'amica con cui vado al cinema spesso.*

Неодређене заменице - придеви (*niente/nulla, nessuno, qualcosa, qualcuno, qualche, alcuni*)

4. **Придеве** - одговарајући род, број, место, поређење: *un ragazzo grande, una ragazza grande, le persone simpatiche, un piore rosso, Giovanna è più alta della sua sorella, noi siamo meno veloci di voi. Giorgio è il più grande schiaccchierone di noi tutti.* Аптерација придева. Најчешћи фразеолошки изрази уз придеве (*sano come un pesce, lento come una lumaca, matto da legare, ubriaco fradicio...*). Компаративна придева, компаратив и суперлатив *Maria e' la più alta della classe.* Апсолутни суперлатив *Maria è bellissima.*

Присвојне придеве и заменице: *Dove sono le tue scarpe? Ecco le mie!* Употреба члана уз присвојне придеве: *Ma madre parla l'italiano. La mia sorellina non va ancora a scuola. Il loro fratello fa la sesta.*

5. **Бројеве**: основне, редне: *E' un libro di cento pagine! Abito al settimo piano. Faccio la sesta.*

6. **Питања**: *Puoi venire a casa mia domani? Conosci la mia cugina? Che cosa aspettate? Dove andate? A che ora tomate a casa? E quando torni? Abiti qui? C'è qui il tuo indirizzo? Perché? Chi toma domani?*

7. **Негацију**: *Io non mangio frutta. Tu non lo vedi domani.*

8. **Заповедни начин** за сва лица: *Fa' presto! Non tornare tardi! Non andate via senza di me. Prego Signora, entri! Mi dia un etto di prosciutto e tre tosette, per favore!* Императив са ненаглашеним личним заменицама: *Guardalo! Portami il libro!*

9. **Модалне глаголе**: *dovere, potere, volere* и *sapere*, са модалном вредношћу, у свим временима. *Devi partire subito. Sai nuotare?* Употреба помоћних глагола са модалним глаголима у сложеним временима: *Ho dovuto comprare l'aspirina. Sono dovuto andare a letto tardi.* Слагање ненаглашених заменица са партиципом: *Hai il nuovo quadreno? Ho dovuto comprarlo per le ore di matematica.*

10. **Глаголска времена**:

- Presente Indicativo фреквентних глагола, рачунајући и повратне;

- Congiuntivo Presente фреквентних глагола, везана за медијацију: *Penso che Maria non capisca bene. Penso che non possa venire alle sei.*

- Passato prossimo и Imperfetto- грађење и контрастирање употребе: *Dormivo quando è tomato Marco. L'ho conosciuto al mare, tanti anni fa, quando avevo appena cinque anni!*

- Futuro: *Ragazzi, domani andremo tutti insieme a teatro. Giulia tornerà fra quattro mesi.*

- Имперфекат (Imperfetto): *C'era una volta un re e viveva in un castello.*

- Плусквамперфекат (Trapassato prossimo): *Sono arrivato alla stazione quando il treno era già partito.*

- Презент коњунктива (Congiuntivo presente): *Penso che Maria debba studiare di più.*

- Прости перфект (Passato Remoto) творба и основна употреба, **само рецептивно**: *Marco entrò e vide il computer acceso. Ma nella stana non c'era nessuno.*

- Кондиционал презента (Condizionale Presente): *Vorrei un chilo di mele, per favore! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano?*

- *Gerundio presente*. Грађење и употреба у временским и начинским реченицама *Ho incontrato Marco tomando a casa. Maria andava a scuola mangiando il gelato.*

- Фразеолошки изрази са глаголима (*fumare come un turco, ridere come un matto, bere come una spugna...*).

- Хипотетички период: реална погодбена реченица *Se fa bel tempo vado in gita. Se farà bel tempo andrò in gita* Иреална хипотетичка реченица са имперфектом: *Se faceva bel tempo andavo al mare.*

Иреална погодбена реченица, са имперфектом у протазу и аподози: *Se faceva bel tempo, andavo in gita.*

11. **Предлоге и сажете чланове**: *Vivo a Kragujevac, in Serbia; in luglio andiamo in vacanza a Belgrado; ieri siamo andati allo Zoo; ritorni dalla scuola a quest'ora? E' in macchina, arriva a casa fra poco. Non faremo tardi al cinema, lo spettacolo inizia alle otto, ci aspetteranno a casa di Marco, ci andiamo tutti a piedi.*

12. **Прилоге за време, место, начин, количину**: *prima, dopo, oggi, domani, sempre, qui, lì, là, davanti, dietro, bene, male, poco, molto, tanto, troppo, più, meno.* Положај прилога у односу на глагол. Положај прилога *mai, sempre, ancora, già* уз *passato prossimo*.

Грађење прилога од придева помоћу суфикса *mente*

13. **Речце**: Прилошке вредности речца *ci* и *ne*: *Ci vado subito. Lui ci crede. Ci scherziamo tutti. Ne parlo spesso. Non ne penso nulla. Ne sono tomata ieri.*

14. **Везнике** *e, o, ma, se*.

Сложена реченица: употреба везника који уводе зависну реченицу (временску, узрочну, релативну, хипотетички период)

Немачки језик

1. Именица, заменица, члан, придеви

Употреба именица са свим категоријама рода, броја, падежа. Употреба основних суфикса за извођење именица и њихово генусно одређење: *die Freundschaft, die Meinung, die Mידigkeit; der Schlaf, der Lehrer; das Gerede, das Gebirge.* Употреба фреквентивијих изведених и сложених именица (рецептивно и продуктивно).

Употреба неодређеног, одређеног, нултог, негационог, упитног, присвојног и показног члана: *Ich habe ein Buch. Schau mal, das Buch da! Er trinkt gern Tee. Er trinkt keinen Tee. Welches Buch liest du? Gib mir dein Buch. Gibt mir dieses Buch.* Употреба неодређених детерминатива (*manch-, viel-, einig-, all-*). Употреба контрахованог члана: *im Buch, am Strand, ans Meer.*

Употреба личних заменица у номинативу, акузативу и дативу. Употреба неодређених заменица *man, jemand, etwas.*

Употреба придева у атрибутој функцији (рецептивно и продуктивно). Употреба компаратива и суперлатива (укључујући и компаративске фразе: *Dein Haus ist billiger als meine Wohnung.*)

2. **Глаголи и глаголска времена, стања и начина**

Употреба глагола у презенту, претериту, перфекту и футуру.

Употреба глагола у коњунктиву II за изражавање жеље и љубазне молбе. Употреба императива.

Употреба глагола у пасиву (рецептивно).

Употреба модалних и основних модалитетних глагола: *Ich habe zu packen. Ich hoffe, dich wiederzusehen.*

Употреба рефлексивних и реципрочних глагола: *Ich lege mich ins Bett. Wir küssen uns.*

3. Предлози, прилози, партикуле

Употреба предлога који регирају генитив, датив и акузатив. Употреба предлога који регирају по два падежа - датив и акузатив (*Wechselpräpositionen*).

Употреба темпоралних, локалних и модалних прилога.

Употреба основних партикула (рецептивно): *Was machst du denn da? Kommst du einfach mal vorbei? Das kann ich aber nicht.*

4. Фраза и реченица

Употреба генитивске посесивне фразе: *das Haus meiner Eltern.*

Употреба основних глагола, именица, придева са предложном допуном: *Interesse für Sport, interessiert daran, sich interessieren für.*

Глаголски комплекс: употреба реченичног оквира и разоквирење у комуникативне сврхе (рецептивно).

Употреба основних безличних глагола (*Es regnet. Es blizt.*), једновалентних (*Ich lese ein Buch. Ich schreibe einen Brief.*) и најфреквентнијих тровалентних глагола - глагола саопштавања и давања (*Ich gebe meiner Mutter ein Geschenk.*). Употреба глагола са већим бројем допуна различитог облика (именичке и заменичке фразе) и њихов редослед у реченици: *Ich gebe meiner Mutter ein Geschenk. Ich gebe ihr ein Geschenk. Ich gebe es meiner Mutter, Ich gebe es ihr.*

Руски језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1) Изговор и бележење акценованих и редукованих самогласника о и а. Изговор и бележење сугласничких група - асимилација сугласника по звучности. Појам фонетске речи.

Основни типови интонационих онструкција у оквиру сложене реченице.

2) Слагање субјекта (именица, заменица) и именског предиката: *Я уверена (уверен) в том, что... Я согласна (согласен). Это новое пальто.*

3) Основни појмови о значењу и употреби глаголског вида и система глаголских времена: *Анна (Вова) читает... вчера читала Вера (вчера читал Дима)... завтра будет читать Мила (Толя)... я прочитала (прочитал)... мы (вы, они) прочитали... я читаю... ты читаешь.*

4) Употреба садашњег и прошлог времена глагола *хотеть, бежать, бегать, ехать, ездить, идти, ходить, лететь, летать, плыть, плавать.*

5) Исказивање заповести: *Читай (читайте) вслух! Давайте повторим! Сядьте! Смотри, не опоздай! По газонам не ходить!*

6) Исказивање негације: *Ученик пишет не карандашом, а ручкой. Нет, она не придёт. Никого (ничего) не вижу. Ни о ком (чём) не думаю.*

7) Исказивање начина вршења радње: *хорошо учиться, писать по-русски...; рассказать своими словами, написать без ошибок.*

8) Исказивање временских односа: *сейчас, теперь, всегда, никогда; в среду, в сентябре, в 2008 году.*

9) Исказивање места и правца: *сидеть дома, идти домой; в чем, во что; за чем, за что; быть у врача, прийти от врача; идти по городу (по улице).*

10) Употреба глагола кретања *идти, ходить* у пренесеним значењима: *снег идет; часы идут; костюм тебе идет; идем!*

Француски језик

Ученици треба да разумеју и користе⁴:

1. Средства за наглашавање реченичних делова - позиционо наглашавање: *Alors, cette chanson, elle vous plait? Elles, on ne veut plus les voir!*

2. Средства која указују на лице - личне заменице уз негативни императив: *Ne me regarde pas! Ne lui ouvre pas! Ne te fâche pas!*

3. Актуализаторе именице:

а) Облици *mon, ton, son* испред именица женског рода које почињу самогласником или немим h: *Mon école, ton amie, son héroïne;*

б) облик *cel* испред именица мушког рода које почињу самогласником или немим h: *cel ami, cet homme.*

4. Средства за исказивање временских и просторних односа:

- *pendant, de ... à, depuis, il y a...;*

- *près de ..., loin de..., au milieu de... au sommet de..., le long de..., au bord de... .*

5. Глаголске облике, начине, времена и стања:

- герундив: *Je lis mon journal en mangeant; il a réussi en travaillant jour et nuit;*

- футур други индикатива: *Tu sortiras quand tu auras fini tes devoirs;*

- рецептивно (ради разумевања књижевног језика): облике простог перфекта индикатива правилних глагола и фреквентних неправилних глагола;

- слагање времена у индикативу, укључујући и облике кондиционала за исказивање будућности у прошлости;

- императив (рецептивно): *Sachez reconnaître les vrais amis!*

- пасив: *Ce pauvre chien a été trouvé au bord de l'autoroute; il sera adopté par une famille qui aime les animaux.*

6. Модалитете реченица:

- индиректни говор (заповедне реченице): *Claire te demande de la rappeler; La dame vous demande / prie de fermer la porte.*

7. Средства за исказивање аргумената и логичких односа:

- *comme: Comme j'étais en retard, j'ai pris un taxi;*

- *parce que* и *puisque: Je voulais venir avec toi parce que tu me semblais triste; mais puisque tu ne veux pas, je n'insiste pas;*

- *c'est pourquoi: Sa mère est tombée malade, c'est pourquoi elle n'a pas pu venir;*

- *pourtant: Ils étaient très fatigués: ils sont pourtant venus et ils ont dansé toute la nuit!*

- *à cause de / grâce à: Il s'est trompé à cause de moi, je suis désolé; Elle a réussi grâce au soutien de ses amis;*

- *pour: Je vous appelle pour réserver;*

- *pour que: Elle te le dit pour que tu fasses attention la prochaine fois;*

- *d'abord, ensuite, enfin: D'abord, je vous présenterai le plan de mon exposé; ensuite, je parlerai de quelques cas intéressants; enfin, je vous proposerai de discuter les questions suivantes...*

4 Напомена: Дате категорије, углавном преузете из сementsких граматика конципираних за ученике француског као страног језика, намењене су ауторима уџбеника и наставницима и није потребно да их ученици знају; саветује се, стога, што мања употреба лингвистичких термина у наставним материјалима и у процесу наставе. Објашњења треба давати у што једноставнијој, по могућности схематизованој форми.

Шпански језик

1. Именска група

Род и број именица - систематски приказ морфолошких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Детерминативи - системски приказ морфолошких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Описни придеви - системски приказ морфолошких и морфо-синтаксичких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Заменице - системски приказ морфолошких карактеристика.

Бројеви - систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Предлози у именској групи - систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда

2. Глаголска група

Глаголи системски приказ морфо-синтаксичких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.
Глаголска времена, индикатив: (футур, презент, перфекат (*pretérito perfecto simple, imperfecto, pretérito perfecto compuesto*), плусquamперфекат) правилних и до тада усвојених неправилних глагола.
Презент субјунктива правилних глагола и до тада усвојених неправилних глагола.
Презент 3. лица субјунктива у функцији императива.
Основне глаголске перифразе: *ir a + infinitivo, tener que + infinitivo, deber + infinitivo, deber de + infinitivo, dejar de + infinitivo, estar + gerundio* у до тада обрађеним глаголским временима.

Глаголска времена: субјунктив (презент, перфекат (*preterito perfecto simple, imperfecto, pretérito perfecto compuesto*), плусquamперфекат): творба и основна употреба, само рецептивно.

Прилози и прилошке конструкције - системски приказ морфолошких карактеристика; систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

Предлози у глаголској групи - систематизација градива пређеног од 1. до 7. разреда.

3. Сложена реченица

Сложена реченица - систематизација типова сложених реченица и њихових употреба:

Јукстапониране сложене реченице (*Estaba durmiendo, no escuché nada*) и

Кординиране сложене реченице (*Pedro lee y Jorge escucha la música*).

Директан и индиректан говор са *que*;

Безличне и личне конструкције са инфинитивом и субјунктивом (*es necesario que trabajes/es necesario trabajar/te recomiendo que trabajes*);

Субординиране реченице са *que, cuando, como*, уз употребу субјунктива (**само рецептивно**);

Кондиционалне реченице: *si tengo dinero, viajaré a España; si tuviera dinero, viajaría a España; si hubiera tenido dinero, habría viajado a España* (**друга два типа само рецептивно**).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава је комплетно усмерена на језик као средство комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери; говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке и васпитне елементе као и елементе који воде што бољој социјализацији ученика;
- битно је значење језичке поруке;

- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;

- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;

- у циљу унапређивања квалитета и квантитета језичког материјала, настава страног језика заснива се и на социјалној интеракцији; рад у учионици и изван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал), као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;

- наставник упућује ученике у законитости усменог и писменог кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја циљаним и осмишљеним учествовањем у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;

- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дужи од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди аги и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)

3. Мануалне активности (израда панча, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)

4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)

5. Игре примерене узрасту

6. Певање у групи

7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)

8. Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти

9. Цртање по диктату, израда сликовног речника

10. Превођење" исказа у гест и геста у исказ

11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова

12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)

13. Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)

а. препознавање везе између група слова и гласова

б. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор

ц. извршавање прочитаних упутстава и наредби

14. Увођење дечије књижевности и транспоноване у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

15. Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова,

- замењивање речи цртежом или сликом,

- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично),

- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама,

- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер),

- писање честитки и разгледница,

- писање краћих текстова.

Елементи који се оцењују не би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање су следећи:

- разумевање говора,
- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу,
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере и утврђивања усвојеног знања морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

Граматички садржаји у осмом разреду

У претходним разредима основне школе ученици су усвајали страни језик. Учење је на том узрасту било претежно интуитивно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено и писмено изразили у сличним контекстима.

У петом разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање на страном језику.

Од петог разреда, паралелно са усвајањем, почиње и учење страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у претходним разредима дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да напредују своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложеном систему.

Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

1. охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију граматичка правила;
2. откривена граматичка правила прикажу на схематизован начин;
3. у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
4. примере и вежбања контекстуализују;
5. додатна објашњења - само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
6. указују ученицима на неразумеваше или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на овом узрасту граматичка знања проширују (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме многоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети, пре свега, у оквиру формативне евалуације, то јест давањем кратких усмених / писмених вежби којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугодишта и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, потребно је да буду доступни, познати и јасни ученицима.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе ликовне културе јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и уметничку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да подстиче и развија ученичко стваралачко мишљење и деловање у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе ликовне културе сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе предмета ликовна култура буду у пуној мери реализовани
- развијање способности ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената;
- стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развијање способности ученика за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- развијање смисла за естетске ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развијање моторичких способности ученика и навике за лепо писање;
- подстицање интересовања стварање и неговање потребе код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- стварање услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;
- омогућавање разумевања и позитивног емоционалног става према вредностима израженим и у делима различитих подручја визуелних уметности;
- развијање способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

Оперативни задаци

Ученици треба да се:

- оспособе да опажају и представљају: слободне композиције, визуелне метафорице, контраста, јединства и доминанте у простору, фантастике;
- формирају навике за виши ниво културе рада, квалитет производа, културу живота и слободног времена;
- ликовно-визуелно описмене, развију креативне способности, припремају за ефикасно и савремено укључивање у рад односно за различита занимања.

Структура:

1. Садржаји програма
2. Креативност
3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

- 1.1. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ (3+2)
    - 1.1.1. **Акционо сликање** (1)
      - 2.1.1. Непосредно преношење динамичног тока мисли у одређеном временском интервалу
    - 3.1.1. Сликање, одговарајућа средства и материјали
    - 1.1.2. **Ритмичко-хармонијска композиција чистог односа боје и форме** (1)
      - 2.1.2. Перцепција - аперцепција
      - 3.1.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.1.3. **Систем низања скупова тачака, линија, боја, облика волумена према одређеној схеми** (1)
        - 2.1.3. Комбинаторика унапред датог скупа геометријских бојених површина, пластичних елемената или линеатура
        - 3.1.3. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.1.4. **Слободно компоновање - вежбање** (2)
    - 1.2. ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА И СПОРАЗУМЕВАЊЕ (5+2)
      - 1.2.1. **Амблем, симбол, знак, персонификација, алегорије, хералдика, боја, облик као симбол, пиктограми...** (5)
        - 2.2.1. Перцепција и аперцепција
        - 3.2.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.2.2. **Визуелна метафорика - вежбање** (2)
    - 1.3. КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО И ДОМИНАНТА У ПРОСТОРУ (10+6)
      - 1.3.1. **Контраст као средство ликовног израза** (1)
        - 2.3.1. Опажање и представљање
        - 3.3.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.3.2. **Јединство као основна вредност композиције** (1)
        - 2.3.2. Опажање и представљање
        - 3.3.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.3.3. **Статично и динамично јединство** (1)
        - 2.3.3. Опажање и представљање
        - 3.3.3. Цртање, сликање, вајање
      - 1.3.4. **Јединство и равнотежа** (1)
        - 2.3.4. Опажање и представљање
        - 3.3.4. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.3.5. **Јединство израза** (2)
        - 2.3.5. Опажање и представљање
        - 3.3.5. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.3.6. **Сродност ликовних вредности** (2)
        - 2.3.6. Опажање и представљање
        - 3.3.6. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.3.7. **Доминанта као услов за повезивање разнородних елемената** (2)
        - 2.3.7. Опажање и представљање
        - 3.3.7. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.3.8. **Контраст, јединство и доминанта у простору - вежбање** (6)
    - 1.4. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА (4+2)
      - 1.4.1. **Реални облици у нереалним односима** (4)
        - 2.4.1. Аперцепција (замишљања, подстицање имагинације)
        - 3.4.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
      - 1.4.2. **Слободно компоновање и фантастика** (2)
- ОРИЈЕНТАЦИОНИ ИЗБОРИ ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
- I ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ
- Колонијални ентеријер, 1976, Валерио Адами (1935)
  - Велики панорамички вибрирајући зид, 1966, Јесус Рафаел Сото (1923)
  - Одри I 1965. Кенет Снелсон (1927)
  - Фигуре на морској обали, 1952, Николац де Стал (1914-1955)
  - Дражи отока, 1965, Корнел (1922)
  - Све у једном Луисга-прибору, 1965, Џим Дајн (1935)
  - Је ли то Че Ге Вара, 1969, Џо Тилсон (1928)
- II ЦЕЛИНА: ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА И СПОРАЗУМЕВАЊЕ
- Јарац и дрво из Ура, око 2600. године пре нове ере
  - Богиња змија, критска уметност
  - Добри пастир, IV век
  - Краљ Милутин, Краљева црква у Студеници, XIV век
  - Мимиход маске које представљају стилизоване животиње
  - Илустрација, Тони Раңдал
  - Играч са маском из области Ман, Обала Слоноваче
  - Реклама за рачунаре
  - Реклама за боју за косу
  - Видео-слика
- III ЦЕЛИНА: КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО, ДОМИНАНТА
- Портрет мајке, 1631, Рембрант ван Ријн (1606-1669)
  - Шартр, унутрашњост катедрале
  - Олуја, 1505, Ђорђоне (1478-1510)
  - Слобода на барикадама, Ежен Делакроа (1798-1863)
  - Четири јаблана, 1891, Клод Моне (1840-1926)
  - Купачица, Пол Сезан (1838-1906)
  - Пут са чемпресима и звездама, Винсент ван Гог (1853-1890)
  - Парк крај Луцерна, 1938, Паул Кле (1878-1940)
  - Три играчице, 1925, Пабло Пикасо (1881-1973)
  - Госпођица Погани, Константин Бранкуси (1876-1957)
  - Мојсије, 1913-15, Микеланђело Буонароти (1475-1564)
  - Одмор, 1954, Зора Петровић (1894-1962)

- Атеље, 1960, Недељко Гвозденовић (1902)
- Спомен-подручје Дудик, Богдан Богдановић (1922)
- Солоћани, XIII век
- Милешева, 1228. година
- Северни портал Шибенске катедрале, детаљ
- Света Софија у Цариграду, 523-537. године
- Морача, 1252. године
- Сериграфија I, 1966, Мирослав Шутеј (1936)
- Крст са Агилулфове круне, 615. година
- Портрет Карла Великог, око 1350. године
- Катедрала у Пизи, XI-XIII век
- Тренутак времена, 1966, Стефан Маневски (1934)
- Ваздушни метро, 1955, Виера да Силва (1908)
- Богородичина капела у Роншану, 1955, Ле Корбизије (1887-1965)
- Минифестанти, 1957, Драго Тршар (1927)
- Подгарић, Душан Цамоња (1928)
- IV ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА
- Осетљива жица, 1955, Рене Магрит (1898-1967)
- Предсказање грађанског рата; конструкција с куваним пасуљом, 1936, Салвадор Дали (1904)
- Торзо с крилом, 1932, Милена Павловић Барили (1909-1945)
- Грађански рат, 1967, Миодраг Дадо Ђурић (1923)
- Црква Дашчара у Урнесу, IX-X века

ДОДАТНИ РАД

За додатни рад од V до VIII разреда опредељују се даровити ученици чија су посебна интересовања из области наставе предмета ликовна култура, односно која желе да своја знања из ове области уметности прошире и продубе. Усвајањем садржаја додатног рада, код ученика се нарочито подстиче развијање стваралачког мишљења и естетског укуса. За овај облик наставног рада опредељују се ученици чија се даровитост изразитије испољава већ у I, II и III разреду. Такве ученике прате и подстичу наставници разредне наставе, као и педагошко-психолошка служба школе све до V разреда, када се први пут организује додатни рад. Важно је да се додатни рад изводи током целе године, односно све док траје реализација утврђеног програма. Иако се повремено, из објективних разлога, ова настава не организује у континуитету, важно је да се рад са даровитом децом не прекида. У том случају, неопходно је подстицати ученике на самостални рад у другим формама (појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака и ангажовањем у слободним активностима).

Додатни рад је заснован на интересовањима ученика за нова сазнања, проширивање и продубљивање умења и вештина. Непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче стваралачки рад и креативност и упућује их на самосталност у трагању различитих извора сазнања. Под руководством наставника, ученици у додатном раду самостално бирају одговарајуће медијуме, средства за рад и непосредније излажу свој критичан став према вредностима. Ангажоване ученике стога ваља посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање) и постепено уводити у области професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности.

Програмом рада обухваћени су сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од могућих интересовања). Наставник у сарадњи са учеником (евентуално родитељима и школским педагогом-психологом) саставља програм додатног рада. У реализацији програма наставник води разговор, проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које мотивишу ученике. Ученици се самостално опредељују за рад, али неопходно је проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку. Наставник прати конкурсе, смотре, такмичења, изложбе и друга јавна представљања, те обавештава и мотивише ученике у правцу одређене ликовне активности и афирмише деље стваралаштво. Подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и, у сарадњи са родитељима, у време наставе води дневник и прати развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању, заједно са овладавањем материјалом (развој техничке спретности и сензибилитета), доприноси се њиховом даљем ликовном образовању и подстицању њихове индивидуалности.

У том циљу, следеће области ће се реализовати у додатној настави:

Цртање: аутономност линије као самосталног изражајног средства у цртежу.

Сликање: техника, акварел, доследност.

Графика: висока, дубока и равна штампа, графика у боји; примењена графика.

Теорија форме: основни ликовни елементи; линија, боја, правац, величина, облик структура, валер; композиција.

УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ

Идејне основе европске уметности XX века. Експресионизам, Кубизам, Футуризам, Надреализам. Појава апстрактне уметности. Руска уметност почетком XX века. Школа индустријског дизајна - Баухаус. Модерна уметност - друштвени и уметнички оквири епохе у Србији. Уметност између два рата. Послератна уметност у Србији. Савремена уметност.

ФИЛМ

Теорија филма

Специјалност филмског језика и начина филмског изражавања; начин снимања - кадар, гро-план, углови снимања, кретање камере; монтажа; технички проблеми филма; технологија развијања филма; идејна страна филма; кратка историја филма; практични задаци - лакши задаци у реализацији.

Практичан рад

Анимирање колаж-техником, анимирање помоћу цртежа, израда краћих документарних филмова.

АРХИТЕКТУРА

Теорија, потреба за обликовањем простора; намена зграда, материјали и технике градње, најосновнији облици у архитектури - стилови у архитектури; савремена архитектура и урбанизам у реализацији архитектонских идеја, техничко цртање - перспектива (упознавање).

ОБЛИКОВАЊЕ И ЗАШТИТА СРЕДИНЕ

Човек радом мења природу ради задовољавања својих потреба. Коришћење енергије и обликовање материјала доводи до отпадака гасовите, течне и чврсте природе које загађују човекову средину. Ергономија, као наука о прилагођавању човека који ради и његовог рада, има за циљ, путем пројектовања, инжењеринга и технологије, узајамно прилагођавање човека и његовог рада. Разумевање законитости у екологији, у погледу биолошке равнотеже перманентан је циљ образовања деце. У складу са овим поимањем, тј. разумевањем природе, јасно се издваја један од значајних циљева ликовне културе који се односи на оспособљавање ученика за стваралачко преношење визуелно-ликовних искустава у природно-друштвена научна подручја и самим тим на развијање интересовања за заштиту природе и смисао за унапређивање културе живљења.

ВАЈАЊЕ

Теоријске поруке

Волумен и простор су општа оријентација у вајарским областима, односно функција пластике у архитектури, екстеријеру и

ентеријеру.

Садржаји и идеје у вајарским делима су незаменљив дидактички материјал као пример решења ликовног проблема кога је могуће реализовати у различитим варијантама.

Меки материјал - глина, гипс, припрема и израда конструкција и моделовање пуне пластике глином или гипсаном кашом.

Наношење глине или гипса.

Гипсана каша са успореним везивањем.

Финална обрада и сушење радова.

Израда једноставних алата за рад.

Опремање и чување извајаних радова.

Печење глинених предмета.

Коришћење примерених тврдих материјала који се обрађују поступком одузимања.

Дрво и вајарски радови од дрвета, пуна пластика у дрвету, рељеф употреба разноврсних длета, ножева, струга и алата за глачање.

Избор дрвета и његова обрада.

Кување дрвета, сечење, стругање, глачање, лакирање и патинирање.

Опремање и конзервирање вајарских радова.

Вајање у металу, ковачка обрада метала, вајање метала, обрада металних листића и лима.

Сечење метала, спајање (закивањем, лепљењем и варењем), бушење, извлачење и полирање.

Заштита од корозије и патинирање. Опремање вајарских радова.

Вајање у везаном гипсу, тврдој глини или одговарајућем камену.

Израда свих облика пластике које дозвољава крт материјал (глина, гипс, камен).

Коришћење длета, секача, ножа и чекића, брушење, глачање и патинирање. Опрема и чување вајарских радова.

ПЛАСТИЧНЕ МАСЕ

Одливци (гипс, пластика, метал) и умножавање вајарских радова. Припрема калупа, прављење масе за одливке и скидање калупа.

Обликовање у пешчаном калупу и обликовање у калупу за пластику. Финална обрада одливака, патинирање и опремање одливака.

КЕРАМИКА

Увод у керамику, својства керамичке глине. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике.

Стицање првог искуства у раду са глином.

Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине.

Пластичне форме.

Испупчење и удубљење форме, пуни и празни простор у разним функцијама (цигла са шугљинама и слично).

Елементарно упознавање рељефа и разлика између рељефа и пуне пластике у простору.

Обрада површина, упознавање црта и утискивањем других облика или рељефним додацима.

Израда декоративних и функционалних предмета.

Процес сушења и контрола сушења, слагање - пуњење пећи предметима, надгледање печења, хлађење и пражњење пећи.

Сликање печених предмета. Печење и контролисање печења и сликање глазираних предмета.

Осликавање керамичких плочица емајлом и глазуrom.

Израда калупа и ливење керамичких предмета (брошеви, медаљони, пепељаре и вазе за икебану).

ПРИМЕНЈЕНА ГРАФИКА

Основи примењене графике.

Коришћење репродуктивне графике у индустрији.

Графика у једној боји - нацрт за етикету.

Графика у две боје - нацрт за плакат.

Графика у више боја - нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу).

Графика и графички слог (коришћење графике летрасет-слова).

Графика - скица за поштанску марку.

Графика и амбалажа (кутије - нацрт и финални рад).

Плакат - извођење високом штампом. Плакат - нацрт - скица колажом.

ТАПИСЕРИЈА

Историја таписерије: таписерија у средњем веку.

Таписерија у 18. и 19. веку.

Савремена таписерија.

Изражајна средства таписерије.

Техника таписерија.

Материјали за ткање; начин ткања.

Боје (билне и минералне) и начини бојења.

Практични рад. Израда неколико мањих таписерија у разним техникама.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Цртање, сликање, вајање, примењена графика; сценографија; костим; керамика; таписерија; зидно сликарство; визуелне комуникације; пантомима; историја уметности и теоријско изучавање културног наслеђа; праћење савременог ликовног живота (изложбе и друге ликовне манифестације).

Формирање и чување збирки (индивидуалних или заједничких колекција): цртежа, слика, графика, фигура (оригинала или репродукција), вредних ствари (делови ношње, старе пегле, стари сатови итд), интересантних облика из природе (корене, камен итд), уметничких фотографија (црно-белих и у боји).

У току школске године чланови ликовне секције учествују у естетском уређивању школе и њене околине, као и у припремању и опреми изложби и разних других манифестација у организацији образовно-васпитног рада у оквиру културне и јавне делатности школе и шире. Улога наставника је веома значајна у подстицању, окупљању и ангажовању ученика.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм ликовне културе за осми разред подразумева постојање одређеног фонда знања који су ученици стицали од првог разреда и претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (*српски језик, музичка култура, биологија, хемија, историја, физика, математика*) и различитим ваннаставним активностима. Имајући у виду да је у питању завршни разред основног образовања и васпитања неопходно је извршити систематизацију наученог, као и припрему за избор одговарајуће стручне школе. У том погледу наставник треба да укаже ученицима на широки спектар образовних профила у којима је образовање у области ликовне културе од великог значаја. То је истовремено разлог да се указује на важност предмета.

Структуру програма чине:

1) *наставни садржаји* који се односе на савладавање ликовног језика и упознавање садржаја ликовне културе, познавање дела

из уметничког наслеђа и елемената ликовне писмености;

2) *креативност* - развијање перцепције и аперцепције, подршка ученицима да откривају и долазе до нових решења; претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика, који обухватају:

- домен ученичких доживљаја,

- домен корелације са другим образовно-васпитним подручјима.

3) *медијуми (традиционални и савремени)* и средства - коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, као и проширени медијуми.

Наставни програм ликовне културе тако је конципиран да посебну важност придаје ученику. Наставник конципира методичке поступке и облике рада усаглашавајући образовно-васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика, тако да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе, односно у складу са властитом израженом потребом. Различитим (примереним) методама рада треба тумачити садржаје програма како би ученици поступно и спонтано усвајали нова знања. У том смислу, улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, а избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно, конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Наставни садржаји ликовне културе, проблемски постављени, вертикално се развијају од првог до осмог разреда и произилазе један из другог. Полазећи од узрасних могућности ученика, водило се рачуна о прилагођености и спиралним круговима садржаја образовног карактера за сваки разред посебно, што је и одређено у оперативним задацима. Такви садржаји као основ имају теорију обликовања, а информативност се стиче у практичном (делимично и у теоријском раду) путем анализа уметничких дела и естетским процењивањем ученичких радова. Наставни програми овог предмета организовани су на принципу кумулативног ширења знања о појмовима и појавама планираним за упознавање и изучавање у овој области у складу са узрастом. Из разреда у разред се шири опсег знања и продубљује његово усвајање на сазнајном, искуственом и практичном (делатном) нивоу. Ученике је потребно усмеравати ка креативним потенцијалима уважавањем индивидуалних способности према практичном раду где понуђене информације нису апсолутно обавезујући оквири деловања и дефинитивне вредности. Подстицањем креативности ученика искључује се готово решење и рад по шаблону. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад, неопходно је посветити пажњу реализацији наставних тема како не би преовладале над садржајима. Стога је наставнику дата могућност да, у складу са индивидуалним способностима ученика, буде слободан у избору дидактичке припреме.

Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета неопходно је на часовима сваку тематску јединицу илустровати карактеристичним ликовно-уметничким делом из различитих епоха. Методом демонстрације ученике наводити да уочавају, упоређују и разликују уметничка дела из различитих култура и периода.

Имајући у виду рационално коришћење времена, уметничко наслеђе за осми разред треба обрадити кроз повезивање теорије обликовања са практичним радом. Из уметничког наслеђа треба издвојити уметничка дела која најпотпуније илуструју теоретске проблеме који се обрађују. Ученици ће стога истовремено усвајати сазнања из теорије обликовања и уметничког наслеђа, која ће повезивати у практичном раду. Неопходно је имати у виду и естетско процењивање, које се врши у функцији практичних ликовних активности и дидактичко-методичке оправданости.

Програмски садржаји за осми разред су организовани у четири тематске целине и за сваку од њих је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наравно, сваки наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

У реализацији садржаја треба имати у виду да је за његову обраду предвиђено (оквирно) 60% часова, док је за вежбање предвиђено 40%. Под обрадом се подразумева непосредна прва реализација тематске јединице. Под вежбањем се подразумева продубљивање исте тематске јединице у другом медијуму (други, нови материјали и технике, утврђивање, понављање, систематизација). На часовима вежбања, такође, треба вршити естетску анализу уметничких радова, естетско процењивања ученичких радова, вредновање и оцењивање. Неопходно је тежити откривању суштине ликовних појава путем селекције и апстраховања. Наставник наводи ученика да врши селекцију (одваја битно од небитног) како би размислио у правцу квалитетног решавања ликовног задатка. Одвајање битног од небитног вишеструко је целисходно и из разлога рационалног коришћења времена школског часа. У програму ликовне културе за осми разред наставнику се нуде могућа решења којима се препоручује опажање и уочавање непоновљивости природе, као и природног и вештачког човековог окружења. Могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције је само једна од метода којима нас природа и уметничка дела уводе у облике откривања.

На основу стеченог знања из седмог разреда треба успоставити повезаност са појмом композиција и обрадити прву целину **Слободно компоновање**. Наставник треба да има у виду да су ученици склони оваквим активностима којима се често приступа без унапред одређеног плана. Као исход стеченог ликовног искуства и образовања ученик треба да разуме ослобађање ликовног дела од описа предмета и фигуре. Стога је неопходно целину илустровати сликарством Василија Кандинског и истовремено је повезати са теоријом обликовања.

Тематска целина **Визуелна метафорика и споразумевање** се односи на карактеристике савремене комуникације и технологије блиске узрасту ученика. Потребно је успоставити повезаност са искуством из шестог разреда и указати на карактер садржаја у функцији масовне комуникације. У том погледу важно је истаћи значај ове целине кроз тумачење амблема, симбола, знака, персонификације, алегије, хералдике, пиктограма и стилизације у ликовном решењу. Садржаје треба повезивати са наставним предметом историја.

Целина **Контраст, јединство и доминанта у простору** претпоставља одговарајући ниво стечених знања како би се разумеле ликовне појаве, посебно оне у области савремене уметности. У обради ове целине потребно је појмовно одређене контраста као супротстављања квалитета истих или различитих ликовних елемената. Ученицима треба указивати на аспекте доминације максималне разлике величина (велико-мало, високо-ниско, кратко-дуго), облика (обло-угаоно, једноставно-сложено, пуно-шупље), боја (светло-тамно, комплементарни контраст, топло-хладно), линија (уске-широке, праве-криве,...), положаја (водоравно-косо). У погледу тродимензионалног обликовања такође треба имати у виду конвексно-конкавно, отворено-затворено, итд. Под *хармонијом* подразумевати међусобни склад елемената композиције. Појмовно одређење *доминанте* у ликовном делу треба тумачити као наглашену вредност, истицање најбитнијег, оног што је у центру пажње или што представља доминирајуће карактеристике композиције. Појам јединства тумачити сагледавањем поступака који доводе до уједињења свих ликовних елемената у композицију. Ученицима демонстрирати карактеристична дела из савремене уметности.

Слободно компоновање и фантастика је последња целина другог циклуса основног образовања и васпитања. За тумачење овог садржаја је неопходно објаснити појмове: *фантастика, имагинација и надреализам* и повезати их са сликарством Хијеронима Боша.

Основни услов за правилно ученичко усвајање наставних садржаја јесте озбиљна припрема наставника, која произилази из претходног проучавања наставног плана и програма. На тај начин наставник може да, поред писане припреме, начини и одговарајућу и визуелну припрему.

Имајући у виду број часова, овај програм је могуће реализовати само ако наставник ставља акценат на ликовни проблем, чијим решавањем се развијају квалитети у ликовној култури. Усавршавање наставника стога треба да буде перманентно и примерено савременим захтевима и достигнућима методике наставе овог предмета. У вези са савременом технологијом преношењем визуелних информација у ликовној култури, потребно је омогућити да ученици стичу што већу блискост са наставним садржајима, ослањајући се на претходна знања. Од њих се не очекује да буду само пасивни посматрачи, већ да кроз практичне активности развијају осетљивост за ликовне вредности, моторичке способности, естетско мишљење и критичку свест.

МУЗИЧКА КУЛТУРА

(1 час недељно, 34 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе музичке културе јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну уметничку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да

- упознају музичке културе путем обраде тема повезаних са музиком различитих епоха;
- развију музикалност и креативност;
- негују смисао за заједничко и индивидуално музицирање у свим облицима васпитно-образовног рада са ученицима.

Задаци наставе музичке културе су следећи:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе музичке културе сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе музичке културе буду у пуној мери реализовани
- стицање знања о музици различитих епоха
- стицање знања о музици различитих епоха;
- развијање способности извођења музике (певање/свирање);
- развијање навике слушања музике, подстицање доживљаја и оспособљавање за разумевање музике;
- подстицање креативности у свим музичким активностима (извођење, слушање, истраживање и стварање музике);
- даље упознавање изражајних средстава музичке уметности;
- оформити и неговати рад школског ансамбла.

Оперативни задаци

Ученик уме да:

- препозна основне елементе музичке писмености - опише основне карактеристике:
- музичких инструмената;
- историјско-стилских периода;
- музичких жанрова;
- народног стваралаштва.

Ученик уме да анализира повезаност:

- музичких елемената и карактеристика музичких инструмената са музиком;
- изражајности (нпр. брз темпо са живахним карактером);
- структуре и драматургије одређеног музичког жанра (нпр. оперски финале са догађајима у драми);
- облика народног музицирања са специфичним контекстом народног живота.

Ученик:

- зна функцију елемената музичке писмености и извођачких састава у оквиру музичког дела;
- разуме историјске и друштвене околности настанка жанра и облика музичког фолклора;
- критички и аргументовано образлаже свој суд;
- уме креативно да комбинује изражајне музичке елементе у естетичком контексту (одређени музички поступак доводи у везу са жељеним ефектом).

Ученици умеју да:

- препознају теме из познатих композиција домаћих и страних аутора;
- упознају музику различитих жанрова;
- буду ангажовани у свим музичким активностима и сами стварају музику;
- активно учествују у припремању програма за такмичења и јавне наступе;
- стечена стваралачка искуства и искуства у слушању музике користе за процену својих и других музичких дела.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Упознавање музике различитих епоха и извођење музике

Примењивати стечена знања о музици различитих епоха кроз музичке примере.

Основе музичке писмености

Стечена знања из музичке културе проширивати и примењивати на примерима за певање и свирање.

Стварање музике

- Подстицање музичке креативности кроз импровизацију на доступним инструментима.
- Стварање дечјих композиција.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У програму наставе музичке културе за осми разред истакнуто место има стицање знања о музици, које се остварује праћењем њеног развоја у различитим епохама. Циљ наставе заснован је на обради тема значајних за разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, жанрова и облика, као и истакнутих стваралаца и извођача. Ови циљеви се остварују слушањем музичких дела и активним музицирањем (певање и свирање). Основе музичке писмености и музичко-теоријски појмови у оваквом приступу планирани су у функцији бољег разумевања музике и музичког дела.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака наставе музичког васпитања јесте активно учешће ученика на часу. У том процесу неопходно је на једном часу обухватити различита подручја из програма предвиђеног за тај разред и комбиновати различите методе и облике рада у настави. Час посвећен само једном подручју и извођен само једном методом (применом само једне методе) није дидактички и методички осмишљен, делује демотивационо и монотонно-незанимљив је за ученике.

Реализација наставе музичке културе:

- стицањем знања о музици;
- певањем, свирањем и стицањем музичке писмености;
- слушањем музике;
- неговањем дечјег музичког стваралаштва.

Групним и појединачним певањем или свирањем развија се интересовање ученика за активно учествовање у музичком животу своје средине.

Препоруке за остваривање наставног програма

Стицање знања

Ученици усвајају знања о делатности музичке професије. За усвајање и утврђивање садржаја наставе музичка култура у осмом разреду, треба користити следеће наставне методе: дијалoшкy, методу демонстрације и показивања, монолошкy и др. Приликом

обrade тема обавезно користити очигледна средства и увек их повезивати са слушним примерима и извођачком праксом.

Слушање музике

У области СЛУШАЊА МУЗИКЕ ученик уме на основу слушања музичких примера да именује:

- музичке изражајне елементе;
- извођачки састав;
- музичке жанрове;
- српски музички фолклор.
- опише и анализира карактеристике звучног примера кроз садејство опажених музичких елемената (нпр. узбуркана мелодија као резултат специфичног ритма, темпа, агогике, динамике, интервалске структуре);
- препозна структуру одређеног музичког жанра;
- структуралном и драматуршком димензијом звучног примера;
- жанровским и историјско-стилским контекстом звучног примера;
- контекстом настанка и применом различитих облика музичког фолклора.

Основе музичке писмености

- Обнављање стечених знања из музичке писмености на конкретним музичким примерима (предзнаци, ознаке за динамику и темпо, нотне вредности, обрађене лествице).

- Анализа музичких елемената и карактеристика (темпо, карактер).
- Упознавање функције елемената музичке писмености и извођачких састава.

Извођење песама по слуху и из нотног текста:

- указивање на значај правилне хигијене гласа, стална брига о положају тела при певању, вежбе за певачко дисање, вежбе артикулације, распевавање уз инструменталну пратњу и без ње, певање каденце;

- учење песме почиње увођењем у тематику, затим следи наставничково тумачење литерарног текста са наглашавањем васпитних елемената;

- приликом учења песама по слуху прво се демонстрира оригинални облик песме (у темпу, са динамиком), а затим се врши једноставна анализа песме због разумевања форме (заједничко уочавање понављања и контраста);

- приликом учења песама из нотног текста прво се врши анализа записа песме (уочавају се: кључ, предзнаци, такт уз пробу тактирања, динамичке и артикулационе ознаке, дужине и имена тонова), затим се нотни текст ишчитава *parlato* (са понављањима док се текст не утврди), уради се вежба распевавања и прелази на певање док наставник свира мелодију;

- осмишљавање почетне интонације песме остваривати инструменталним уводом;

- песма се учи по деловима и фразама, уз инструменталну пратњу која се у почетку своди на мелодију (аранжмане додати тек пошто је песма научена);

- теже ритмичке фигуре и мелодијске скокове обрађивати комбиновањем понављања и увежбавања;

- током учења непрекидно инсистирати на изражајном и доживљеном певању.

Музичко извођење

У области МУЗИЧКОГ ИЗВОЂЕЊА ученик уме да:

- пева једноставне дечје, народне или популарне композиције;
- изводи једноставне дечје, народне или популарне композиције на бар једном инструменту;
- изводи разноврсни музички репертоар певањем и свирањем, као солиста и у школским ансамблима;
- свира на инструментима Орфовог инструментаријума;
- свира на фрулици, мелодици, тамбури, гитари и другим доступним инструментима;
- свира примере из музичке литературе.

Музичко стваралаштво

У области МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА ученик уме да:

- направи музичке инструменте, користећи предмете из окружења;
- осмисли мање музичке целине на основу понуђених модела;
- изводи пратеће ритмичке и мелодијско-ритмичке деонице на направљеним музичким инструментима;
- учествује у одабиру музике за дати жанровски и историјски контекст;
- осмишљава пратеће аранжмане за Орфов инструментаријум и друге задате музичке инструменте;
- импровизује и/или компоњује мање музичке целине (ритмичке и мелодијске) у оквиру различитих жанрова и стилова;
- осмисли музику за школску представу, приредбу, перформанс;
- импровизује мелодије на задати текст.

Дидактичко-методичка упутства

Садржаји наставе ученицима пружају знања и информације из области музичке уметности, која су неопходна за даље разумевање, доживљавање, праћење и процењивање основних музичких вредности. За успешну реализацију садржаја наставе музичке културе неопходно је остварити основни дидактички предуслов: кабинет са наставним и очигледним средствима. Основна наставна средства су: клавир, комплет Орфовог инструментарија за све ученике, табла са линијским системима, квалитетни уређај за слушање музике, а пожељни су и компјутер, уређај за емитовање, Ди-ви-ди са пратећом опремом. Очигледна наставна средства су: слике појединачних инструмената, гудачког и симфонијског оркестра, слике страних и домаћих композитора и извођача, угледних и значајних посленика из области музичке уметности, квалитетни снимци примера.

Садржаји музичке културе пружају ученицима довољно знања и способности за формирање истанчаног музичког укуса (критеријума за избор правих музичких садржаја) и помоћи да разликују стварне вредности и квалитете у свету музике која их окружује у свакодневном животу од оних садржаја који не доприносе развоју њихове музичке перцепције, укуса и естетског васпитања.

Усвајање знања ученика зависи од методичке организације часа, која мора бити добро планирана, осмишљена и занимљива. На часовима је неопходно ученике претходно ваљано мотивационо припремити за активно учешће у наставном раду, а сам час музичке културе треба да код ученика подстиче уметнички доживљај музичког дела које се интерпретира. Различитим облицима и методама рада у настави, техникама и очигледним средствима ученици се подстичу на усвајање нових знања. Наставник је у наставном раду равноправни учесник у свим активностима.

Домаће писмене задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате не треба задавати ни у једном разреду.

Садржаје наставе, кад год је то могуће, повезивати са другим наставним предметима, музичким животом друштвене средине и учествовати на такмичењима и музичким приредбама.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

Певањем песама ученик стиче нова сазнања и развија музички укус. Извођењем музике ученик овладава појмовима из основа музичке писмености. Циљеви и задаци наставе доприносе развијању љубави према музичкој уметности, подстицању смисла за лепо, формирању естетских критеријума и свестраном развоју личности ученика, да ученика оплемени и да му улепша живот.

Приликом избора композиција наставник полази од психофизичког развоја ученика и њима блиских садржаја, ширећи при том њихова интересовања и обogaђујући дотадашња знања новим садржајима. Такође, потребно је да се сагледају и оцене могућности ученика неопходне за избор и реализацију композиција за певање и свирање.

Приликом интерпретације песме по слуху потребно је извршити анализу песме, обрадити текст и утврдити о чему песма говори,

као и одредити лествицу у којој је написана. За сазнавање и доживљавање народне песме важно је разумети њено етничко и географско порекло, улогу песме у народним обичајима или свакодневном животу.

Такође, у поступку избора предложених песама, неопходно је водити рачуна о томе да у току рада буду заступљене: државна химна, Химна Светом Сави, уметничке, народне и пригодне песме савремених дејчјих композитора, као и композиције које су стварала деца, заступљене на фестивалима дејчјег музичког стваралаштва. Ради актуелизације програма, наставник, такође, може предложити и понеку песму изван програма предложених композиција ако је у складу са циљевима и задацима предмета и уколико одговара критеријумима васпитних и уметничких вредности.

Посебну пажњу посветити изражајности интерпретације - динамици, фразирању, доброј дикцији.

Музичко извођење

У раду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери песама које су солмизационо обрађене.

Различитим наставним поступцима потребно је подстицати дејче предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богата личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Обавезно је извођење државне химне и Химне Светом Сави.

У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Таквим ученицима пружити могућност афирмације свирањем на дејчјим музичким инструментима и учешћем у групном музицирању.

Слушање музике

Слушање музике је активни психички процес, који обухвата емоционално доживљавање и мисаону активност ученика. Улога наставника у организовању правилног приступа слушању музике суштински је важна за естетски однос према музици и за тумачење и доживљавање музичког дела. Слушање музике је у функцији стицања знања о музици и део је обраде задатих тема.

Пре часова слушања музике потребно је методички тако организовати наставу да се прво обнове знања из области музичких изражајних средстава, која се стављају у функцију изабраног примера. Треба избегавати утврђене методске поступке и трагати за новим приступом у складу са делом које се обрађује. Личност ствараоца се представља целивито, у складу са његовим уметничким портретом и са основним хронолошким подацима, уз одабране анегдоте и уз настојање да се ученикова знања из различитих области повежу и ставе у функцију разумевања слушаног дела.

Елементи музичког облика могу се усвајати графичким представљањем, али је неопходно инсистирати на звучној представи сваког облика као основи разумевања. Музички облици се усвајају у оквиру историјског контекста у којем су се појавили. Пожељно је користити паралеле са савременим стваралаштвом корелација са осталим сродним наставним предметима.

Музичко стваралаштво

Дејче музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а као резултат креативног односа према музици. Оно има велику васпитну и образовну вредност: подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања за музичку уметност и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних активности и знања.

Наведене активности треба вредновати у складу са стваралачким ангажовањем ученика, а не према квалитету насталог дела јер су и најскромније музичке импровизације педагошки оправдане.

Праћење и вредновање ученика

Да би се остварио процес праћења напредовања и степена постигнућа ученика у настави музичке културе, неопходно је да наставник претходно упозна музичке способности сваког ученика.

Вредновање усвојеног знања и оцењивање ученика у настави спроводи се организовано. У поступку вредновања знања, наставник посебно прати развој сваког ученика, његов рад, залагање, интересовање, став, умешност, креативност и слично. Такође, наставник прати развој личности у целини и објективно процењује колико је ученик савладао програмске захтеве.

Смисао и сврха оцењивања у настави музичке културе не треба да се односе искључиво на оцену и процену музичких способности, већ је потребно да буду у функцији награде и подстицања за залагање, интересовање, љубав према музици. Оцену треба користити као облик мотивације: она треба ученике да мотивише на музичке активности и на бављење музиком, у складу са њиховим стварним способностима и потребама.

Домаће писмене задатке или писане текстове, контролне задатке и слично не примењивати у настави музичке културе ни у једном разреду. Наставни садржаји музичке културе остварују се само у школи.

ПРОГРАМ ДОДАТНОГ РАДА

Додатна настава се организује за ученике који су посебно додатно мотивисани за сазнавање, учење и проширивање знања у области музичке уметности, као и за свирање на појединим инструментима.

Задаци наставе су:

- развијање музичке способности ученика и жељу за активним музицирањем и учествовањем у школским ансамблима;
- корелација инструменталне наставе са теоријским знањима из области музике;
- подстицање креативних способности ученика и смисла за колективно музицирање.

Програмом и садржајима додатне наставе обухватити одговарајуће уџбенике, приручнике и збирке за поједине инструменте.

Своја постигнућа у додатној музичкој настави ученици представљају и приказују на школским и другим приредбама.

ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

У свакој основној школи могу се основати: групе певача вокалних солиста и солиста инструменталиста који увежбавају соло песме, краће комаде, дуете, терцете, квартете; мали камерни инструментални састави; секције љубитеља слушања музике - који ће слушати разна музичка извођења у школи или ван ње (концерте, радио и телевизијске емисије, музичке филмове и сл.). Осим секција вокалних солиста, инструменталних солиста и љубитеља слушања музике, могуће је организовати секцију младих композитора и са њима радити индивидуално на развоју музичке креативности. Такође, могуће је основати секцију младих етномузиколога, који ће прикупљати недовољно познате или готово заборављене песме средине у којој живе. Број и врста музичких секција које је могуће оформити у основној школи у односу на способности и интересовања ученика одређени су само афинитетом ученика и ентузијазмом наставника. За слободне активности одређује се 1 час недељно.

Рад формираних секција одвија се континуирано током целе школске године.

ХОР

Свака основна школа је обавезна да организује рад хорова, и то: хор млађих разреда и хор старијих разреда. У свакој школи у којој постоје услови треба основати школски оркестар. Часови хора и оркестра се у оквиру 40-часовне радне недеље изводе континуирано од почетка до краја школске године, у складу са наставним програмом.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора различитих епоха.

У току школске године хор изводи најмање десет композиција.

ОРКЕСТАР

Школским оркестром се сматра инструментални ансамбл са најмање десет инструменталиста који изводе композиције у најмање три деонице. Оркестри могу бити састављени од инструмената који припадају истој породици (блок флауте, мандолине, тамбуре, хармонике, Орфов инструментаријум итд.), или мешовитог су састава, према расположивим инструментима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора различитих епоха, у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав.

У току школске године оркестар изводи најмање осам дела, од којих нека заједно са хором.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ И СВИРАЊЕ

Химне

Државна химна
Химна Светом Сави
Школска химна
Народна музика
Нацњева се момче и девојче
Све тичице зајевале
Седи мома на пенџеру
Ти, једина
Трескавица коло
Шано, душо

Духовне песме
Божићу, наша радости
Исајија Србин - Алилуја
Помози нам, драги Боже
К. Станковић - Многаја љета
Тропар за Божић
Тропар Светом Сави
С. Мокрањац - одломак из литургије, Буди имја

Староградске песме

Ајде, Като, ајде, злато
Небо је тако ведро
Што се боре мисли моје
Ој, јесенске дуге ноћи
У тем Сомбору

Песме из балканских ратова и светског рата

Капетан Коча путује
Креће се лађа француска
Тамо далеко

Канони

М. Преторијус - Живела музика
М. Преторијус - Освану дан
Ј. Хајдн - Интервали

Песме које су компоновала деца

Избор песама награђених на фестивалу децјег музичког стваралаштва.

Песме националних мањина

Ак којун (турска)
Зека (мађарска)
Мала птица (албанска)
Родиле су трњине (русинска)
Тодоро, Тодорке (бугарска)
Црвена јабука (словачка)
Чобанчић (румунска)
Ђелем, ђелем (ромска)

Забавна и филмска музика

Избор савремених популарних песама.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРОВА

Химне

Државна химна
Химна Светом Сави

Песме домаћих аутора

К. Бабић - Балада о два акрепа
И. Бајић - Српски звуци
З. Вауда - Мрави
З. Вауда - Пахуљице
С. Гајић - Тужна муха
Д. Деспич - Киша
Д. Деспич - Огласи
Д. Деспич - Смејалица
В. Ђорђевић - Веће врана
В. Илић - Воденица
Д. Јенко - Боже правде
Д. Јенко - песме из "Ђида"
Ј. Каплан - Жуна
П. Коњовић - Враголан
Ј. Маринковић - Љубимче пролећа
М. Милојевић - Ветар
М. Милојевић - Младост
М. Милојевић - Муха и комарац
С. Мокрањац - II руковет
С. Мокрањац - X руковет
С. Мокрањац - XI руковет
С. Мокрањац - На ранигу
С. Мокрањац - Пазар живине
С. Мокрањац - Славска
С. Мокрањац - Тебе појем
С. Мокрањац - Химна Вуку
Б. Симић - Пошла ми мома на вода
Т. Скаловски - Македонска хумореска
М. Тајчевић - Додолске песме
М. Тајчевић - I свита из Србије
Шистек-Бабић - Ој, Србијо

Страни композитори

Аутор непознат - La violeta

Ј. Брамс - Успаванка

К. М. Вебер - Јека

Г. Гусејнли - Моји пилићи

Г. Димитров - Ана мрзелана

З. Кодаљ - Каталинка

З. Кодаљ - Хидло Веген

О. ди Ласо - Ехо

Л. Маренцио - Ad una fresca riva

В. А. Моцарт - Успаванка

Д. Ђовани - Ki la galjarda

С. Обретенов - Гајдар

Палестрина - Benediktus

Палестрина - Vigilate

Б. Сметана - Долетеле ласте

Ф. Супе - Проба за концерт

Ф. Шопен - Жеља

Ф. Шуберт - Пастрмка

Канони

Аутор непознат - Dona nobis pacem

Л. Керубини - На часу певања

В. А. Моцарт - Ноћ је мирна

Ј. Г. Ферари - Кукавица

В. Илић - Сине музика

Ј. Хајдн - Мир је свуда

ИСТОРИЈА

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ наставе историје јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и развијање историјске свести и хуманистичко образовање ученика. Настава историје треба да допринесе разумевању историјског простора и времена, историјских догађаја, појава и процеса, као и развијању националног и европског идентитета и духа толеранције код ученика.

Задаци наставе историје су:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе историје сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе историје буду у пуној мери реализовани

- да ученици разумеју историјске догађаје, појаве и процесе, улогу истакнутих личности у развоју људског друштва и да познају националну и општу историју (политичку, економску, друштвену, културну...).

Циљ и задаци наставе историје остварују се кроз различите садржаје, методе и облике рада, уз поштовање Образовних стандарда за крај обавезног образовања.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода од друге половине XIX до краја XX века

- стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода од друге половине XX до краја XX века на српском и југословенском простору

- стекну основна знања о историји европских и ваневропских држава у периоду од друге половине XIX до краја XX века

- разумеју најзначајније политичке идеје историјског периода од друге половине XIX до краја XX века

- стекну основна знања о знаменитим личностима периода од друге половине XIX до краја XX века у општој и националној историји

- се упознају са културним и научнотехнолошким достигнућима на српском, југословенском, европском и ваневропском простору у периоду од друге половине XIX до краја XX века

- разумеју да национална историја представља саставни део опште историје

- развијају истраживачки дух и критички однос према прошлости и оспособе се да препознају различита тумачења истих историјских догађаја

- разумеју узроке и последице најважнијих историјских појава у периоду од друге половине XIX до краја XX века

- овладају вештином коришћења историјских карата за период од друге половине XIX до краја XX века

- науче да повезују различите историјске садржаје (личности, догађаје, појаве и процесе) са одговарајућом временском одредницом и историјским периодом

- поседују свест о повезаности појава из прошлости са појавама из садашњости.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СВЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Промене у привреди, друштву и култури у другој половини XIX и почетком XX века (Друга индустријска револуција, промене у светској економији; политичке идеје - империјализам, национализам, расизам, демократија, социјализам, клерикализам; духовни хоризонти епохе - култура, наука, образовање).

Међународни односи у другој половини XIX и почетком XX века (настанак Тројног савеза и Антанте, борба за колоније у Африци и Азији, успон САД и Јапана, подела Кине, међународне политичке кризе).

Велике силе и балканске земље (Источно питање - опадање Османског царства, продор Хабзбуршке монархије на Балкан; утицај великих сила - Русије, Велике Британије, Француске, Немачке, Италије; уобличавање националних држава на Балкану - Грчка, Румунија, Бугарска, Албанија).

СРБИЈА, ЦРНА ГОРА И СРБИ У ХАБЗБУРШКОМ И ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ ОД БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Србија од 1878. до 1903. године (стицање независности, простор, друштво, привреда, наука и култура, образовање, свакодневни живот, унутрашња и спољна политика, политички живот - оснивање странака, проглашење краљевине, Тимочка буна, српско-бугарски рат, остави из 1888. и 1901, Мајски преврат, личности - краљ Милан, краљица Наталија и краљ Александар Обреновић, Јован Ристић, Стојан Новаковић, Никола Пашић, Милутин Гарашанин...).

Србија од 1903. до 1914. године (унутрашња политика - Устав из 1903, развој парламентарне демократије; спољнополитичко окружење - Царински рат и Анексиона криза; модернизација привреде и друштва, култура, образовање - оснивање Универзитета

1905, свакодневни живот, личности - краљ Петар I и престолонаследник Александар Карађорђевић, Јован Цвијић, Јован Скерлић, Михаило Петровић Алас, Надежда Петровић...).

Црна Гора од 1878. до 1914. године (стицање независности, простор, становништво, друштво, привреда, култура и образовање; модернизација државне управе, свакодневни живот, унутрашња и спољна политика - односи са Србијом, доношење Устава 1905, политичке поделе, проглашење краљевине; личности - краљ Никола Петровић, Валтазар Богишић, Марко Миланов...).

Срби у Хабзбуршкој монархији (Срби у јужној Угарској, Хрватској и Славонији, Далмацији - друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот - политичке странке; личности - Михаило Полит-Десанчић, Јаша Томић, Светозар Прибићевић, Стефан Митров Љубиша...).

Босна и Херцеговина под аустроугарском влашћу (простор, становништво, правни положај Босне и Херцеговине, управа Бењамина Калаја, Анексија и Анексиона криза; друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот - политичке странке, омладински покрет и Млада Босна, међунационални и међуверски односи; Сарајево, Мостар и Бања Лука као културни и политички центри; личности - Алекса Шантић, Јован Дучић, Владимир Ћоровић, Петар Кочић, Осман Ђикић...).

Срби у Османском царству (Косово, Метохија, Рашка област и Македонија - политичка, имовинска и лична обесправљеност Срба; културне, просветне и црквене прилике - значај Призренске богословије; утицај Србије; личности - Богдан Раденковић, Петар Костић...).

Балкански ратови (узроци и поводи, супротности између балканских националних политика, Младотурска револуција, Балкански савез и Први балкански рат - Кумановска и Битољска битка, територијалне промене; сукоби међу савезницима и Други балкански рат - Брегалничка битка; Букурешки мир и нове границе на Балкану).

САВРЕМЕНО ДОБА

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈЕ У РУСИЈИ И ЕВРОПИ

Свет у Великом рату (Велике силе и њихови сукобљени интереси, узроци и повод, савезништва и фронтови, ратна хроника - преломнице рата; аспекти рата - технологија рата, губици и жртве, водеће личности држава у сукобу).

Човек у рату - лично и колективно искуство (живот у позадини и на фронту; рат и култура - уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).

Револуције у Русији и Европи (друштвене, политичке и економске прилике у Русији уочи и у току Првог светског рата, Фебруарска револуција, Октобарска револуција и грађански рат, утицај Октобарске револуције на прилике у Европи, револуционарно врење, анархија и распад великих царстава; личности - цар Николај II Романов, Владимир Иљич Лењин, Роза Луксембург, Максим Горки, Џон Рид...).

СРБИЈА И ЦРНА ГОРА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Србија и Црна Гора у Великом рату (одбрана отаџбине 1914. године - Церска и Колубарска битка; слом и окупација - живот у сенци рата, болест, глад и епидемије, одбрана Београда, повлачење кроз Србију, Мојковачка битка, Албанска голгота; окупација и избеглиштво - окупационе управе, пљачка, репресија и отпор, покушаји мењања националног и културног идентитета становништва, држава у избеглиштву, живот у избеглиштву; Солунски фронт и ослобођење, допринос победи; личности - регент Александар Карађорђевић, Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић, Петар Бојовић, Јанко Вукотић, мајор Гавриловић, Арчибалд Рајс, Милутин Бојић...).

Искорак ка Југославији (југословенска идеја, државни програми и концепти - Нишка, Крфска, Мајска и Женевска декларација; чиниоци југословенског уједињења - српска влада, Југословенски одбор, Народно вијеће, међународно окружење; завршне војне операције - досезање до граница нове државе; личности - регент Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Франо Супило, Анте Трумбић...).

СВЕТ ИЗМЕЂУ ПРВОГ И ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Прилике у свету после Великог рата (биланс Првог светског рата - победници и поражени, Мировна конференција у Паризу и нова карта Европе и света; Друштво народа, улога Вудроа Вилсона).

Економске, културне и друштвене прилике (велике економске кризе и њихове последице; свет у покрету - култура, наука и образовање, уметнички покрети, масовна забава, појава радија, телевизије, звучног филма, употреба вештачких материјала у индустрији; личности - Алберт Ајнштајн, Александар Флеминг, Томас Ман, Штефан Цвајг, Ернест Хемингвеј, Џон Голсворди, Михаил Шолохов, Чарли Чаплин, Волт Дизни, Сергеј Ејзенштајн, Пабло Пикасо, Салвадор Дали...).

Свет између демократије и тоталитаризма (либералне демократије - Француска, Велика Британија, САД; фашизам, националсоцијализам, милитаризам - Италија, Немачка, Јапан; комунизам - Совјетски Савез; личности - Френклин Рузвелт, Томаш Масарик, Бенито Мусолини, Адолф Хитлер, Јосиф Висарионович Стаљин...).

Свет на путу ка новом рату (Далеки исток, интервенција у Етиопији, грађански рат у Шпанији; рушење поретка - криза Друштва народа, Аншлус, Минхенски споразум, окупација Албаније, пакт Молотов-Рибентроп).

ЈУГОСЛОВЕНСКА КРАЉЕВИНА

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца од 1918. до 1929. године (простор, друштво и окружење, конституисање државе и међународно признање, Видовдански устав, југословенски парламентаризам; политичке странке, избори и изборне борбе; економске прилике; национално и верско питање и питање демократије; личности - краљ Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Љуба Давидовић, Светозар Прибићевић, Степан Радић...).

Југославија од 1929. до 1941. године (лични режим краља Александра - основне карактеристике, међународни чиниоци, идеологија интегралног југословенства, Устав из 1931, оживљавање политичког живота, атентат у Марсеју; влада Милана Стојадиновића - унутрашња и спољна политика; изазови новог рата - преуређење државе, стварање Бановине Хрватске, влада Цветковић-Мачек, промена међународне позиције Југославије и пораст сепаратизма; отварање српског питања - Српски културни клуб; личности - кнез Павле Карађорђевић, Милан Стојадиновић, Влатко Мачек...).

Југословенски културни простор (културни узлет, сарадња и прожимања; универзитет и наука; уметнички покрети, хуманитарне и спортске организације; личности - Милутин Миланковић, Никола Тесла, Михајло Пупин, Бранислав Нушић, Исидора Секулић, Ксенија Атанасијевић, Милош Црњански, Слободан Јовановић, Сава Шумановић, Иван Мештровић, Мирослав Крлежа, Јован Дучић...).

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ - ТОТАЛНИ РАТ

Доминација сила осовине и преломне године 1939-1941-1943. (узроци и поводи, зарађене стране, савезништва, напад на Пољску и њена подела, совјетско-фински рат, рат на Западу до 1940. године - пад Француске, Битка за Британију; ратне операције на Балкану; напад на СССР и отварање Источног фронта; од европског ка светском рату - Афрички фронт, рат на Пацифику и улазак САД у рат; преломне битке - битка за Москву, опсада Лењинграда, Стаљинградска битка, битка код Ел Аламејна).

Победа антифашистичке коалиције (пад Италије, искрцавање у Нормандији; крај рата у Европи и на Далеком истоку - капитулација Немачке и Јапана; изграђивање новог поретка - од Атлантске повеље до Потсдамске конференције, личности - Френклин Рузвелт, Винстон Черчил, Јосиф Висарионович Стаљин, Шарл де Гол, маршал Жуков, генерал Монтгомери, генерал Ајзенхауер, фелдмаршал Ромел...).

Последице рата (људски и материјални губици, технологија смрти - логори смрти, геноцид, холокауст; модерна војна технологија - употреба атомског оружја; живот у рату; рат и култура - уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).

ЈУГОСЛАВИЈА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Априлски рат и последице пораза (од дипломатског и војног притиска до рата - приступање Тројном пакту, војни пуч и демонстрације, влада Душана Симовића; ток рата - од бомбардовања Београда до војне капитулације; влада и монарх у избеглиштву, подела Југославије, успостављање окупационих система и колаборационистичких режима, терор и репресија, НДХ - геноцидна творевина).

Отпор, устанак и грађански рат (комунисти и револуционарна перспектива, антиокупаторске снаге грађанства; устанак - егзистенцијални, идеолошки и националнослободилачки мотиви; супарнички покрети отпора - различите стратегије националне политике; грађански рат, југословенско ратиште 1941-1942 - носиоци терора и геноцида, основне институције револуционарне власти).

Југословенско ратиште и завршна фаза рата 1943-1945. (АВНОЈ и стварање југословенске федерације - недовршена институционализација; велике силе и југословенско ратиште - британска политика компромиса и борба за међународно признање нове Југославије; обрачун са противницима револуције; преломне битке на југословенском ратишту - Неретва, Сујеска, Београдска операција, Сремски фронт и завршне операције за ослобођење земље).

Биланс рата и допринос Југославије победи антифашистичке коалиције (војни допринос победи, људски и материјални губици, демографске промене, логори смрти - Јасеновац, Стара Градишка, Сајмиште, Бањица...; геноцид и холокауст; уништавање и плъчка културних и привредних добара; ратна свакодневица; рат и култура - уметничко виђење рата; лични доживљај рата; личности - краљ Петар II Карађорђевић, генерал Драгољуб Михаиловић, Јосип Броз Тито, генерал Милан Недић, Анте Павелић, Алојзије Степинац...).

СВЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТскоГ РАТА

Послератни свет и његове супротности (од ратног савезништва до хладног рата; нова карта света и нове поделе - хладни рат у Европи и Азији, блоковска подела, трка у наоружању, нова ратна жаришта, деколонизација и рађање Трећег света; покрети еманципације - покрети за женска и мањинска права, антиратни и антирасни покрети; научна достигнућа, освајање свемира, медији, популарна култура; пред новим изазовима - глобализација, тероризам, еколошки проблеми...).

Европске интеграције - од идеје до реализације (пад Берлинског зида - симболични крај једног поретка; Европска унија, Савет Европе...).

ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТскоГ РАТА

Нова власт (проглашење републике, изградња новог друштвеног уређења, политичка и економска основа нове власти - хегемонија комуниста; репресија, међународни положај - ослонац на Совјетски Савез; обнова привреде и индустријализација, државна привреда и њене противречности; сукоб Југославије и социјалистичких земаља - резолуција Информбироа, Голи оток; нова унутрашњополитичка и спољнополитичка оријентација: самоуправљање - нова концепција друштвеног развоја и несврстаност - исорак ка Трећем свету; Југославија између истока и запада - од сарадње са западом до помирења са истоком; личности - Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Милован Ђилас, Едвард Кардељ...).

Друштвени, економски, политички и културни развој - главни процеси и проблеми (политика - уставно, национално, верско питање, питање политичких слобода...; економија - противречности економског развоја и економске кризе; култура, наука и образовање; свакодневица, животни стандард, популарна култура; личности - Иво Андрић, Милош Црњански, Бојан Ступица, Борислав Пекић, Добрица Ћосић, Александар Петровић, Александар Поповић, Душан Ковачевић...).

Друштвена криза и пораз Југославије (пораз Југославије као идеје, политичког пројекта и друштвеног система; разбијање и распад Југославије - ратови у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини; велике силе и југословенска криза - интернационализација сукоба; настанак нових држава, последице распада југословенске државе - демографске, економске и културне; сукоби на Косову и Метохији и НАТО интервенција 1999, Косовско питање, раздвајање Србије и Црне Горе; личности - Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић, Зоран Ђинђић...).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Значај периода који се изучава у осмом разреду основног образовања и васпитања захтева посебну пажњу у избору наставних садржаја. У програму су обрађени најважнији догађаји, појаве и процеси, као и знамените личности које су обележиле раздобље од седамдесетих година XIX до краја XX века. Кључни садржаји у оквиру наставних тема дати су у заградама које се налазе иза назива наставних јединица. Оваква структура програма конципирана је с циљем да помогне наставнику у планирању непосредног рада са ученицима јер му олакшава одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему уважавајући циљеве и задатке предмета.

Пожељно је на овакав начин осмишљени програм допунити садржајима из локалне прошлости, чиме се код ученика постиже јаснија представа о томе шта од историјске и културне баштине њиховог краја потиче из овог периода (учешће у балканским и светским ратовима, споменици знаменитим личностима и учесницима ратова, значајне грађевине, установе културе и образовања...).

У школама на наставном језику неке од националних мањина могу се, осим садржаја из њихове историје који су дати у програму, обрадити и проширени наставни садржаји из прошлости тог народа. При томе, наставници ће настојати да, коришћењем разноврсних извора и релевантне историографске и етнографско-антрополошке литературе, ученицима пруже могућност да стекну јасну представу о прошлости народа коме припадају, али и окружења у коме живе: какав им је био начин живота и које су значајне личности обележиле ово раздобље њихове историје.

Савлађујући наставни програм историје, ученици осмог разреда, осим тога што стижу знања о догађајима, појавама и процесима из прошлости, добијају и подстицаје за свој интелектуални развој. Они се, учећи историју, вежбају у логичком закључивању и схватању узрочно-последичних веза. *Историја* је изузетно погодан наставни предмет за подстицање развоја критичког мишљења, односно за разликовање чињеница од претпоставки, података од њихове интерпретације и битног од небитног. Због тога је посебно значајно којим ће се методичким поступком и приступом обрађивати наставни садржаји.

Историја као наративни предмет, у коме су усмено излагање, опис, разговор, објашњења, тумачења, аргументовање наставника и ученика главна активност, пружа велике могућности за подстицање ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као "прича" богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били пречодени јасно, детаљно, живо и динамично. Настава не би смела бити статистичка збирка података и извештај о томе шта се некада збило, већ би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе шта се тада десило, већ и зашто се то десило и какве су последице из тога проистекле. Програм се остварује уз примену метода интерактивне наставе.

Посебно место у настави *историје* имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учioniци или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. Прецизно постављена питања, као позив на размисљање и трагање за одговором "како је уистину било", обезбеђују разумевање, а самим тим и успешно памћење и трајно усвајање знања и вештина код ученика. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем, процена могућих последица и др.

Наставник, поред тога што креира своја предавања, осмишљава и планира на који начин ће се ученици укључити у образовно-васпитни процес. Није битно да ли је ученичка активност организована као индивидуални рад, рад у пару, малој или великој групи, као радионица или домаћи задатак, већ колико и како "уводи" у прошле догађаје, односно колико подстиче ученике да се дистанцирају од садашњости и сопственог угла гледања.

Да би схватили догађаје који су се догодили у прошлости, ученик мора да их оживи у свом уму, у чему велику помоћ пружа употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације, као и обиласци културно-историјских споменика и посете установама културе).

Коришћење историјских карата је изузетно важно јер оне омогућавају ученицима не само да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, већ им и помажу да прате промене на одређеном простору кроз време.

Настава историје има утицаја и на развијање језичке и говорне културе (беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Наравно, потребно је да се све речи и појмови који су непознати или недовољно добро познати ученицима прецизно објасне. Где год је то могуће, пожељно је избегавати појмове високог нивоа апстрактности. Како немају сви ученици једнак дар за вербално изражавање, наставник ће позитивно вредновати када се ученик добро сналази на историјској карти, поставља промишљена питања или вешто аргументује у дискусији, чак и онда када је његово изражавање, посматрано по броју речи, сиромашно.

У раду са ученицима неопходно је имати у виду интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености биолошких, географских, економских и културних услова живота човека кроз простор и време. Такође, пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано знање историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба што више користити задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација.

Постоји природна веза историје са другим обавезним и изборним наставним предметима (*географија, српски језик, ликовна култура, музичка култура, народна традиција, свакодневни живот у прошлости, верска настава, грађанско васпитање...*) и зато је пожељна сарадња између предметних наставника, која се може остваривати на различите начине (редовна настава, додатни рад, слободне активности, излети и екскурзије...).

Програм се остварује уз уважавање Образовних стандарда за крај обавезног образовања и нивоа знања који су у њима дефинисани (основни, средњи и напредни ниво).

ГЕОГРАФИЈА **(2 часа недељно, 68 часова годишње)**

Циљ и задаци

Циљ наставе географије јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да ученицима пружи знања и објашњења о савременим географским појавама, објектима и процесима на територији Републике Србије. Ослањајући се на претходно стечена знања и умења ученика, настава географије ће им омогућити разумевање основних физичко-географских одлика наше земље и упознавање сложених друштвено-економских процеса и промена, како у нашој држави, тако и на Балканском полуострву, Европи и свету као целини.

Задаци наставе географије су стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе географије сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе географије буду у пуној мери реализовани. Њихово остваривање доприноси оспособљавању и развијању знања, вештина, ставова и вредности који су неопходни за развој хумане, хармоничне и интеркултурно усмерене личности, способне да се сналази у сложеним условима друштва у трансформацији и да допринесе развоју своје заједнице као одговоран грађанин.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- одређују, повезују и схватају значај географског положаја своје земље на Балкану, у Европи и у свету;
- стекну основна знања о природно-географским и друштвено-економским одликама Србије, њеним природним лепотама и културном наслеђу;
- примењују стечена знања у свакодневном животу, како би са разумевањем могли да прате друштвено-географске појаве, процесе и односе на простору наше земље, на Балкану, у Европи и у свету;
- познају својства географских објеката, појава и процеса у крају у коме живе и повезују појаве и процесе на регионалном и националном нивоу;
- развијају способности повезивања знања из географије са знањима из сродних наставних предмета;
- схватају потребу личног учешћа у заштити, обнови и унапређивању квалитета животне средине и значај очувања природе и природних ресурса;
- поседују осећања социјалне припадности и привржености сопственој нацији и култури, те активно доприносе очувању и неговању националног и културног идентитета;
- развијају међусобно уважавање, као и сарадњу и солидарност између припадника различитих социјалних, етничких и културних група и доприносе друштвеној кохезији;
- подржавају процесе међународне интеграције наше земље;
- користе различите изворе информација и уочавају њихову важност у географским сазнањима;
- буду оспособљени да на терену осматрају, мере, анализирају, интервјуишу, скицирају и прикупљају податке и развијају способност исказивања географског знања речима, сликом, квантитативно, табеларно, графички и схематски;
- овладају техникама тимског/групног рада и групног одлучивања;
- буду оспособљени за континуирано образовање и самообразовање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I УВОД У ПРОГРАМСКЕ САДРЖАЈЕ (1)

Циљеви, задаци и програмски садржаји географије за осми разред основне школе.

II ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА СРБИЈЕ (2)

Географски положај, државне границе и величина Србије.

III ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ СРБИЈЕ (26)

Постанак и територијални распоред главних рељефних целина.

ПАНОНСКИ БАСЕН

Панонска низија: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

Јужни обод Панонског басена: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

ПЛАНИНСКИ РЕЉЕФ СРБИЈЕ

Географски положај, простирање, основне одлике и подела.

СРПСКО-МАКЕДОНСКА МАСА

Географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

ДИНАРИДИ

Динарске планине, Шарске планине, Косовска и Метохијска котлина: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

КАРПАТО-БАЛКАНИДИ

Карпатске и Балканске планине: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

КЛИМА СРБИЈЕ

Климатски елементи и фактори.

Климатске области, типови климе и њихове одлике.

ВОДЕ СРБИЈЕ

Реке црноморског слива: основне одлике и економски значај.

Реке јадранског и егејског слива: основне одлике и економски значај.

Језера: постанак, размештај и значај.

Термоминералне воде: постанак, размештај, значај и искоришћавање.

ЗЕМЉИШТЕ И БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ

Земљиште: основни типови, одлике, простирање и значај.

Биљни и животињски свет: распрострањеност и значај.

ЗАШТИТА ПРИРОДЕ

Заштита геонаслеђа, ваздуха, воде, земљишта и биљног и животињског света.

Заштићени природни објекти и национални паркови у Србији.

IV СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА СРБИЈЕ (9)

Становништво: број, густина насељености, природни прираштај.

Миграције становништва: врсте, узроци и последице.

Структура становништва: биолошка, национална, културно-образовна, социо-економска, верска.

Народи и етничке заједнице у Србији.

Насеља: подела, размештај и перспективе развоја.

Београд - главни град Републике Србије.

V ПРИВРЕДА СРБИЈЕ (13)

Основне одлике и подела привреде.

Пољопривреда: природни и друштвени услови за развој, мере за унапређивање, приоритети развоја и значај.

Гране пољопривреде (земљорадња, сточарство, лов и риболов), основне одлике и перспективе развоја.

Шумарство: врсте шума, експлоатација и значај.

Индустрија: основне одлике, подела и значај.

Рударство: развој и значај рударства; налазишта руда метала и неметала.

Тешка индустрија: црна и обојена металургија, размештај и значај.

Енергетика: врсте и размештај извора енергије и њихов значај.

Прерађивачка индустрија: машинска индустрија, електроиндустрија, хемијска индустрија, индустрија грађевинског материјала и неметала: размештај производње и значај.

Лака индустрија: подела, одлике, територијални размештај и значај.

Саобраћај: подела, саобраћајна мрежа, услови, перспективе развоја и значај.

Трговина: унутрашња и спољна, обим и структура извоза и увоза.

Туризам: подела и услови за развој, туристичке регије и центри, привредни значај туризма и перспективе развоја.

VI ЗАВИЧАЈНА ГЕОГРАФИЈА (6)

Појам завичаја, географски положај, величина и простирање у оквиру Србије.

Природне одлике завичаја: рељеф, клима, воде, земљиште, биљни и животињски свет.

Врсте и типови насеља.

Становништво: број становника, густина насељености, природни прираштај, структура становништва и миграције.

Главне привредне делатности и гране.

Перспективе развоја.

VII СРБИ ВАН ГРАНИЦА СРБИЈЕ (6)

Срби у суседним државама: Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска, Словенија, Мађарска, Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија; основне географске одлике простора у којима живе Срби.

Срби у дијаспори: број и територијални размештај; Европа и ваневропски континенти; везе са земљом матицом.

VIII СРБИЈА У САВРЕМЕНИМ ИНТЕГРАЦИЈСКИМ ПРОЦЕСИМА (3)

Значај интеграцијских процеса у Европи и савременом свету.

Сарадња наше земље са другим државама и међународним организацијама: политичка, економска, културно-просветна и научно-технолошка.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА НАСТАВНОГ ГРАДИВА (2)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У осмом разреду основне школе програмску структуру чини осам наставних тема, распоређених тако да свака претходна наставна тема представља основу за разумевање наредне, а све оне заједно чине јединствену целину. То, практично, значи да би у процесу наставе свим деловима програма требало посветити одређену пажњу уважавајући све програмске захтеве.

У оквиру прве наставне теме "Увод у програмске садржаје" потребно је да ученици упознају и разумеју сврху, циљеве и задатке програмских садржаја националне географије.

Наставна тема "Географски положај, границе и величина Србије" обухвата политичко-географске садржаје. Програмом је предвиђена обрада само основних политичко-географских елемената: географски положај, границе и величина.

Тема "Природне одлике Србије" односи се на опште облике рељефа, климатске, хидрографске, педолошке и биогеографске одлике наше земље. Приликом обраде физичкогеографских садржаја тежиште ваља ставити на опште садржаје, као и на интерактивне везе и односе свих чинилаца географске средине. Приликом обраде наведених географских садржаја, посебну пажњу неопходно је посветити проблемима заштите и унапређивања животне средине.

Видно место у наставном програму има наставна тема "Становништво и насеља Србије". Изучавање садржаја ове теме требало би да подстакне ученике да боље упознају проблематику демографског развоја и насељености Србије. Ово наставно градиво могуће је корелативно повезивати са сличним садржајима других наставних предмета, у циљу сагледавања популационих проблема и изграђивања свести о неопходности заједничког живота различитих народа. Кроз садржаје ове наставне теме ученици упознају популациону политику и значаје њених одређби за обнављање становништва. У вези са тим, неопходно је објаснити и указати на факторе који су довели до крупних промена и трансформације на нашим просторима почетком овог века, што се снажно одражава на становништво и насеља у нашој земљи. Ученици треба да се упознају са различитим функцијама, типовима и развојем насеља у нашој земљи.

Приликом обраде теме "Привреда Србије" неопходно је insistирати да ученици стекну знања о развоју привреде у целини и појединих привредних делатности, као и о природно-географској основи развоја. С обзиром на сложеност ове проблематике, тежиште треба ставити на најважније карактеристике развоја, територијални размештај и неравномерност у нивоу развијености, а избегавати сувопарно набрајање обилга бројчаних података.

Наставна тема "Завичајна географија" обухвата преглед географских одлика локалне средине/завичаја. Приликом реализације ових наставних садржаја ученици ће користити стечена знања и умења постављена задацима наставе географије. Уз помоћ наставника, групно или у пару, ученици ће радити кратка истраживања, а потом презентацију географских одлика локалне средине, на основу чега наставник може да сагледа обим и квалитет самосталног рада сваког појединца.

У наставној теми "Срби ван граница Србије" обухваћени су садржаји који се односе на суседне државе и њихове основне природне и друштвено-географске одлике у којима живи српско становништво и садржаји са територијалним размештајем српског становништва у европским државама и државама ван граница европског континента. Потребно је да ученици усвоје податке о броју Срба који се налазе ван граница Србије, са условима у којима живе и раде и њиховим везама са матичном државом.

У оквиру наставне теме "Србија у савременим интеграцијским процесима" ученицима омогућити да схвате разгранатост и развојност политичке, економске, културно-просветне и научно-технолошке сарадње наше државе са другим државама и организацијама у свету. Важно је упознати ученике са актуелним интеграцијским процесима у Европи и свету и указати на значај и место наше земље у овој сфери.

Број наставних часова по наставним темама дат је оријентационо. Наставницима се препоручује да, у зависности од предзнања ученика и структуре одељења, могу сами да одреде број часова за усвајање, вежбање, понављање, утврђивање и проверавање програмом предвиђених наставних садржаја.

ФИЗИКА (2 часа недељно, 68 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе физике јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да упознају природне појаве и основне законе природе, да стекну основну научну писменост, да се оспособе за уочавање и распознавање физичких појава у свакодневном животу и за активно стицање знања о физичким појавама кроз истраживање, да оформе основу научног метода и да се усмере према примени физичких закона у свакодневном животу и раду.

Задаци наставе физике су:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе физике сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе физике буду у пуној мери реализовани

- развијање функционалне писмености,
- упознавање основних начина мишљења и расуђивања у физици,
- разумевање појава, процеса и односа у природи на основу физичких закона
- развијање способности за активно стицање знања о физичким појавама путем истраживања,
- подстицање радозналости, способности рационалног расуђивања, самосталности и критичког мишљења,
- развијање вештине јасног и прецизног изражавања,
- развијање логичког и апстрактног мишљења,
- разумевање смисла и метода остваривања експеримента и значаја мерења,
- решавање једноставних проблема и задатака у оквиру наставних садржаја,
- развијање способности за примену знања из физике,
- уочавање и разумевање повезаности физичких појава и екологије и развијање свести о потреби заштите, обнове и унапређивања животне средине,
- развијање радних навика и склоности ка изучавању наука о природи,
- развијање свести о сопственим знањима, способностима и даљој професионалној оријентацији.

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разликује физичке величине које су одређене само бројном вредношћу (време, маса, температура, рад, енергија, количина наелектрисања, електрични напон и струја) од оних које су дефинисане интензитетом, правцем и смером (брзина, убрзање, сила, јачина електричног и магнетног поља ...),
- уме да слаже и разлаже силу, јачину електричног поља...
- разликује различите врсте кретања (транслаторно, осцилаторно, таласно) и да зна њихове карактеристике,
- зна основне карактеристике звука и светлости,
- зна да је брзина светлости у вакууму највећа постојећа брзина у природи,
- разуме да је рад силе једнак промени енергије и на нивоу примене користи трансформацију енергије у рад и обрнуто,
- примењује законе одржања (маса, енергије, количине наелектрисања),
- зна услове за настанак струје и Омов закон,
- прави разлику између температуре и топлоте,
- уме да рукује мерним инструментима,
- користи јединице Међународног система (СИ) за одговарајуће физичке величине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОСЦИЛАТОРНО И ТАЛАСНО КРЕТАЊЕ (4+3+1)

Обнављање дела градива из седмог разреда које се односи на закон одржања механичке енергије. Осцилаторно кретање (осциловање тела обешеног о опругу, осциловање куглице клатна). Појмови и величине којима се описује осциловање тела (амплитуда, период, фреквенција). Закон о одржању механичке енергије при осциловању тела. (2+1)

Таласно кретање (механички талас). Основни параметри којима се описује таласно кретање (таласна дужина, фреквенција, брзина). (1+1)

Звук. Карактеристике звука и звучна резонанција. (1+1)

Демонстрациони огледи. Осциловање куглице клатна и тела обешеног о опругу (у ваздуху и у течности). Осциловање жица и ваздушних стубова (фрула зароњена у воду, ксилофон, различите затегнуте жице, једнаке стаклене флаше са различитим нивоима воде). Одакле долази звук (гумено црево са два левка, канап и две пластичне чаше...). Таласи (таласна машина или када).

Лабораторијска вежба

1. Мерење периода осциловања клатна. (1)

СВЕТЛОСНЕ ПОЈАВЕ (7+6+2)

Светлост (основни појмови). Праволинијско простирање светлости (сенка и полусенка, помрачење Сунца и Месеца). (1+0)

Закон одбијања светлости. Равна и сферна огледала и конструкција ликова предмета. (2+2)

Брзина светлости у различитим срединама. Индекс преламања и закон преламања светлости. Тотална рефлексција. (1+1)

Преламање светлости кроз призму и сочива. Одређивање положаја ликова код сочива. Оптички инструменти. Лупа и микроскоп. (3+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Сенке. Хартлијева плоча за илустровање закона о одбијању и преламању светлости. Преламање светлости (штапић делимично уроњен у чашу с водом, новчић у чаши са водом и испод ње). Преламање беле светлости при пролазу кроз призму. Преламање светлости кроз сочиво, око и корекција вида (оптичка клупа, геометријска оптика на магнетној табли, стаклена флаша са водом као сочиво). Лупа и микроскоп.

Лабораторијске вежбе

1. Провера закона одбијања светлости коришћењем равнoг огледала. (1)
2. Одређивање жижне даљине сабирног сочива. (1)

ЕЛЕКТРИЧНО ПОЉЕ (5+5+0)

Наелектрисавање тела. Елементарна количина наелектрисања. Закон о одржању количине наелектрисања. Узајамно деловање наелектрисаних тела. Кулонов закон. (2+2)

Електрично поље (линије сила, хомогено и нехомогено поље). Рад силе електричног поља. Напон. Веза напона и јачине хомогеног електричног поља. Електричне појаве у атмосфери. (3+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Наелектрисавање чврстих изолатора и проводника. Електрофор, електрично клатно и електроскоп. Линије сила електричног поља (перјанице, гриз у ричиновом углу и јаком електричном пољу). Фарадејев кавез. Антистатичке подлоге. Инфлуентна машина. Мехури сапунице у електричном пољу. Модел громобрана.

ЕЛЕКТРИЧНА СТРУЈА (8+8+3)

Електрична струја (једносмерна, наизменична). Услови за настајање електричне струје и извори струје (EMS). Мерење електричне струје и напона. (3+3)

Електрична отпорност проводника. Проводници и изолатори. Омов закон за део струјног кола. Рад и снага електричне струје. Џул-Ленцов закон. Омов закон за цело струјно коло. Везивање отпорника. (4+4)

Електрична струја у течностима и гасовима. (1+0)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Демонстрациони амперметар у струјном колу. Регулисање електричне струје у колу реостатом и потенциометром. Графитна мина (оповке) као потенциометар. Мерење електричне отпорности омметром. Загревање проводника електричном струјом. Протицање електричне струје у воденом раствору кухињске соли. Лимун као батерија. Пражњење у Гајслеровим цевима помоћу Теслиног трансформатора.

Лабораторијске вежбе

1. Зависност електричне струје од напона на проводнику (таблични и графички приказ зависности). (1)
2. Одређивање електричне отпорности отпора у колу помоћу амперметра и волтметра. (1)
3. Мерење електричне струје и напона у колу са серијски и паралелно повезаним отпорницима и одређивање еквивалентне отпорности. (1)

МАГНЕТНО ПОЉЕ (4+2+0)

Магнетно поље сталних магнета. Магнетно поље Земље. (1+1)

Магнетно поље електричне струје. Дејство магнетног поља на струјни проводник. (2+1)

Допринос Николе Тесле и Михајла Пупина развоју науке о електромагнетним појавама и њиховој примени. (1+0)

Демонстрациони огледи. Линије сила магнетног поља потковичастог магнета и магнетне шипке. Магнетна игла и школски компас. Ерстедов оглед. Електромагнет. Узајамно деловање два паралелна проводника кроз које протиче струја.

ЕЛЕМЕНТИ АТОМСКЕ И НУКЛЕАРНЕ ФИЗИКЕ (5+3+0)

Структура атома (језгро, електронски омотач). Нуклеарне силе. (1+1)

Природна радиоактивност. Радиоактивно зрачење (алфа, бета и гама зраци) и њихово биолошко дејство на биљни и животињски свет. Заштита од радиоактивног зрачења. (2+1)

Вештачка радиоактивност. Фисија и фузија. Примена нуклеарне енергије и радиоактивног зрачења. (2+1)

Демонстрациони оглед. Детекција присуства радиоактивног зрачења. (школски Гајгер-Милеров бројач)

ФИЗИКА И САВРЕМЕНИ СВЕТ (2+0)

Утицај физике на развој других природних наука, медицине и технологије. (2+0)

ДОДАТНИ РАД

(Оријентациони садржаји програма)

1. Феномен Доплеровог ефекта. Ултразвук. Проблем буке.
2. Резонанција. Одређивање брзине звука у ваздуху.
3. Видеозапис или симулација на рачунару различитих светлосних појава у свакодневном животу.
4. Посматрање удаљених тела помоћу телескопа или посматрање малих објеката помоћу микроскопа.
5. Помрачење Сунца и Месеца.
6. Ератостенов оглед за одређивање полупречника Земље.
7. Решавање проблема који се односе на закон одбијања светлости, сферна огледала и конструкцију лика.
8. Тотална рефлексација светлости и њена примена.
9. Око и корекција вида.
10. Решавање проблема који се односе на закон преламања светлости, тоталну рефлексацију, сочива и оптичке инструменте.
11. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика електричних појава у свакодневном животу.
12. Решавање проблема који се односе на закон о одржању количине наелектрисања, Кулонов закон, рад у електричном пољу и напон.
13. Амперметар и волтметар у електричном колу. Коришћење мултиметра.
14. Решавање проблема који се односе на Омов закон, рад и снагу електричне струје и Џулов закон.
15. Коришћење рачунара у обради експерименталних резултата мерења на примеру Омовог закона.
16. Кирхофова правила.
17. Решавање проблема применом Кирхофових правила.
18. Симулација на рачунару електричног кола једносмерне струје с променљивим параметрима.
19. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика магнетних појава.
20. Решавање проблема из области електромагнетне индукције.
21. Магнетно поље Земље и Сунца. Одређивање хоризонталне компоненте магнетног поља Земље. Употреба компаса.
22. Теслин трансформатор и његова примена у кабинету за физику.
23. Видеозапис или симулација на рачунару различитих модела атома, језгра, нуклеарних реакција и сл.
24. Интеракција радиоактивног зрачења с материјом.
25. Примена радиоактивних препарата, регистрација присуства радиоактивности и природни фон. Мере заштите од радиоактивног зрачења.
26. Посета лабораторији за физику на факултету, научноистраживачком институту, електрани, фабрици, кабинету у гимназији, Музеју Николе Тесле...

Поред понуђених садржаја, могу се реализовати и теме за које ученици покажу посебно интересовање или их сами предложе.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Приликом изради овог програма узете су у обзир примедбе и сугестије наставника физике основне школе, изречене на стручним скуповима и семинарима у оквиру разговора о програмима и настави физике у основној и средњим школама. Оне се могу сажети у следећем:

- смањити укупну оптерећеност ученика,
- растеретити важећи програм свих садржаја који нису примерени психофизичким могућностима ученика,
- "вратити" експеримент у наставу физике,
- методски унапредити излагање програмских садржаја и
- извршити бољу корелацију редоследа излагања садржаја предмета физика са математиком и предметима других природних наука.

На основу примедби наставника физике на важећи програм и вишегодишњег сопственог искуства чланова Стручне комисије, стеченог кроз извођење наставе физике у основној и средњој школи и на факултету, Стручна комисија је припремила измењени и допуњени програм физике. Он је по садржају, обиму и методском презентовању знатно прилагођенији ученицима основне школе него што је то био претходни програм.

Полазна опредељења за конципирање програма физике

Приликом израде програма физике доминантну улогу имале су следеће чињенице:

- основно образовање је обавезно за целокупну популацију ученика,
- код ученика основне школе способност апстрактног мишљења још није довољно развијена,
- физика је апстрактна, егзактна и разумљива научна дисциплина чији се закони често исказују у математичкој форми која је ученику основне школе потпуно неприступачна,
- у настави физике је запостављен оглед (иако је физика експериментална наука) а лабораторијске вежбе ученици све ређе изводе.

Наведене чињенице утицале су на *избор програмских садржаја и метода логичког закључивања*, као и на увођење једноставних експеримената, тзв. "*малих огледа*", који не захтевају скупу и сложену опрему за демонстрирање физичких појава.

1. Избор програмских садржаја

Из физике као научне дисциплине одабрани су само они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици основне школе. То су, углавном, садржаји из основа класичне физике, док су у осмом разреду узети и неки садржаји атомске и нуклеарне физике. Обим одабраних програмских садржаја прилагођен је годишњем фонду часова физике у основној школи. Међутим, и усвајањем ових садржаја ученици могу да упознају егзактност физичких закона и разноврсност физичких појава у макросвету, али и у микросвету који није директно доступан нашим чулима. Пошто су макрофизичке појаве очигледније за проучавање, оне доминирају у наставним садржајима шестог и седмог разреда. У осмом разреду, поред њих, дате су и тематске целине у којима се обрађују и неки процеси у микросвету (омотач и језгро атома).

2. Избор метода логичког закључивања

Од свих метода логичког закључивања које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогији итд.), ученицима основне школе најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) приликом проналажења и формулисања основних закона физике. Зато програм предвиђа да се у проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

На овако изабраним поглављима физике може се у потпуности илустровати суштина методологије која се и данас користи у физици и у свим природним наукама у почетној етапи научног истраживања, тј. у процесу сакупљања експерименталних чињеница и на основу њих формулисања основних закона о појавама које треба да се проуче. Ова етапа сазнајног процеса обухвата: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, занемаривање мање значајних својстава и параметара система, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената ради прецизнијег формулисања физичких закона и сл. Са неким научним резултатима, до којих се дошло дедуктивним путем, треба упознати и ученике старијих разреда, али само на информативном нивоу. Зато програм предвиђа да се нека знања до којих се дошло дедуктивним путем користе за објашњавање одређених физичких процеса у макро и микросвету.

3. Једноставни експерименти

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ "враћање" огледа у наставу физике, развијање радозналости и интереса за физику и истраживачки приступ природним наукама.

Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

Начин презентовања програма

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методичке захтеве наставе физике:

Поступност (од простијег ка сложенијем) приликом упознавања нових појмова и формулисања закона.

Очигледност приликом излагања наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа).

Индуктивни приступ (од појединачног ка општем) код увођења основних појмова и закона физике.

Повезаност наставних садржаја (хоризонтална и вертикална).

Стога, приликом остваривања овог програма било би пожељно да се свака тематска целина обрађује оним редоследом који је назначен у програму. Тиме се омогућује да ученик поступно и лакше усваја нове појмове и спонтано развија способност за логичко мишљење.

Програм предвиђа да се унутар сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних наставних садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, изврши синтеза битних чињеница и закључака, и да се кроз њихово обнављање омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Поред тога, програм предвиђа да свака тематска целина, почиње *обнављањем дела градива из претходног разреда које се односи на...* Тиме се постиже и вертикално повезивање наставних садржаја. Веома је важно да се кроз рад у разреду испоштује овај захтев Програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и омогућује ученику да сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве наслана на резултате проучавања неких претходних.

Уз наслов сваке тематске целине наведен је (у загради) збир три броја. На пример, Светлосне појаве (7+6+2). Прва цифра означава број часова предвиђених за непосредну обраду садржаја тематске целине и извођење демонстрационих огледа, друга цифра одређује број часова за утврђивање тог градива и оцењивање ученика, док трећа цифра означава број часова за извођење лабораторијских вежби.

Свака тематска целина разбијена је на више тема које би требало обрађивати оним редоследом који је дат у Програму. Иза текста сваке теме, у загради, наведен је збир две цифре: прва означава оптимални број часова за обраду теме и извођење демонстрационих огледа, а друга даје оптимални број часова за утврђивање садржаја теме. При томе, на пример, збир (1+1) не треба схватити буквално, тј. да се један час користи само за излагање новог садржаја, а следећи час, само за обнављање и утврђивање. Напротив, при обради садржаја скоро сваке теме, на сваком часу део времена посвећује се обнављању градива, а део времена се користи за излагање нових садржаја.

Иза назива сваке лабораторијске вежбе налази се, у загради, цифра која означава број часова предвиђених за њено остваривање. Како програм наставе математике за основну школу не обухвата садржаје из векторске алгебре, у оквиру програма физике није предвиђено да се физичке величине, које имају векторску природу (брзина, убрзање, сила итд.), експлицитно третирају као вектори, већ као величине које су једнозначно одређене са три податка: бројном вредношћу, правцем и смером.

Основни облици наставе и методичка упутства за њихово извођење

Циљеви и задаци наставе физике остварују се кроз следеће основне облике:

1. излагање садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе,
2. решавање квалитативних и квантитативних задатака,
3. лабораторијске вежбе,

4. коришћење и других начина рада који доприnose бољем разумевању садржаја теме (домаћи задаци, читање популарне литературе из историје физике и сл.) и

5. систематско праћење рада сваког појединачног ученика.

Веома је важно да наставник током реализовања прва три облика наставе наглашава њихову обједињеност у јединственом циљу: откривање и формулисање закона и њихова примена. У противном, ученик ће стећи утисак да постоје три различите физике: једна се слуша на предавањима, друга се ради кроз рачунске задатке, а трећа се користи у лабораторији. Уз то, уколико још наставник оцењује ученике само на основу писмених вежби, ученик ће с правом закључити: *У школи је важна само она физика која се ради кроз рачунске задатке*. Нажалост, често се дешава да ученици основне и средње школе о физици као наставној дисциплини стекну управо такав утисак.

Да би се циљеви и задаци наставе физике остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методичка упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како се уз сваку тематску целину примењују демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, а наставник је дужан да подстакне ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра. После тога наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон појаве. Када се реализују све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), прелази се, ако је могуће, на презентовање закона у математичкој форми. Оваквим начином излагања садржаја теме наставник помаже ученику да потпуније разуме физичке појаве, трајније запамти усвојено градиво и у други план потисне формализовање усвојеног знања. Ако се инсистира само на математичкој форми закона, долази се некада до бесмислених закључака.

На пример, други Њутнов закон механике $F = ma$ ученик може да напише и у облику $m = F/a$. С математичке тачке гледишта, то је потпуно коректно. Међутим, ако се ова формула исказе речима: *Маса тела директно је сразмерна сили која делује на тело, а обрнуто сразмерна убрзању тела*, тврђење је с аспекта математике тачно, али је с аспекта физике потпуно погрешно.

Велики физичари, Ајнштајн на пример, наглашавали су да у макросвету који нас окружује свака новооткривена истина или закон прво је формулисана речима, па тек затим приказана у математичкој форми. Човек, наиме, своје мисли исказује речима, а не формулама. Мајкл Фарадеј, један од највећих експерименталних физичара, у свом лабораторијском дневнику није записао ни једну једину формулу, али је зато сва своја открића формулисао прецизним језиком физике. Ти закони (закон електромагнетне индукције, закони електролизе) и данас се исказују у таквој форми, иако их је Фарадеј открио још пре 180 година.

Методска упутства за решавање рачунских задатака

У поступку решавања квантитативних (рачунских) задатака из физике, у задатку прво треба на прави начин сагледати и разумети захтеве и физичке садржаје, па тек после тога прећи на математичко формулисање и израчунавање. Наиме, решавање задатака одвија се кроз три етапе: физичка анализа задатка, математичко израчунавање и дискусија резултата. У првој етапи уочавају се физичке појаве на које се односи задатак, а затим се набрајају и речима исказују закони по којима се појаве одвијају. У другој етапи се, на основу математичке форме закона, израчунава вредност тражене величине. У трећој етапи тражи се физичко тумачење добијеног резултата. Ако се, на пример, применом Џуловог закона издвоје различите количине топлоте на паралелно везаним отпорницима, треба протумачити зашто се на отпорнику мањег отпора ослобађа већа количина топлоте. Тек ако се од ученика добије коректан одговор, наставник може да буде сигуран да је са својим ученицима задатак решавао на прави начин.

Методска упутства за извођење лабораторијских вежби

Лабораторијске вежбе чине саставни део редовне наставе и организују се на следећи начин: ученици сваког одељења деле се у две групе, тако да свака група има свој термин за лабораторијску вежбу. Опрема за сваку лабораторијску вежбу умножена је у више комплекта, што омогућава да на једној вежби (радном месту) раде два до три ученика. Вежбе се раде фронтално.

Час експерименталних вежби састоји се из уводног дела, мерења и записивања резултата мерења.

У уводном делу часа наставник:

- обнавља делове градива који су обрађени на часовима предавања, а односе се на дату вежбу (дефиниција величине која се одређује и метод који се користи да би се величина одредила),
- обраћа пажњу на чињеницу да свако мерење прати одговарајућа грешка и указује на њене могуће изворе,
- упознаје ученике с мерним инструментима и обучава их да пажљиво рукују лабораторијским инвентаром,
- указује ученицима на мере предострожности којих се морају придржавати ради сопствене сигурности, приликом руковања апаратима, електричним изворима, разним уређајима и сл.

Док ученици врше мерења, наставник активно прати њихов рад, дискретно их надгледа и, кад затреба, објашњава и помаже.

При уношењу резултата мерења у ћачку свеску, процену грешке треба вршити само за директно мерене величине (дужину, време, електричну струју, електрични напон и сл.), а не и за величине које се посредно одређују (електрични отпор одређен применом Омовог закона). Процену грешке посредно одређене величине наставник може да изводи у оквиру додатне наставе.

Ако наставник добро организује рад у лабораторији, ученици ће се овом облику наставе највише радовати.

Методска упутства за друге облике рада

Један од облика рада са ученицима су домаћи задаци. Наставник планира домаће задатке у својој редовној припреми за час. Приликом одабира задатака, неопходно је тежину задатка прилагодити могућностима просечног ученика и дати само оне задатке које ученици могу да реше без туђе помоћи. Домаћи задаци односе се на градиво које је обрађено непосредно на часу (1-2 задатка) и на повезивање овог градива са претходним (1 задатак).

Анализа решених задатака врши се на првом следећем часу, како би ученици добили повратну информацију о успешности свог самосталног рада и на тај начин утврдили грешку у изради и отклонили нејасно и ненаучено.

Праћење рада ученика

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидну контролу његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака и лабораторијских вежби. Оцењивање ученика само на основу резултата које је он постигао на писменим вежбама непримерено је ученичком узрасту и физици као научној дисциплини. Недопустио је да наставник од ученика, који први пут изучава физику, тражи само формално знање, уместо да га подстиче на размишљање и логичко закључивање. Ученик се кроз усмене одговоре навикава да користи прецизну терминологију, развија способност да своје мисли јасно и течно формулише и не доживљава физику као научну дисциплину у којој су једино формуле важне.

Будући да је програм, како по садржају тако и по обиму, прилагођен психофизичким могућностима ученика основне школе, сталним обнављањем најважнијих делова из целокупног градива постиже се да стечено знање буде трајније и да ученик боље уочава повезаност различитих области физике. Истовремено се обезбеђује да ученик по завршетку основне школе овлада основним појмовима и законима физике, да познаје логику и методологију која се користи у физици приликом проучавања физичких појава у природи и да их примењује у свакодневном животу.

Додатна и допунска настава

Додатна настава из физике организује се у осмом разреду са по једним часом недељно. Програмски садржаји ове наставе обухватају:

- изабране садржаје из редовне наставе који се сада обрађују комплексније (користи се и дедуктивни приступ физичким појавама, раде се тежи задаци, изводе се прецизнија мерења на сложенијим апаратима итд.) и
- нове садржаје, који се наслањају на програм редовне наставе, али се односе на сложеније физичке појаве или на појаве за које су ученици показали посебан интерес.

Редослед тематских садржаја у додатној настави прати редослед одговарајућих садржаја у редовној настави. Уколико у школи тренутно не постоје технички услови за остваривање неких тематских садржаја додатне наставе, наставник бира оне садржаје који могу да се остваре. Поред понуђених садржаја, могу се реализовати и теме за које ученици покажу посебно интересовање или их сами предложе. Корисно је да наставник позове истакнуте стручњаке да у оквиру додатне наставе одрже популарна предавања.

Допунска настава се такође организује са по једним часом недељно. Њу похађају ученици који у редовној настави нису успешно савладали одређене наставне садржаје. Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм физике у основној школи.

Слободне активности ученика, који су посебно заинтересовани за физику, могу се организовати кроз разне секције младих физичара.

Основна знања и умења ученика на крају осмог разреда

Знати и разумети

У оквиру *функционалне писмености*:

- приказивати релације једноставним формулама и графиком и знати да користи дијаграм и скицу (на нивоу узрасних могућности),
- разумети улогу модела и експеримента у приказивању физичких појава, процеса и закона,
- разумети и знати основне законе одржања (маса, енергије, наелектрисања...) и њихов значај,
- разумети улогу експеримента, доказа и креативне мисли у развоју научних идеја,
- разумети настајање и значај научних открића у физици, као и допринос неких научника,
- примењивати стечена знања и вештине из математике и физике.

У оквиру *разумевања појава, процеса и односа у природи на основу физичких закона*:

- знати и разумети да физика проучава основне законе по којима се дешавају све појаве,
- знати да је физика експериментална наука и да се појаве описују законима и одговарајућим физичким величинама које се могу мерити,
- разумети и учавати да је узајамно деловање тела (механичко, гравитационо, електрично, магнетно) узрок промена и појава у природи и препознати узрок конкретне промене или појаве,
- објашњавати промене, појаве и процесе у природи користећи научне појмове,
- разумети различите врсте кретања и знати да опише транслаторно, осцилаторно и таласно кретање,
- знати природу видљиве светлости, њена својства и значај за живи свет,
- разумети да су макроскопске појаве условљене различитим нивоима структуре на микронивоу (атом, јон, молекул),
- разликовати живу од неживе природе и схватити њихову међусобну условљеност и променљивост у времену и простору,
- разумети гравитацију и њен утицај на кретање тела, појаве и процесе на Земљи и у Сунчевом систему,
- разумети повезаност кретања са силом и енергијом,
- разумети својства статичког наелектрисања и једносмерне електричне струје,
- разумети да се магнетна својства испољавају кроз интеракцију магнета и неких других објеката посредством магнетног поља (тела од гвожђа, проводник са струјом и магнетно поље Земље),

- знати својства топлоте и звука,

- упознати радиоактивност као природну појаву,

У оквиру *развијања способности за активно стицање знања о физичким појавама кроз једноставна истраживање*:

- одлучивати о избору опреме и технике рада,
- користити усмена и писмена упутства за извођење огледа и лабораторијских вежби,
- знати да опише речима и сликом поступке и кораке у истраживању,
- изражавати физичке величине у јединицама Међународног система јединица (SI),
- објашњавати податке прикупљене посматрањем и мерењима, изводити закључке и процењивати њихову сагласност са предвиђањима,
- процењивати грешке мерених физичких величина (средња вредност и апсолутна грешка),
- знати да коришћењем одговарајућих мерних инструмената измери и израчуна физичке величине: температуру, период осциловања клатна, струју, напон, електрични отпор.

У оквиру *развијања логичког и апстрактног мишљења*:

- учавати узрочно-последичне везе између неких физичких појава и односе између физичких величина,
- познавати логичке процедуре и владати њима,
- користити различите начине за решавање проблем-ситуација,
- разликовати чињенице и теорију од њихових интерпретација и личног искуства,
- резимирати и изводити закључке.

У оквиру *развијања радозналости и самосталности*:

- постављати питања и показивати иницијативу у тражењу одговора,
- тражити информације из различитих области и различитих извора.

У оквиру *развијања способности за примену знања из физике*:

- знати да примени стечена знања у свакодневним школским и ваншколским ситуацијама,
- знати да препозна физичке процесе и законе у другим научним дисциплинама (нпр. метеорологија, географија, астрономија...),
- схватити да су знања из физике условила технолошки напредак.

Умети

У оквиру *развијања функционалне писмености*:

- умети да се јасно изрази речима, сликом, табелом и да се користи језиком математике и физике,
- да прецизно, концизно и јасно изрази своје мишљење и закључке,
- користити различите изворе информација (уџбеник, приручник, популарну научну литературу, Интернет...),
- користити у физици своју информатичку писменост.

У оквиру *развијања способности за активно стицање знања о природним појавама кроз истраживање*:

- осмислити и поставити једноставан експеримент,
- прикупити податке посматрањем, мерењем и др.
- изводити једноставне експерименте,
- имати развијене мануелне вештине за руковање прибором, мерним инструментима и материјалом,
- описати и приказати (табеларно, графички) добијене податке,
- имати критички став према изворима информација и њиховој употреби
- изабрати и користити одговарајуће мерне јединице, у зависности од врсте и величине објекта мерења и одабрати и користити одговарајући прибор за мерење,
- оценити резултат независно од мерења и рачунања,
- процењивати и проверавати смисленост резултата мерења и рачунања.

У оквиру *развијања логичког и апстрактног мишљења*:

- користити различите приступе у разумевању и представљању проблем-ситуација и разликовати битне од небитних информација,
- планирати и реализовати једноставна истраживања, формулисати питања, тражити одговоре и изводити логичке закључке,
- извести на основу примера (из уџбеника, оних које наводи наставник, приказаних демонстрационих огледа, примера из окружења...) одговарајући закључак.

У оквиру *развијања самосталности и способности за рад у групи*.

- саслушати друге, самостално исказивати своје идеје и у тиму размењивати знања и искуства,
- активно учествовати у процесу учења,
- своје ставове бранити чињеницама и примерима и
- одговорно преузимати обавезе и бити спреман за њихово испуњење.

МАТЕМАТИКА

(4 часа недељно, 136 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе математике у основној школи јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и математичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, као и да:

- оспособи ученике да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама;
- оспособи ученике да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима;
- развије мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје;
- осигура да ученици усвоје елементарна математичка знања која су потребна за схватање појава и законитости у природи и друштву;
- оспособи ученике за примену усвојених математичких знања у решавању разноврсних задатака из животне праксе;
- представља основу за успешно настављање математичког образовања и за самообразовање;
- доприноси развијању менталних способности, формирању научног погледа на свет и свестраном развоју личности ученика.

Задаци наставе математике јесу:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе математике сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе математике буду у пуној мери реализовани;
- нумеричко описивање ради успешног бављења било којом професијом и остваривања квалитета живота;
- стицање знања неопходних за разумевање квантитативних и просторних односа и законитости у разним појавама у природи, друштву и свакодневном животу;
- стицање основне математичке културе потребне за сагледавање улоге и примене математике у различитим подручјима људске делатности (математичко моделовање), за успешно настављање образовања и укључивање у рад;
- развијање ученикових способности посматрања, опажања и логичког, критичког, аналитичког и апстрактног мишљења;
- развијање културних, радних, етичких и естетских навика ученика, као и побуђивање математичке радозналости;
- стицање способности изражавања математичким језиком, јасност и прецизност изражавања у писменом и усменом облику;
- усвајање основних чињеница о скуповима, релацијама и пресликавањима;
- савлађивање основних операција с природним, целим, рационалним и реалним бројевима, као и усвајање основних својстава тих операција;
- упознавање најважнијих геометријских објеката: линија, фигура и тела, и разумевање њихових узајамних односа;
- оспособљавање ученика за прецизност у мерењу, цртању и геометријским конструкцијама;
- припрема ученика за разумевање одговарајућих садржаја природних и техничких наука;
- израђивање позитивних особина ученикове личности, као што су: систематичност, упорност, тачност, уредност, објективност, самоконтрола и смисао за самостални рад;
- стицање навика и умешности у коришћењу разноврсних извора знања.

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- умеју да решавају линеарне једначине (неједначине) и системе линеарних једначина с једном и две непознате на основу еквивалентних трансформација, као и да решења тумаче графички;
- одговарајуће текстуалне задатке изразе математичким језиком и реше их користећи једначине;
- уоче функционалне зависности и да их приказују на различите начине, тј. да схвате појам функције и њеног графика;
- овладају појмом функције упознавањем/усвајањем линеарне функције и њених својстава, тако да могу да цртају и читају разне графике линеарне функције;
- умеју да тумаче податке представљене различитим дијаграмима и табелама;
- умеју да састављају табеле и цртају одговарајуће графиконе-дијаграме разних стања, појава и процеса; умеју да израчунају медијану и да је користе;
- схвате међусобне односе тачака, правих и равни у простору;
- науче најбитније чињенице о пројекцијама на раван;
- науче елементе и својства геометријских тела (призма, пирамида, ваљак, купа и лопта); умеју да цртају мреже и да израчунавају површину и запремину тела;
- примењују знања о геометријским телима у пракси, повезујући садржаје математике и других области;
- примењују елементе дедуктивног закључивања.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СЛИЧНОСТ ТРОУГЛОВА

Талесова теорема. Сличност троуглова, примена сличности на правоугли троугао.

ТАЧКА, ПРАВА И РАВАН

Однос тачке и праве, тачке и равни. Елементи који одређују положај праве и равни. Односи правих; мимоилазне праве. Односи праве и равни, нормала на раван, растојање тачке од равни. Односи две равни.

Ортогнална пројекција на раван (тачке, дужи и праве).

Полиедар.

ЛИНЕАРНЕ ЈЕДНАЧИНЕ И НЕЈЕДНАЧИНЕ С ЈЕДНОМ НЕПОЗНАТОМ

Линеарна једначина. Еквивалентност једначина.

Решавање линеарних једначина с једном непознатом.

Линеарна неједначина. Еквивалентност неједначина. Решавање једноставнијих примера линеарних неједначина с једном непознатом.

Примена.

ПРИЗМА

Призма: појам, врсте, елементи.

Мрежа призме. Површина призме: површина праве четворостране, правилне тростране и правилне шестостране призме.

Запремина призме. Запремина призме: праве четворостране призме, правилне тростране и правилне шестостране призме; маса тела.

ПИРАМИДА

Пирамида; појам, врсте, елементи.

Мрежа пирамиде. Површина пирамиде; израчунавање површине четворостране, правилне тростране и правилне шестостране

пирамиде.

Запремина пирамиде. Запремина четворостране пирамиде, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде.

ЛИНЕАРНА ФУНКЦИЈА

Линеарна функција ($y = ax + b$). График линеарне функције; нула функције. Имплицитни облик задавања линеарне функције. Цртање и читање графика линеарних функција.

ГРАФИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПОДАТАКА

Представљање зависних величина табеларно и у координатном систему. Графичко представљање статистичких података у облику дијаграма (стубичастих, кружних,...). Рачунање средње вредности и медијане. Поређење вредности узорка са средњом вредношћу.

СИСТЕМИ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА С ДВЕ НЕПОЗНАТЕ

Појам линеарне једначине с две непознате. Појам система од две линеарне једначине с две непознате. Еквивалентност система линеарних једначина. Решавање система методом замене и методом супротних коефицијената; графички приказ решавања. Разноврсни примери примене система линеарних једначина у решавању проблема из живота, геометрије, физике и др.

ВАЉАК

Ваљак и његови елементи. Мрежа ваљка. Површина и запремина правога ваљка.

КУПА

Купа и њени елементи. Мрежа купе. Површина и запремина праве купе.

ЛОПТА

Појам лопте и сфере. Пресеци лопте (сфере) и равни. Површина и запремина лопте.

Напомена: Обавезна су четири једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама 8 часова).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама по моделу (укупан број часова за тему; часова за обраду, часова за понављање и увежбавање).

Сличност троуглова (8; 3 + 5)

Тачка, права и раван (12; 6 + 6)

Линеарне једначине и неједначине с једном непознатом (18; 6 + 12)

Призма (14; 6 + 8)

Пирамида (16; 6 + 10)

Линеарна функција (12; 5 + 7)

Графичко представљање статистичких података (8; 4 + 4)

Системи линеарних једначина с две непознате (12; 6 + 6)

Ваљак (10; 4 + 6)

Купа (12; 4 + 8)

Лопта (6; 3 + 3)

Сличност троуглова. - Поновити да је сличност троуглова уведена преко једнакости углова. Талесова теорема (без доказа). Поређење троуглова по сличности - коефицијент сличности. Применити сличност на правоугли троугао и на тај начин извести Питагорину теорему.

Тачка, права, раван. - Ученике упознати с међусобним односима тачака, правих и равни у простору и коришћењем модела и објеката у реалном окружењу и на сликама (цртежима) којима се представљају. Елементе који одређују раван (три неколинеарне тачке, две праве које се секу или су паралелне) и однос двеју равни представљати сликама, и на тај начин развијати ту врсту просторног сагледавања.

Посебно посветити пажњу односу равни и на њој нормалне праве. Ортогонална пројекција тачке на раван и ортогонално пројектовање дужи (тачка-по-тачка). Наставник треба да демонстрира ова својства користећи припремљени материјал, а не да захтева да то ученици самостално раде.

Полиедар као тело ограничено коначним бројем полигона. Неки основни полиедри ће се детаљније обрађивати (види даље).

Линеарне једначине и неједначине. - До сада су ученици решавали само једноставне примере једначина и неједначина, ослањајући се на везе међу операцијама и на својства збира и производа. Сад се решавају и сложенији примери, применом правила којима се једначине и неједначине трансформишу у њима еквивалентне. Зато је потребно обновити појам алгебарског израза са променљивом и основна правила рачунања с бројевима. Истаћи да ова правила важе и кад се бројеви замене изразима са променљивом.

Два израза су *еквивалентна* (идентички једнака) ако се један од њих добија из другог применом правила рачунања у коначном броју корака. Истаћи чињеницу да су *вредности* двају *еквивалентних* израза *једнаке* за *све* *допустиве* *вредности* променљивих. Из овога следи да су линеарне једначине $f(x)=g(x)$ и $f(x)=h(x)$ (односно неједначине $f(x)>g(x)$ и $f(x)>h(x)$, тј. $f(x)<g(x)$ и $f(x)<h(x)$) еквивалентне ако је израз $g(x)$ еквивалентан изразу $h(x)$.

Треба рећи да је алгебарски израз с променљивом x линеаран ако је еквивалентан изразу облика $ax+b$, и једначина (неједначина) је линеарна ако је еквивалентна једначини (неједначини) облика $ax+b=0$ ($ax+b>0$, $ax+b<0$).

Геометријска тела - Да би ученици што лакше упознали геометријска тела (призму, пирамиду, ваљак, купу и лопту), њихове елементе и својства и научили да израчунавају површине и запремине ових тела, треба користити њихове моделе, мреже, скице и слике. Препоручљиво је да и сами ученици цртају мреже и израђују моделе проучаваних тела. Израчунавати површине и запремине само оних тела која су наведена у програму. Извођење формуле за запремину везивати за прихваћену формулу за запремину квадрата. Погодним примерима из физике показати везу између запремине, масе и густине тела.

Рачунати површине и запремине преко основних елемената (датих одговарајућим формулама) као и с њима зависних елемената (дужине ивица, бочне висине, полупречника описаног или уписаног круга,...). Практично примењивати ова знања кроз различите конкретне примере рачунања површина и запремина објеката из окружења.

Линеарна функција - Говорити о линеарној функцији не уводећи општи појам функције. Детаљно обрадити линеарну функцију и њена својства и научити ученике да цртају графике и читају њихова својства.

Графичко представљање статистичких података - За примере статистичких података наведених у садржају програма бирати податке које ученици овог узраста разумеју и који за њих имају релевантно значење: школске оцене и просеци, резултати медицинских мерења и сличне податке из свакодневног живота.

Системи линеарних једначина с две непознате. - Ученици треба да упознају линеарну једначину с две непознате, график једначине с две непознате (права) и појам система једначина; они треба да знају да је график једначине $ax + by + c = 0$, где је $a \neq 0$ или $b \neq 0$ права и да умеју да нацртају тај график. Графички приказ и интерпретација система линеарних једначина с две непознате имају значајну улогу. Решавати једноставније облике система методама замене и супротних коефицијената.

У изучавању линеарних једначина с једном непознатом и система линеарних једначина значајну пажњу треба посветити у њиховој примени на решавању разних једноставних проблема.

Неопходно је да се осмишљеним планирањем наставе изврши понављање и повезивање градива наставних садржаја из претходних разреда и "текућег" градива, при чему посебну пажњу треба обратити на усвојене стандарде постигнућа ученика на крају обавезног образовања. То би допринело да ученици на крају основне школе имају заокружљена и систематизована математичка знања. Такође, пожељно је повезати наставне садржаје предмета математика са наставним садржајима других

предмета у сарадњи са колегама који предају те предмете.

Додатна настава

Садржаји додатне наставе морају, пре свега, бити везани за садржаје овог разреда и на тај начин бити њихова интензивнија обрада. Уз то, могу да се изаберу и све друге занимљиве теме водећи рачуна да су битно садржајне. Препоручује се да руководиоци стручних већа контактирају добро афирмисане стручне институције, као што су Друштво математичара Србије, Математичка гимназија, КММ "Архимедес" итд.

ПРВИ ДЕО

Следећи део